

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

- 1.- Վ. ԹԵՔԵԱՆ Նշանագիր XX|
- 14.- ԱՐՄԱՆՏ Խօլապար
- 15.- » Վերջերս եմ գրում
- 16.- » Յիշում եմ...
- 18.- Ս. ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ Հոգիները մերկացած
(Թատերգութիւն 4 արար)
- 32.- ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ Կեանքական վեղարի
- 35.- Գ. ԱՅԷԼԵԱՆ Թիլէլ - Թիլէլ
- 44.- Դ. ՎԱՐՈՒԺԱՆ Վան Արտըվելդի արձանիւն
(Թարգմ.՝ Ե. Փամպուխեան)
- 47.- Պ. ՍՆԱՊԵԱՆ Դանիէլ վարուժաւ
- 56.- Լ. ՄԿՐՏՁԵԱՆ Դպրոցականների ամառային
նամբարում
- 63.- Ս. ԿԻՐԱԿՈՍԵԱՆ Սերունդի մը տաղնայններուն
յանձնառու արձակագիրները
- 69.- ԴԱՆՏԷ ԱԼԻԳԻԵՐԻ Ատուածային կատակերգութիւն
(Թարգմ.՝ Արքուն Տայեան)
(Թարգմ.՝ Ռուբէն Դուլեան)
- 79.- Մ. Լ. Հայաստանի գրողների 9րդ
համագումարը

Բազմ

ԱՅՍԱԳԻՐ ԳՐԱԿԱՆՈՒՐԵԱՆ Ե ԱՐՈՒԵՍՏԻ

ԽՆ. ՇԱՐԻ. ԹԻՒՑ ԱՅԳՏԵՍՈՒՄԻ 1986 ԳԷՏՐՈՒՐ

Վ. ԹԵՔԵԱՆ

ՆՇԱՆԱԳԻՐ XXI

Արժեքաւ գիշերուան կիտուն եւ զգաց անսակ մը դարձանք՝ հոն գտնուե-
լուն համար. հետզհետէ պահուրտած, վիզը կապուած կենդանիի պէս վախը սկսաւ
ճանկոտել իր ուղեղը, հոս՝ այս աշխարհի մէջ գտնուելու իրողութեան դիմաց:
Սենեակը՝ տասներկու քով տասներկու րոպէս, պզտիկ, մութ, փակախուային մի-
ջոց մը, ուր անձը կը շոգիանար մեծ եւ գաղտնի տարածութեան մը մէջ: Այն ատեն
է, որ ինքզինքը կը գտնէր ինքզինքով, միայն վայրկեան մը շուրս կողմը տարածուող
ոչնչութեան մէջ, եւ սա կրճող զգացումը՝ անշարժութեան, անօդանութեան, բա-
ցարձակ անօդանականութեան եւ անօդութեան, եւ բնդարձակ կեանքի մը հեղեղին՝
այս մոլորակին մէջ, այս փողոցին մէջ, այս հինգերորդ յարկին մէջ, այս անկողինին
մէջ գտնուելու դարձանալի եւ նոյնքան յարասելի իրողութեան դիմաց: Փորձա-
ռութիւն մը, որուն կրկնութիւնը, տարիներու ընթացքին՝ քայքայում եւ ցաւ կը
բերէ՝ կը ստիպէ, բոնասպասի պէս կը ստիպէ իրեն բան մը ընել, որ դուրս է իր ան-
ձէն, կամ իր անձին էութիւնն իսկ է — տարբերութիւնը կարեւոր չէ արդէն — իր
զոյութեան կեղբորձական դասարկութեան մէջ նորէն բան մը: Եթէ չընէ՝ պիտի
յանձնուի անհեթեթութեան: Այդ յանձնումէն անդին է արդէն ինքզինք ճանչնալի
ի վեր: Բաճախ բռնի հանդիման կատարուած սա ճամբորդութիւնը, մտաշխարհէն
դէպի Ֆիզիքական իրողութիւնը, անկէ՝ իր աշխատանոցը, ամէն օր, օրը հինգէն
տասնվեց ժամ: Այն յոյսով, այն ներքին յաղթահար ինքնահամոզմամբ, թէ անգամ
մը, որ ամէն բան յստականայ, իր մտապատկերները, միտքը բռնաբարող էութիւն-
ները հանգչեցնէ տեղ մը, եւ հաւատայ եւ ընդունի, որ ահա այս է տեղը, որ թերեւ
կատարեալ է այս տեղը, իր մտասեւեռումները պիտի հաղորդուին, անցնին ձեռքի-
ներուն, նուազագոյնը՝ իրեն պէս մէկու մը, բայց ինքը թերեւ ազատի՝ կրնայ

102821-87 Բ.

digitised by A.R.A.R. @

ազատիլ այլևս վերագառնայ աշխարհին: Պիտի կարենայ ընդունիլ աշխարհը, պիտի կարենայ ընդունիլ, որ արուեստանոցը աշխարհին կը պատկանի եւ պիտի չդիմադրէ անոր: Քսան տարի է յանձնուեր է իր ստեղծած սենեակներուն, աշխատանոցներուն, փորձելով մերժել աշխարհին մէկ մասը: Փաստօրէն արուեստանոցը զինք այս մոլորակէն դուրս հանող հրթիռնաւ: մը չեղաւ: Այլեւս աշխարհը՝ խորհրդաւոր, եւ ինքը՝ Մհեր, պիտի հասկնան զիրար, թերեւս ալ միեմիարեն զիրար: Սուգի ծանրութիւն ինկած էր սենեակին տարածքին: Հրեց սաւանը վրայէն: Սենեակին բազմածու փ տաքութիւնը դուրսից տուր, մարիկը յիշեցուց: Կը սիրէր քամին: Կընար հաւատալ հին ժամանակներուն՝ քամիին պատճառով: անտարիք սրածայն քամին: Ոստում մը՝ կը բերէր իր մանկութեան լսած հեքիաթներուն, երբ մայրը կը սկսէր՝ չա՛տ տարիներ առաջ: Այո, միակ բանը, որ ծայրակէտէ մը հասեր էր իր բոլոր տուններուն եւ առասպելային թեւերով կու գար՝ քամին էր: Ինքը պիտի մարէր էֆ Էմ հարիւրշորսը, որ քամին մտիկ ընէր: Յենուեցաւ: պատուհանին եւ փողոցը բարձրացաւ, կազմուեցան ճօճուող յուշասիւններ, ուր կեդրոնական զբօսայգի մը կար, ուրկէ հեռացած թռչունները մղիկ-մղիկ կ'երգէին:

Երագին մէջ եկո՛ւր կ'ըսէր, քո՛վս եկուր կ'ըսէր քնքշակէզ: Մանուկը լայն արտեւանունները թարթելով քանի բայն հտեւ կը վազէր-կ'երթար: Մհեր ինկեր էր ծունկի: Ծունկերը՝ հիմերու նման ծանրակշիռ՝ քարացեր էին այդ կէտին: Այնտեղէն՝ իրեն քայլիք տեղ չկար: անկէ անդին իր գաւազին աշխարհն էր: Վարդակոխ աշխարհ մը: ինք շատունց տեցեր էր: Հիմա հոն էր ան՝ պտըլիկ փլաքիմէ ընձուղտ մը, կաթնագոյն մարմնին վրայ ճերմակ ծեփերով, կը սեղմէր թաթիկներուն մէջ եւ հանած ձայնին հիւսկաւ կը նայէր, կարծես կա-կա-կա մայնէ, որ կը տեսնէր: Մհեր կը կանչէր իր գաւազին անունը: ինչ անուն էր՝ չիշեց, բայց վստահ էր՝ հօրը անունը չէր: Երեխան այնքան վազվզէր՝ մինչեւ որ յիշողութեան պարանը առաւտարաւ տարածութեան մէջէն: Զգաց Մհեր, որ բան մը ծանրացած է իր կեցած հողին վրայ: չիշեց ծունկերը, չիշեց եւ զգաց, որ ծունկին ցաւը վերադարձած էր երկարաբեր քմայքով: Հին Կաղանդ մը յիշեց: զեռ ինք մանկահասակ, ինկած էր տան չեմին, երբ Կաղանդ Պապան տեսնելու համար հրմուկէր էր չէնքը, խոնուած տօնարարներ եւ արին նոտ ծունկով հասեր էր Կաղանդ Պապային: Տեսաւ հիմա, որ իր մանկութեան, մանկացումի, մանուկի կտրօտը այդ պտըլիկ փակաչք ընձուղտին փորը սեղմելով անհետացեր էր ճամբէն: Փախեր էր աւազը: մնացեալը կ'անաղնուար եւ մանրահատիկ մայն մըն է, որ կը մօտիկնար իրեն, յանկարծ հեռացող համրոյրի պէս:

Սեղանին վրայ շարուեր էին կապոյտ գծանկարները, Պրուքլինի մէջ գոց շուկայ մը պիտի լինուէր: Յիսուններկորդ փողոցի եւ Մետիսըն պողոտայի մէկ չէնքին ներքին զարդարանքը պիտի կատարուէր: Նոյն պողոտային վրայ իր մէկ քանդակն էր: չորս ածիս առաջ կանգնեցուցած էին: բացումին չէր գացած: Անգամ մը որ դուրս հաներ քանդակը իր հայածագին ցանցէն, անդու թ բան մը կ'օտարացնէր զիրենք, եւ կը վերագառնար թեթեւ տրամութիւնը, նորին եւ իրաւին հեքիաթային լապտերը բռնած:

Միւրէյ Պոսթըն ծնողքին բով զացեր էր հանգստանալու: Վիժուժէն ետք արիւնահոտումի տկարութիւնը պարտադրեր էր տեղափոխումը: վտանգը անցած էր, բայց յանձնարարում էր վեց օր տեղէն չշարժիլ: Միւրէյ հեռաձայնով այդքան ըսաւ: եւ փակեց: հեռաձայնի թիւը անգամ չտուաւ: Մհեր զգաց, որ զլուխը գէթ սիլէնի մէջ է: Յնցումի տապին մէջ իրաւ ըլլալը հաստատելու համար նայեցաւ Մհեր սենեակին չորս կողմը գտնուող պիթեքերուն եւ գրադարանին մէջի նեղանցքները զննեց: փնտռեց, լուսանկար մը իսկ չուէր անկէ: Ամբողջ յարկարածիկին մէջ լուսանկար չուէր, բացի մեծ հօրը եւ մեծ մօրը լուսանկարէն, անոնց պսակի յաջորդ օրը, մեծ մայրը ֆէրը ծուռ նստած եւ մեծ մայրը թիկնապահի պէս կայնած, ալ

ձեռքը անոր ձախ ուսին: Բան մը յիշեց եւ բացաւ միջանցքին պահարանը, Միրէյին անձրեւանոցը կախուած էր: Հոգաւոր մը դռնող մանուկի նման փաթթուեցաւ հոն, մութին մէջ որոշագոյնեցաւ անոր ցցուն այտոսկրներն ու մթնափայլ նայուածքը, դրան եւ պահարանին միջեւ: Մենեակին շորս պատերուն վրայ մեծ-մեծ դինք դիտող աչքեր կային, կարկից աչքեր, բայց ինք վախցաւ անոնց անդը-թութեանէն եւ յառաջացաւ խոհանոցին առաստաղէն բացուած լուսամուտին տակ: Հաւկիթին տապակը հանեց դամէն, դրաւ, գլուխը ճոճեց, վերստին կախեց տապակը եւ թէյամանը դրաւ, այն՝ որ ջուրի եռքին հետ կը սուչէ, կը սուչէ՝ մեծցնելով վախ խոհանոցի առաստաղին այտոսկրի պէս հմայիլ պատուհանը: Բան մը կը թուէր հոնկէ եւ իր մօրաքրոջ տան դիմաց նաւահանգիստէն երեւոյց նաւերուն սուլոցը կը բերէր, նաւեր՝ որոնք Պէյրուսի հորիզոնին դիմաց կը փոքրանային, եւ հին, հաստափոր եղէզներ իրբեւ, նոյնիսկ լուռ՝ բան մը կ'երգէին: Մարգարաածաղիկի թէյատոպրակ մը եւս մնացեր էր, դրաւ զաւաթին մէջ: Մայրը թէյ կու տար իրեն երբոր կէս գիշերէն ետք վերադառնար Պէյրուսի Ամերիկեան Համալսարանի զեզարուեստի տշխատանոցէն, անոր մէջ կասեալ էր լլար, քիչ մըն ալ լիմոնի ջուր: Կարօտցաւ իր մանկութեան հիւանդութեան օրերը: Մայրը մածունով ապուրը կը բերէր. կապտազնդիկ համբիշով անկողինին եզրերէն կը դիտէր անոր մուտքը: Վրան անպայման անանուխ ցանած կ'ըլլար, միւսին մէջ անվահեր կանգնած գլխ-մացոյ ծիւրբու պէս: Անանուխը այն օրերէն չհեռացուց իր այլատարր յարկարած սիննէն: Անիկա տուն կը նշանակէր իրեն համար: Թարմ անանուխը անպայման թաղարի մը մէջ կար. եւ չորը, այն՝ որ արեւին տակ անձեռոցին մէջ ճրգճրգ կը շոր-նայ, յետոյ ձեռքերով կը փրբես եւ քաշիկնի պարպուած շիշին մէջ կը դնես: Իր ծննդավայրը այսքան շիշեր չկային թափուելիք, այստեղ ամէն բան թափանցիկ չի-չերու մէջ է, վարդի անուշէն մինչեւ արգանդի սաղմը: Հոն մըլիւնի կեանք էր ամառը՝ սննդամթերք ամբարեկու. համար: Արժանապատուութեան հարց էր. մայրը պահածոյ բան չէր գնէր գութաւն: Շիշերով անուշները, սերկեւիլ, խնձոր, դեղձ, բոլոր շիշերն ալ կը մնային ամբողջ տարին զեղին պահարանին խորը, քով քովի, ճնաթմախ անդործներու պէս: «Պալանոց» կը կոչուէին անոնք եւ կափա-րիշները մանկ կը կապէին դիւրաւ, եթէ յաճախ չարութիւն: Յետոյ կային գործած-ւող շիշերը, տանձը, ճերմակ թուղը եւ լոյիկի ջուրը: Թէպէտ որոշ տանտիրէններ չմեղադնէին ձեւ մը զտած էին Այնհարի լոյիկի թանձրաշուրը առաջնակարգ որա-կելով, մայրը ականջ չէր կախեր: Լոյիկի ջուրը արարողութիւն մըն էր: Գիւղը, տան ետեւը ցախերը պիտի վառէին. Մհերը խելօք պիտի կենար այդ օր, որպէսզի յետոյ վարձատրուէր քարելը թափելով եւ կրակ տալով. բարակ ցախերը այրելը հաճոյք էր: Յետոյ՝ դրացի միշտ յգի կնկան կոնքը յիշեցնող կաթսան, սեւցած, պիտի հանգ-չէր աղիւսներուն ամբայեռ բազուկներուն, եւ առտու կանուխ շերտուած լոյիկը զոյլ առ զոյլ թափէր կաթնային մէջ: Խոշոր փայտաշերտիով նախ խաշ պիտի հանէր մայրը, յետոյ խառնէր: Շոգի կար՝ շոգի կար. լոյիկի շոգին եւ հարեալի շոգին բունել կ'ուզէր Մհեր, բայց միայն բոյրը կը մնար եւ մութի շգարչ մը կ'իջնէր շրջա-կայքը վարազուրոյ. կը լզէր ափերը, ուր հասուն ու առողջ հոտ մը կար: Յետոյ՝ խոհանոցին մէջ ինչ ափսէ որ կար, առանց շարուելու պիտի տանիք ելլէին: Լոյիկին ջուրը, կապ-կարմիր, պիտի թափուէր, մինչեւ որ կաթսան կէսի հասնէր: Անկէ ետք կաթսան կողն էր վար իր արիւնը պիտի հոսեցնէր ափսէներուն, պնակներուն, մէկ բռնակէն մայրը բռնած, միւսէն՝ մօրաքրոյրը: Եւ տախտակէ ճալիկները պիտի եր-թեւեկէին պարտէզէն պզտիկ տանիք, պզտիկ տանիքէն մեծ տանիք, եւ երբ մատահ ըլլային, որ արեւուն աւելի մօտ գտնուելու հնարաւորութիւն չկար՝ խոհանոցին բոլոր ափսէներն ու պնակները պիտի շարուէին պարտաճանաչ եւ համբերաւոր, տասնհինգ օր: Իր երկիրը ասանկ քմահաճ եղանակներ չկային, ամառը ամառ էր, աշունը՝ աշուն: Տասնհինգ օր Մհեր մօրաքրոյ կտակէն պիտի մազլցէր աստիճան-ները. մայրը անդրադարձաւ, «աղջիկ՝ կ'նախ շննուխը թող ելլէ մերտիվանէն»: Մհերը փայտէ շերտիւր ձեռքին պիտի խառնէր այլեւս ամէն օր քիչ մը աւելի ինք քի մէջ կծկուող լոյիկի ջուրը, իսկ արեւը, որ ամբողջ երկտասարդական հիւթը քաշած էր, որովհետեւ լոյիկը յանձնուած էր անոր կրակին՝ երբեք հոգը չէր. ինք տուեր էր

անոր գոյնը, ինքը պիտի խլէր. համը պիտի վայելէին աշխարհի կարգ մը բնակիչները, անոնք՝ որ կրնային, թանձր համը: Մենք դեռ տեղեկ չէր ցածքելու այս բոնի եւ բացօդեայ արարողութեան. էականը թանձրանայն էր. պրկում-խտացում. ա՛յ փրկիչն հեղուկ կաթինն ալ պիտի հլլէր պարունակեալն, յետոյ՝ ամէնքը քով քովի պիտի թխմուէին թափանցիկ մեծ շիշի մը մէջ. եւ որո՛ւն զգալը որ հասնէր, հօրը, մեծ մօրը, մօրաքոյրը, պիտի համ տային ծրագրուած ճաշին: Մենք արարի հաց առաւ, վրան սխտոր քսած՝ բարձրացաւ տանիք, քսեց լոյսիկի ջուրը հացին եւ մեծ տանիքէն իջած պահուեալ, երբ զլանածեւ հացը կը խածնէր ամուր, ինկաւ պզտիկ տանիքին վրայ եւ ծունկը վերաւորուեցաւ նորէն: Նոյն ծունկն էր ամէն անգամ, արդէն բանի մը սպի կապած, այդ ծունկը իրեն բան մը յիշեցնել կ'ուզէր եւ չէր գիտեր թէ ի՞նչ: Ծունկերը դաժուէր էին մայթին, քովը ծառ մը կար, մէկ թելով նստաւտու նկ ծառը բունէր էր. փորձեր էր կրկին, եւ ձախ ծունկը անհնար էր տեղէն շարժել: Որդին մանր-մանր իրեն կը քայլէր, յետոյ սկսաւ գէպի ետ վազել: Ձեր կրնար ետականացնել պատկերը: Այդ բնածուղտին բնօրինակը տեսած էր Պրանքոն կենդանաբանական պարտիզին մէջ, անցեայ տարի, Միւրէյին հետ: Վերջին անգամ չէր յիշէր երբ էր — թուականները կարեւոր չեն — ամէն անգամ, որ փոթորիկ մը զղրդացնէր ներկան, կ'երթար կ'ապաստանէր իր գիւղին տան ետեւը, ուր բարձրացած որթատունկին տակ ցախերը իրենց ճակատագրին կը սպասէին անդամահատ եւ խորաւունջ: Գիտէր նիւ Երրջի այն թանգարանները, ուր Արշիկ Կորգիի նկարները կը ցուցադրուէին, անոր հոգին ունէր հանգոյցներ, որոնք իր մէջ մեծ-ցող-տարածուող կսկիծները կը քակէին: Երբեմն նկարին տեղ ծանուցման նիւար թուղթ մը դրուած կ'ըլլար, ուր կ'ըսուէր, որ նկարը վերցուած է ժամանակաւորապէս: Կը հետաքրքրուէր անոր ճակատագրով, ո՞ր է, ե՞րբ պիտի վերադառնայ. պատասխանատունները մանրակրկիտ բացատրութիւն կու տային իրեն, որովհետեւ զիտէին, որ եկած է նորէն «հայ նկարիչ»։ Մենքին համար տարաշխարհիկ չէր Աղէտին եւ սեռայնութեան կործակական միաժուլումը: Հիմա՝ որ կ'ուզէր Կորգիին երթալ, ծունկը սարսափելի կը ցաւէր. նստաւ իր չինած տախտակէ երկար նստարանին վրայ եւ սկսաւ իր մտքին մէջ մէկ-մէկ վերլուծել պատկերները միշտեւ մէկ ամիս առաջ, ծառի մը կեղեւը քերթելու պէս:

Եւ՛րբ անթոյն, հայ աղջիկ էր, անոր երբեք չէր հարցուցած հակայդութեան միջոցառումներ կը գործածէ՞, թէ ոչ: Անդրադարձաւ, որ անմեկնելի էր վերապահուութիւնը. չէր հարցուցած, քաշուած էր, բան մը գինք ետ պահած էր: Եթէ դուզն անդգ-զուշիթիւնը ունենար հարցնելու՝ նախադասութիւնը պիտի չկարենար աւարտել, ինք իր գէժ բան մը ըրած պիտի ըլլար: Դիմաթուսումը մեծ մօր, հօրը, մօրը, հօրեղ-բօրը, մօրաքոյրներուն, ամբողջ գերդաստանին զոյգ-զոյգ նայուածքները գինք պիտի օտոնտէին, պապանձեցնէին: Այս ազնկան պարագային չէր գիտեր ո՞ւր կը ծնէր սէրը սեռի մէջ, կ'աւարտէ՞ր երբեք իցէ զգայնութեան գոյը, եւ որքանը հին դարերէն եկող արարք մըն էր, այնպէս՝ ինչպէս մեծ հայրը չէր հարցադրեր տուն-կերը ցանած պահուն. կը սիրէին հունտը, սերունդէ սերունդ պիտի տնկէին, խնամէին, կարեւորը այն էր, որ պտուղներ պիտի արձակուէին: Որովհետեւ հայ աղջիկ էր՝ նոյն հարցումը տալը անոր յանցանքի պէս կը թուէր իրեն: Թողինն ալ հայ էր, չկրցաւ յարաբերիլ, ոեւէ հայունհի հետ չկրցաւ յարաբերիլ: Միւրէյը տխուր աչքեր ունէր, հայկական հին գաւառներու ձեռագործներ կը հաւաքէր եւ ոչինչ ուզած էր իրմէ: Թիւեց՝ որ ինք ձեռքը դեղձ մը ունէր, կէսը կարմիր, կէսը գեղին, օգին մէջ կը նետէր եւ միւս ձեռքով կը փորձէր բռնել: Միւս օգին մէջ դեղձ մը կար, որդին ուրախ զարմանքով կը նայէր դեղձին, իր ափերուն չէր նայեր, այլ՝ օգին մէջ պտոյտ եկող դեղձին: Յետոյ՝ դեռ ինք դեղձը կը նետէր, ետեւ-ետեւ-ետեւ զնաց զաւակը եւ անհետացաւ:

Մղձաւանջը հասուն, կ'պուռն խէժ դարձած՝ տարածուած էր մարմինն մէջ: Դարձուց թիւերը, որ նիւ ինկլընտի տեղեկատուէն առած էր, յետոյ գոցեց. չէր գիտեր պիտի հեկեկա՞ր, թէ բարկանար: Բարկանալ չէր կրնար, լալ չէր ուզեր. միայն-զամբնդմիշտ չնչահեղձ՝ չծնած զաւակին հանգէպ ծնած զղրումի վարձէն դուրս չէր կրնար գալ: Գիտէր, ուրախութենէն պիտի լար, մէկ վայրկեան անարցունք պի-

տի յար, եթէ ծնէր երեխան. Միրէյը իր կինը պիտի ըլլար, միայն իրեն լուր տար. ինչպէ՛ս կ'ըլլայ սերմը կ'առնէ, կը կրէ, կ'անցնէ, ուզած պահուն կը սպաննէ: Ա՛ռ քեզի կիներու ազատագրում: Թող ըսէր իրեն, ինչ կ'առնէր, կը մեծցնէր զաւակը: Հիմա՝ հետզհետէ վայրագացող, անողորմ կաթողնումը, բազմակեղեք աղաղակները իր ներսիցին կը լեցունէին իրարու վրայ: Ահա ողջ թափառումներէ ետք — մէկ տարի, երկու տարի, տասներկու տարի է՝ Նիւ Եորքի մէջ կ'ապրէր — հագիւ հոգեգարձ մը պիտի ունենար՝ ահա կորսուած—զացած էր. եւ սենեակին փայտածած յատակը, ուր չէր մտած իր երեխան, իրը, ուռաջինը, վերջնականապէս ի՛րը, երկարածուած արտորավայրի պէս կու գար իրեն: Ա՛յս էր հատուցումը, երբ եղած մէկ օրէն տրուած եւ կեանքին խորհրդաւոր հոսանքներուն: Իր եւ Միրէյին յարաբերութիւնը իրենց զաւակին մահուան այս քննարկումին մէջէն՝ ինքզինք մեռած կը տեսնէր, անշարժ, անկարող: Պիտի խեղդուէր ժամացոյցին ճկնկոցին դիմաց: Զաւակս ո՛ւր տարիք, պոռայ: Առաջին անգամ ըլլալով ութ տարեկի ի վեր՝ պոռայ յարկարժեքին մէջ. պոռայ իր գէժ ցցուած, գինուած ամբոխի մը, որոնց բոլորին գէժքերը տեսած էր, բայց հիմա չէր յիշեր ուր, նորէն ինչո՞ւ. եկեր էին ամէնքը մէկ՝ այսքան անթարթ եւ զեղին աչքերով անապատի դոյն: Ասիկա կորուստ չէր, իր սրտին աղէտը կ'ըլլար, որուն ճնշումէն իր օրերուն յոյսը պիտի կթոտէր: Ճիւղ էր, գարուն էր, պիտի կթոտէր:

Նիւ Եորքը իր հոգեկան մոխիրներուն մէջ ամէն բան կորսնցուցեր է, բացի զգայարաններէն, այլականոն եւ այլայոգ: Ընդունած է ամբողջ երկրագունհար ինչպէ՛ս որ է եւ մտած է անկէ ներս. առեր է բոլոր ոճերը, խաղերը, զաւեշտները, խնայողութիւնները, խենթութիւնները, յետոյ անդէ մը նորէն սպրդեր եւ ինքնու-թիւնը պահպաներ է: Զբօսայգիներուն մէջ մնացեր են նստարանները, անոնք հա-րազատ եւ զաւարիք, կապուած մարդոց շուկին, խօսքին, անէծքին եւ լուսթեան: Այս քաղաքը ականջ չ'առնէ, բան մը մտիկ չ'ընէր. ամէն կողմ աչք կայ, սակայն մրա-փող, կիսախուփ, թմրահալ, տեսչաւար, արթուն, պնդուած, փորձաւոր: Նիւ Եորքը իրմէ բարձր բան չ'ընդունիր, երկինքը ծածկելու համար այսքան բարձրաթիկունք չէնքեր տեղաւորեր է: Ի՛նչ մնաց յաղթելիք: Գաճաճը հոկային թով, աւանդապահ՝ յառաջապահին, պատուած կոյսը՝ հոմանուհիին, չէնքերը իրենց արաայայտու-թիւնը ունին: Դարերուն համար կեցեր են այնտեղ եւ հողերնին իսկ չէ, թէ անգար մարդուն ի՛նչ մնացեր է փորձելիք: Մարդ մը կը մազցի աշխարհի Առեւտուրի Կեդրոնի չէնքին հարիւր տասնամեկու յարկը մինչեւ, վարը հաւաքուեր են անոնք, որոնց համար մազցիլը բան մը կը նշանակէ, եւ մէկը չի գիտեր մահուան կատակ է, թէ ուղղաճիգ կոթողին կողմից քսուող քրքիջ: Ամէն մէկը իր ուրոյն կեանքը ունի, բայց իրարու հետ յարաբերութիւն մը ունին բոլոր երկնաքերները, երկինքին ուղ-ղութի՛ւնը, թէ հողին զօրութիւնը ցոյց պիտի տան:

Եւ այդ պատերուն վրայ թփրտացող գերակշիռ զգայնութիւնը պատմու-թեան. զանոնք զեղեցկացնելու վարժ ձեռքերուն, սիրազորով նայուածքներուն: Շէնքերը մտիկ կ'ընէին, եւ ձայները, որ կը զգար մայթին վրայ, յամբօրէն, յամբօ-րէն:

Գիշերը արդէն խմբ էր փողոցներու ձայնը եւ ինկեր էր կոյրի պէս. հիմա պրկումներով աչքերը կը բանար: Այնտեղ էին անոնք միշտ, անոնք՝ որ ամէնէն լաւ գիտէին իրենց շուքին գէժքը: Մայթերուն տակը, իրենց ապաստանարանները: Գի-շիի ծակած քաւաքարտի մէջ նստած էր կին մը՝ ձեռքերը ուռած, փորը ուռած, փաթուռնը անց էր, գէժքը բաց կապոյտ թաւիչ, վերմակի պէս ներքին հիւանդու-թիւնը ծածկող: Աստիճաններուն վերը՝ սեմին երկայնքին երկարած էր մարդ մը եւ հանդարտ կը քնանար, ուրիշ մարդ մը կը պոռար, որ տեսած է Այաթոլլա Յոմէյնին այս կայանին ներքայարկին մէջ: Ետեմանկարի սրահի մը առջեւ կեցած էր ոտաթ-կանական ինքնաշարժը, երկու կնկայ դիակ պատգարակին վրայ հանգչած դրին

Հիւանդատար կառքին մէջ: Փորթ Օթորթիթի եւ Թայմզ Աքուէրի երկու եղբերուն ցրուած էին ասոնք, աչքոյի եւ միտքի անհասարակչուութեան միջեւ երբեմն, երբեմն երանածարաւ: Ունենալով մուկերը եւ պերճադիճները իրեն զրացի: Մտաւ Փորթ Օթորթիթի, Ջարոյէն սուրճ եւ քրուսասան պիտի առնէր, ախորժակ չուներ՝ վերադարձաւ: Առտու կանուխ Նիւ Ճըրզիէն եւ Գընէթթըթէն գործի իջնողներու հոսանքը բացեր էր սուրճի եւ երչիկի կրպակները: Այստեղ էին անոնք, մշտնջենականները, սպասողները՝ առանց անունի, անխօս հեղինակները կեանքի կարծրութեան եւ խարուսիկութեան, անտարիք եւ անապրեր: Անցորդներուն աւելցուի նայուածքներուն մէջ, անոնք չեն նայիր, իրենց համար չկատ, անդէմք, անզգամ անցորդ էս, զաւեշախ մը մէջ խառնուած: Իրենք են ողբերգականը եւ ուրեմն յաւերժականը, պաղ ձեռքերու եւ տաք սիրտերու խառնարանը. տեսակ մը յանցաւոր կը զգաս անոնց դոյութեան համար, անոնք քեզի չեն նայիր, պէքովէզի պէս կակուղ անուշութեամբ եւ քաց ու անթարթ աչքերով:

Ելաւ քառասուններորդ փողոցի լոյսին, երկու փողոց ալ պիտի քալէր, անկէ մինչեւ չորրորդ չէնքը: Բեռնատարները շարք-շարք հանդերձներ իջեցուցեր էին չէնքիւնէն եւ ակներ էին կախել երկար ժողերու վրայ: Անցաւ առաջին չէնքը. անտաշար մարդիկ դարեմուրի լիչերով իրեն կցկուտուր բարեւներ տուին: Վերելակը կեցաւ տասնեօթներորդ յարկը: Աջին կոճակի գործատեղին սկսած էր աշխատիլ, փայտէ գրան տոյնէ բանախ պէս երկաթէ դարպասը իր հասա նիզերով, կարծես թէ պիտի արդիւր կողակներու զօրագունդի արշաւը: Անկէ ետք մէկ յարկ պիտի ոտքով բարձրանար: Բռնակը ճոնջալով լեզուն քաշեց, երեք անգամ դարձուց բանալին, բացաւ ծղծղան գուռը: Կախն հոտը լեցուց ուսնակերը. պատուհանէն գուռն հանեց ձեռքը, ծիւծիւները տաքցեր էին. միւս կողմը՝ ամպերը շարուեր էին պատուհանէ պատուհան: Մենք հետզհետէ իր մէջ առաւ անտարուսն ինքնուրուքը քաղաքին կիրքին եւ անձկութեան: Լուսայագ էր Մէնհէթընը: Պաթոսը ինկեր էր աչքերուն խորը:

Ստեղծագործ պահը՝ պայթուցիկ եւ ամենախոր, հանդիս յանձնումի անձրոնէի, անդիմադրելի, անպաշտպան եւ անտուն: Պիտի կատարես ինքնազգացող ուսումը. սակայն հարցը հոն էր, որ անգամ մը, որ այդ ուսումը կատարես պէտք է արդարեան զայն՝ անմիջական քայլերը լեցնելով:

Իր լեզուն քանդակին էր. քայց անոր յուզանկը կամ դաւախախտն դիմատուները միայն կը տեսնէին գործակատարները: Լեզուն իր լոյսը ուներ, որ անոնց չէր հասներ. ո՞վ պիտի տեսնէր. որո՞ւ նայուածքը պիտի բռներ լոյսը այն սանձարձակ սահմանին մէջ, որ արտասահման կը կոչուէր. հակառակ որ իր քնակավայրը ծնած մէկ օրէն հոն էր՝ իր լեզուն խօսողները իսկ եւ ամէնէն առաջ անոնք զինք չէին հասկնար: Վստահ էր, որ չէին հասկնար, որովհետեւ այդ լոյսին ցոյցը չէր տեսներ անոնց աչքերուն մէջ: Ո՞ր ժամուն, ի՞նչ արամադրութեամբ ալ նայէր անոնց աչքերուն՝ ճերմակի վրայ սեւ գրուած կը գտնէր Ազէտը — կարեւոր չէր որ մէկը — ինքը Ազէտը կը տեսնէր սեւ, կարծր, սպառազինող եւ աշխարհին անհաղորդ բանի մը պէս: Պատը քաշուած էր. պատ էր ինչ որ էր՝ անխորտակելի բան մըն էր իր եւ աշխարհին միջեւ. մէկը պէտք է, հիմա ինքը լոյս մը պիտի ստեղծէր, որ անցնէր անխորտակելին, աննկարագրելին իր մէջ: Ազէտէն ետք հասած այս զգայնութիւնները չէին թողուր, որ վերացականութիւնը խօսի, երբ յարաբերութեան կէտերը այնքան խարուսիկ եւ նուրբ էին: Լոյսը վառնի, մինչեւ յետին խորը ցոյց տալ, սարսափելին, մահը, դիակը, ինդանգամը, նորածինը, ինչ որ է՝ աս է զաւակդ: Տեսնելու համար ամէնէն առաջ բանալ բորբոս կապած բարոյականութեան վերձակը: Հայութիւնը մէկգի, եթէ արուեստի մէջ չկայ հիմնաւոր եւ սանձակոտոր ազատութիւնը՝ ո՞ւր է հապա: Բաւարարին մէջ հանգչող բառերը լիբաջարեւ պիտի չլլլան:

Կացութիւն մը կայ, որ ճանշնալէ եւ դիտնալէ անդին է, եւ այնտեղ խորխոր-

բառ է եւ ձայնդ մէկը իր լսեմը: Բայց այդ կացութեան մէջ ձայնդ այնքան զօրաւոր եւ համապարփակ է յայլայլ, որ եր լեցնէ տեղեկացող, կամ ինչ որ ջնդմէ կը հասդ գէպի ուրիշ տարածութիւններ: Եւ քանի որ տեղեկանքը, անձեկոյթը չեա զգար բացի վերահասն-վերտանի այն բանին, որ անուն չունի: Այնտեղ եր խորանան եւ եր վիթրակապեա ինքնութիւնդ, եւ ցաւը հանոյք կը պատճառէ ջնդի, եւ դարմանումը՝ արարան: Գլեզ է զգաա արիւնք մարմնիդ զուրկ հոտոյ, կէթ շնորհաւած է ջնդի ստեղծագործելու կարելիութիւնը: Այդտեղ երկինք կամ երկին կոչուած տարածութիւններուն մէջ տառանձին պիտի զինազրաւեա բոլոր տեսակի մահերդ, որոնք ստեղծագործութիւններնդ կը յաջորդեն նուազող ձայններու նման, եւ արուեստիդ յաւիտեականութեան պրոսուել հոն է, որ կը կարծեա, թէ այս լոյսը իր լիութեամբ չէ արուած կամ չէ հասած:

Կոյր, արտանման ուժ մը՝ ինչպես նաև ու չիսակ մաղբերին մինչև բուսկի ու-
քերը կը ջնջըր ժամանակի եւ տարածութեան գիտակցութիւնը Մենթին մէջ։ Իր իզը-
ներուն եւ մաղթանայութեան եւ քարոռական թափումն ծորուն է, որ աշխի կ'ուշե-
նար կաւահ մէջ։ Իր ճանապարհագրաւ Նացի դոյողորուն մուրը։ Իրը այն կեանքն-
բէն էր, որ զազար շին ճանշնար, քաղաքալար փողոցներու եւ այլատարր քաղաքն-
րու կենտունակութիւնը ճայակած, խաւարին յոյր եւ յոյսին արտաբերութիւնը։ Հո-
գեկան եւ ընկերային այլալոգ միմիջորդ մը պակուռած յարաբերութիւն էր իր
եւ «առաւելայ»ներուն միջեւ, որ կասի կամ, քարի միջոցով կը դառնար բացայայտ։
Մաս առ մաս, որոշ ներքին կցորդութեան արեւմտիկումով, բայց անկարծիք զայն
սպառնոք որեւէ ձեւով։ Ո՞վ պիտի տեսներ անոնց արեւաբացայայտիկ ներքնակողմը՝
ընդհանող եւ ուսուցանակեալ։ Ի վերջոյ ձեւերը անկարի գոյութիւն էր չունին այն
անճատներէն, որոնք կը ստեղծեն կամ կը տեսնեն զանոնք։

Սկսե՛ր կապը փշուռ, երբեմն տարբեր զոյն եւ իսպաղ կը ստանան: Յաճախ կը ճաթեթին փութու՛նք է՛ր, տարբեր բան մը արտասարեւել է՛ր ձգտու՛մին մէջ՝ օգտօնի՛ն եւ ֆարպօն մնճոնօնայտի՛ր ձակարկազէր տուեալ կաւին իստուորդդին հետ՝ չէր ըն՝ դունձուր փութու՛նք մէջ: Մենք պիտի բանա՛ր զբիշխին իտու՛ր եւ քանդակը անհայն տեղէ մը ճաթմօ գտնե՛ր: Եարտիւր էին հնչալ կաւերը սալայախառնին փայլ, ժայռն հնուտ արթը պիտի դտնե՛ր ճեղքը՝ Բարեկամը՝ Մայքը, բարակ կուր թելէն զբէ մը հաստ քաջածոնի կը դէր փութու՛ր, ամէնը անկախ զուրք իտու՛ր դային: Իր կաւին պահանջած տաքութիւնը եւ ժամանակը չկրցա՛ն տալ զբիշը: Մենք պիտի փորձե՛ր ձորքէն եւ ամէն օր: Ժդիքեական փոփոխութիւնը անհրաժեշտ է կաւին, որպէսզի զբիշինակաւին կարծածանայ իր ցանկալի ձեւին մէջ:

Եւ իր զգայնութիւններու դերաստիճանին թառած՝ փայտ, կաւ ու բար կը շինէր: Փայտերը թեւեր էին, որոնք մարմնին չէին կցուած, ա՛յ ուր կրնային ըստնել՝ կը բռնէին, տեղի մը՝ աղին մէջ փակախ: Կարծես կը փորձէին ինչզոյնքոյն զուրս բաշել անէլ, բայց անգամ մը փակուած էին: Յաւերտանան յաւերտանից ամէն բան, ներսուռայ զաւարկ կը փախչէր ձեռքէն, զանգ անկերին զատ բան չէր կրնար բռնել: Եւ մանր-մանր փայտեղէներ կը շարէր Մէհր, ինչպէս կապանչը՝ աղաւնիի տաքին: Գոտի տեղափոխար այդտեղ ինչ որ ի սկզբանէ էր եւ ինչ որ կ'անշողանայար իր մէջ՝ կենդանիներու մ'ցաւ, ցաւը բարդ էր թորուել: Կնդորեն փնտրող չկար այլուս, կնդորենազուրկ էին ճառարկայանները, խորունկ կերպարայնութիւնը:

Փայտը կտւին վրայ, կաւը փայտին մէջ, ներկը փայտին վրայ, սնւը կտւին վրայ, ծիծաղը կտւին մէջ, ինչպիսիք թուին ու արուեստը թարին մէջ, զսպումը կտւին մէջ, անկողնիւնը փայտին մէջ, արիւնը բառին մէջ, բառը փայտին վրայ, զիրարը կտւին մէջ, նշանները հնամենի, հանապազօր, կեդրոնադուրի եւ ինքնաբաւ:

Նահապետ, ո՞ր է տունը, Նահապետ. յիշողութիւնդ տուր դռնակը դարձած ինկեր է հասուն տեսարաններու ասօնւ. Թարձեալ անասուն մը կայ քեզ շաշկոտող, եւ կապոցները, որոնք բռն ըլլալէ աւելի են, այլեւ մարմնիդ մաս կը կազմեն:

Ժպիտող մնացեր է Հին երկրին մէջ, ուրկէ յուսակտուր կտուրները քեզի ձեռք կ'ընեն. անոնք դիշեր-ցերեկ ձեռք կ'ընեն քեզի: Կարչնեղ գիւղացի Նահապետ, լոյսի եւ խաւարումի ճամբաներուն մէջ մարմինդ կորսնցուցիր, միայն բազուկներդ բերիր Հեռոյ եւ աչքերդ, անոնց արժանաներուն մէջ ողի դարձած է սերմնահատիկը, զոր կը ցանեն. չձգես՝ որ բուքը բորանը կամ որեւէ դրօշակ աւերէ ցանքդ. Ծածկոցդ բաց ամուր, վրան մարմինդ դիր եթէ հարկ է. այս սերմնահատիկը պէտք է Ծղի, լուսեղէն Հաց, լուսեղէն մարմին, այն՝ որ պատուիրուած էր, այն՝ որ ի սկզբանէ էր, այն՝ որ աշխարհն էր մեր:

Յրերուդ պարիսպին ետեւ պահուելուս՝ ընդանող տրամութիւնը պարտիկ կ'ուզես: Միւսները՝ նոյն պատմութեամբ՝ քեզի պէս չեն: Հայուն կհանքը տրամաբանական կապակցումներ չի հանդուրժեր: Ուրիշ ժողովուրդներ պիտի չհասկնան ասիկա. դադար իրեն հետ կազդոյր մը կը բերէ. յանկարծ առողջ կը դառնաս, Ծանրաթախիծ եւ առողջ, մեր Ծանրութիւն պէս:

Բայց միշտ ստիպուած ենք անդրադառնալու այդ ցաւակոծ տեսիլին: Զերծ յոյսէ, կարծր կրաքար՝ կը գնես գուռդ, եւ Ժխտաբերդ Ծուխը վարազոյրի պէս կը փորձէ փակել կրկնուող արարները: Մուխը օդուա չունի: Կառքը պիտի յառաջանայ. մտայնդ եւ փափուկ-փափուկ ականջներուդ ուրիշ ձայներ կու գան, երկաբակեաց կայծակի մը ձայնը, ձայնը կան իրենց ֆիզիքական բովանդակ Ծանրութեամբ:

Մահապարտի շարժումներ ունիս, Ծննդավայրիս մէջ ճանցած եմ քեզի նման ժողովի: Անարտայայտ լուսնիանդ մէջ ամբողջ պատմութիւն մը՝ ամայի ճամբան ինկած գառնուկի պէս կը մայէ:

Կառքը պիտի յառաջանայ՝ վերընծիւղման մէջ Թորհալ յուշերը Թաղել կարծելով: Յուշաթաթաւ եւ ուժասպառ՝ նոր Հաց պիտի փրթնի, նոր խօսք պիտի բան: Կինդ ալ իր կեանքը ունի: Կարեւորը այն է, որ քամին շունքի ձեր խնամքներին: Ինչպէս կ'ուզես պահպանել՝ բայց պահպանել սերմնահատիկը, որ Թախանձագին փոխանցեց կեանքաւոր մը: Յետոյ՝ դիշերը պիտի խնայենար սաստիկ անձրեւի եւ Հողի փափկութեան միջեւ: Պիտի Ծնէր գաւազդ. իմ գաւազս ալ պիտի Ծնէր: Ճէմէն գաւազ Ծնելուն խնամքներն պիտի տնկեմ՝ ըսիր եւ ցանեցիր: Եւ Հողէն յոյս ելաւ:

Բայց կառքը դեռ կը տանի, կը տանի մինչեւ Եւր: Մեր ճակատագիրները դրուեր են մեր բազմաթիւ տուններուն ձեղուններուն վրայ՝ ասկէ անցաւ Նահապետը, ասկէ անցաւ: Մէրը, ասկէ անցաւ ան՝ որ պիտի Ծնէր: Այլ բարձրաձայն պիտի ըսնէ քեզի, կը վախնամ տուն ունենալէ, Նահապետ. ամէն բան սկսաւ տուն պահպանելու. ճակատագրական պահէն: Որբոր տուն շունքանք՝ գոյատեւեցինք, զօրացանք, կերտեցինք եւ ալլելու ուրիշ բան չկորսնցուցինք, որովհետեւ բան չկար աւարելիք: Ետեւ նայելուս՝ ինչո՞ւ միշտ պիտի տեսնեմ Ծաղկաթափ Ծառեր, եւ անոնց ետին՝ յոյսին դուռը, որ հարուածելով-հարուածելով՝ իր դոյնը կորսնցուցած է:

Կը վախնամ տուն գնելէ, Նահապետ, կը կարծեմ քեզի պէս պիտի ըլլամ: Մեր տարբերութիւնը այն է, որ քեզի Արտամետի խնամքներն տրուեցաւ, Արշիլ Կորթին ալ ունէր անիկա, եւ իր մահը նիւ Երբքի մէկ ձեղունէն կախուեցաւ, տարածուեր էր Արտամետի բոյրը եւ այդ սովահան ճամբուն երկայնքին մօրը զոգնոցը կ'օրօբուէր: Իմ կարծրացումս իր կեանքէն եւ այս անկայունութենէն կը բխի. որքան ալ ըսես, Թէ մարմին եմ առանց Հողիդ, ուզես-չուզես սեփական Հողիս ունիմ ալլելու, Նահապետ: Եւ Ժխտաբերդիս՝ Հրեմանքս է, որ ունիմ քեզի բացատրելու մէջ: Մերունդներու տարբերութիւնը կարեւոր չէ, Նահապետ, նոյն տեղը կը նայինք, նոյն Ժխտաթափ գիւղերուն: Բաժնուելէս առաջ կ'ուզէի յայտնել քեզի, որ գաւազս չձեռն, բայց տնկեցի խնամքներն, եւ լոյսէն Հող ելաւ:

Քանի մը տարի առաջ էր, Մհերին Պէյրուժ այցելութեան ընթացքին, Լեւոնին մայրը հետագիր մը ձեռքը՝ հոնգուր-հոնգուր հասեր էր Մհերին մօրը քով։ «Տե՛ս որ հաւատաս, տղաս ղրկեր է, կրնը յղի է եղեր»։ Սաթենիկին համար սկզբունքային էր, օտար արիւնին հարս պիտի չըսէր։ Մագերը ցիրուցան՝ կու լար։ «Զաւակ պիտի ունենայ, պիտի կապէ ետընութա»։ Գոնէ նախապէս՝ հայ մայր, վստահ էր իր խօսքին զօրութեան, առաջ ե՛տ ընկու յոյս ունէր։ Հիմա այլեւս խիղճը պիտի չներէր։ «Տղուս վիզին օձի պէս փաթթուեր է, զրամը կը քամէ կոր։ Զորս բնկեր էին նիւ Եւրֆէ մէջ, նոյն տարին մէկը միւսին ետեւէն ամուսնացան։ օտարին, մեղա՛յ-մեղա՛յ, բո՛ղբ առին, ինչ ընեմ, Նաթայի Ուուտի՛ն կը նմանի եղբ, հաւ կիթ մը անգամ չի տապկեր։ Պիտի չըսէի՝ ամժա պիտի պատմեմ, Մհեր, բեզի տեսայ սիրտս վե՛ր էլաւ։ Անցեալ ամառ, գիտես, եկած էր Լեւոնը, միայն հրեք օր մնաց։ Վերջին գիշերը պատշգամբ նստաւ-գիծոյցաւ, ոսկիի պէս արցունքները տեսայ ա՛յ չգտնեցի, տղաս ըսի, ինձի պատմէ, հայրդ սիրտ ունի, ցաւէն կը մեռնի, թող չհասկնայ, ըսի։ Մայրիկ, ըսաւ, ո՛ր մէկ տէրտա պատմեմ։ Պատմէ, տղաս, պատմէ, ըսի, հա բերանը բանա՛ր։ Գահիրէի մեր տունը կեցե՛ր է, հարցուց։ Զոհուի՛ս, ինչ կ'ուզես չինեցի, հաւաս չկար ուտելու, տայէ՛ք կ'ընեմ կոր, կ'ըսէր»։

Պրոստուէյ պողոտայի յիսուսմէկերորդ փողոցի կողին, Զորպայի ծանուցման դիմացը, եօթներորդ յարկի վրայ կեցեր է Պութիք էփիթան։ Մհեր երբոր մտաւ՝ Լեւոնին կիներ ճանչցաւ զինք եւ զբաղած ձեռացուց, յետոյ եկաւ Լեւոնին կոնակը թափ տայով՝ «Է՛կե, կ'ուզեմ, որ պատառ մը բան ուտեմ, եկուր ներս, ըսաւ, ջառա-սուն հողինոց խումբ մը պիտի գայ թուրիսթներու»։ Իր մօրաքրոջ աղջկան հետ Պէյրուժէն ուտեստեղէն զրկած էր Լեւոնին մայրը, ամբողջ գերդաստանով ոտք չէին գներ Լեւոնին պրտսենեակը, Մհեր յանձն առեր էր բերել, առպրակը դրաւ գետին։ «Կարծեմ պալլուար կայ, չորցած օմրուկ, կծու պիպեռ, թթուալ, վարդի անուշ, ձկն շատ բարեւ կը զրկեն, աս ալ իրենց նամակն է»։ Կինը՝ որ Լեւոնը անմիջապէս ներս գրկած էր եւ անքթիթ աչքերով զինք կը գիտէր, հանեց նամակը, դրաւ դրամարկղին տակ, յետոյ օդին մօտին կարծիք արտայայտելու պէս ըսաւ՝ այն տուն կիւի ը տէմ։

Մհերին արիւնը գլուխը խուժեց, ինը յարկ օտքով արագ-արագ բարձրանալէ ետք, զեռ շունչը չէր առած, արիւնը աւելի կարմրեցաւ եւ շնահանջեց։ Կարելի էր սովորական պտղաբուի նութեամբ մը յաղթել բրաութեան։ Իրեն ի՛նչ, Լեւոնը ընտրէր է կինը, մայրը ղրկեր է պուլգուրը, Նաթայի Ուուտը անկիթթ վարուեր է, ուրիշ անգամ բա՛ն մըն ալ չեա բերեր, դուրս ել սենեակէն։ Ինչո՞ւ այս կինը պիտի չընդունէր, որ Լեւոնը մայր ունէր, հայր ունէր, չէր ուզած ճանչնալ Լեւոնը, անոր Գահիրէն, Սփիւռքը։ «Վարդանանց՝ կ'ըսեմ, Ապրիլ 24՝ կ'ըսեմ, մտիկ չ'ընէր, բան մը հողը չէ՛. մենք Ամերիկա կ'ապրինք կոր, կ'ըսէ, ճահել բան մըն էր եղաւ, ա՛յ հաղորդակցութիւն չունինք իրարու հետ», պատմեր էր Լեւոնը անցեալ տարի Պրոստուէի մայթեզրի սրճարանի մը մէջ։ Մհեր իր մօրը խօսածներէն եւ Լեւոնին շխտածներէն ճանչցեր էր Լեւոնը։ Երկուքին մայրերը իրարու բարեկամ, ամէն մէկը իր տղուն՝ միւսին գաւակին միջոցով ապրանք կը զրկէր վեց-եօթը տարիէ ի վեր։ Ընդամէնը վեց-եօթը հանդիպում։ Մհեր այն կողմ գարձաւ, Լեւոն յանախորդի մը իր ուզած գինը կը պնդէր անթել հեռավայրի մը համար։ Ամէն ինչ կարգին կը թուէր, բայց ամէն ինչ տարականոն, խօսք մը սպրդած էր խանութին մէջ, օձի պէս, որ կրնայ թունաւոր ըլլալ եւ կրնայ ըլլալ անթոյն, բայց թոյնը արսկեր էր եւ Մհեր զգաց, որ մահացու է, պէտք է հաներ իրմէ դուրս։ «Ե՛նու տուն կիւի ը տէ՛մ, ե՛նու տուն կիւի ը տէմ, ե՛նու ֆաֆիմ պիչ, չորս տարի հետը պառկեցար, մինչեւ որ պսակուեցաւ հետդ, եւ վերջին անգամ ըլլալով հայկական եկեղեցի գացիր։ Ինչո՞ւ վեց տարի ետք, երբոր ոտքիդ տակ հողը խախուտ գտար՝ առանց լուր տալու յղի մնացիր։ Զի բաւեր մինչեւ վեց դրաստի պէս կ'աշխատի Պրանքս, վեցուկէսին շունչը կտրած պէտք է

Հասնի Հոս, աշխատի մինչև տասը, յետոյ տուն երթայ եւ գաւակզ լողցնէ: Զորս տարեկան տղադ դեռ քանի՞ անուն կ'ուղէ, խնդրեմ, ապահով զգալու համար: Արժանիքն էն տուն գնիր եւ աղուդ, ուր ծնողքդ եւ զորմիկներդ կ'ապրին, իսկ եթէ Լեւոնին ծնողքը դան Հոս, պանդոկ կը մնան: Լեւոնին մայրը իր վիզի ոտկի շղթան ծախեր է, որ տղուն Ամերիկայի ծախսերուն օգնէ, ոչ թէ ուրիշ մօր մը պէս տասնվեց տարեկան աղջիկը Արժանիքինէն զրկեր է Նիւ Եորք, մոտըլ ըլլալու: Ըսածս այն է՝ որ ժամանակն է, որ ճանչնաս Լեւոնը: Յետոյ՝ Լեւոնը մեր վերջին թաղաւորին անունն է, դուն ինչ է Լեւոնի վերածննդն: Ինծի ամուսինդ բան մը չէ պատմած՝ բայց զիտեմ, որ եթէ Լեւոնը գաւակ չունենար՝ Հիմա՛ կը ձգէր քեզ:

Ամրողը տեղու թեան՝ կինը չմամ, պզտիկ աշխարհ արուած ժամացոյցի պէս կայներ էին: Լեւոնին ազգականները առատութեւ հեռացուցեր էր, ուրիշ՝ բռնսեր էր այս հայր: Եւ երբոր Մհեր վերջին նախադասութիւնը կը շինէր, ուր կային Միքիլն Արեւելք եւ Հայտնիքն եւ հայ մայր եւ արտի տաղնապով պատկող հայր, կինը ժայնը ձգեց եւ սպաննէն սկսաւ պոռայ: Յաճախողները հաւաքուեալ էին երկայնահասակ բարակ կնիշ շուրջ, Մհեր առաւ տոպրակը ու տարաւ-դրաւ Լեւոնին առջև եւ հանդարտօրէն, առաքելութիւնը կատարածի պէս ուղղուեցաւ ելքի դռան, ուր քանադան ազգի դրօշակ փակած էր: Տեսաւ, որ ամէնէն վարը, անկիւնը ետագոյնը կար, զարմաւ նայեցաւ Լեւոնին, որ մօրթուած եզի աշխարհով զինք կը դիտէր:

Պորունկ քունէ մը սթափողի պէս, պաղ ջրշագի տակ կանգնողի պէս չէնքին դուրը թեթեւցած զգաց: Պոզուտան իր մակարդակէն բարձրացած էր եւ Անթրիի Գուրնը կը խնդար, որովհետեւ պարը պարած էր, սորվեցուցած էր, հոգ չէ թէ Պուպուրնան ալ՝ կեանքը ուրիշներուն տուած՝ ինքը մեռած էր:

Ամրողը եղածը՝ կապոց մը փոխանցեր էր, կապը հայ ծնողքին հետ, անոր անցեալին, ու տեսնողները պատրուակ՝ առօրեայ վիշտ մը կամբող: Մհեր տեսած էր վերջին Պէյրութը, եւ դիտէր, որ պէտք չունէր օտար կնիշ մը պահանջելու, որ իր շտեմածը հասկնայ, բայց ամբարտաւան եղաւ, հարցը ա՛յդ կէտն էր: Ձհակնալը չէր, չընդունելն էր տղուն անցեալը, ուր կար տարազրուութիւն, եւ մանկածիծաղ բարութիւն, եւ կորուստ, կորուստ, կորուստ: Ո՛ւր մնաց Լեւոնը, արեւելքիցի պինդակոփ աղայ. իրմէ տասը տարի մեծ էր ան, հետաքրքրութիւններու անջրպետ մը ունէին, բայց անսահմանելի բան մը կար, որ հայը հայուն կը կապէր կիրքով եւ գիտութեամբ: Ծունկը կը ցաւէր: Մտաւ գրօսալը իրենցը խանութ մը, որ դեռ բաց էր, գաւաթներ, պզտիկ արձանիկներ, փրկեցէք Ազատութեան Արձանը եւ՝ այլ լավ Նիւ Եորք: Յիշեց՝ որ չէր հարցուցած իրենց տղեկին մասին, որ միշտ տխուր էր, իր մանկութիւնը կը յիշեցնէր: Քանի մը անգամ Լեւոն անուղղակիօրէն փորձեր էր, որ Մհեր հայերէն խօսի իր տղուն հետ, որպէսզի տղան հայերէն լսէ: Մհեր շատ գտաւ այդ զգացական կապը եւ մեղադրեց ինքզինք: Ո՛վ ինչ ըսելիք ունի՝ թող գտնան՝ ձամբ հաղորդէ, ինչ պէտք կայ պուլտուրը Պէյրութէն զրկելու, առանց անոր ալ կ'ապրինք կոր, եւ եթէ անպայման կ'ուզես՝ Պրութիին եւ Նիւ Ճըրզի կը ծախուին երեք տեսակներն ալ: Եթէ Լեւոնը գոհ չէ ճաշերէն՝ թող երթայ Մէյսիզին ետեւի արարական ճաշարանը ճաշէ. եթէ կինը վիզին փաթթուեր է՝ թող քակէ հանէ. ինքը պիտի չլուծէ Լեւոնին եւ անոր հայ ծնողքին հարցերը: Հաւանաբար ինք բան մըն ալ չըսէր, եթէ օրը ա՛յս օրը չըլլար, եւ կինը այդքան անպատկառ չըլլար: Իր հայու-թեան, իր զրաքիին, իր մանկութեան աներեւ լատար թեթեւ հարուածով Գուրնի տակ հրի փորձեց՝ այլ տոն կիւլ ը տէմ: Անջիկ Լեւոնը խմորի պէս ափից մէջ առեր եւ, զգաց՝ որ ըսաւ բարձրամայն: Դարձաւ ետեւ, որ նայի ինքնորոգ յարկի լոյսին: Դռնապանը կոպած դուռը կը բանար, եւ վերի յաճախողներէն մաս մը պայուսակներով դուրս ելան՝ կցկտուր նայուածքներ նետելով իր կողմ: Լեւոնին տղուն

Համար առաջուց գնած Սմբեր Մհեր ամուսնացողներն, եւ այդ խառնամուսինն մէջ Սմբեր կարծես թէ իր փափուկ-փափուկ սիրտը կը քերէր՝ Անքըլ Մըհերի...

Պիտի յանցնի շարժուն, արագ խօսակցողները, բազմակերպ ու բազմափուլ վիճակներ: Այնպէս զգալի են այստեղ ստորահասանքները, որոնք կը սահին գոյութեան յատակէն: Ներքերուցը վիճակն մէկ լայն, մէկ նեղ փողոցներուն առկիւնը կը շինէ: Մենակեան իր կարմիր խնձորը կը բաժնէ ըմպելիներու միջոցով: Պատերը այս չրջանի յատուկ՝ մոռացեալ, ժամանակի բոլոր ցնցումները կամ դանդաղութիւնը դիւրութեամբ ընկալող: Գիշերը գիտէ, որ այս երգչուհին սեւ հասակաւ շինած են բազմահարկ գիշերները, անոր աչքերուն մէջ Նիւ Եորքի փողոցները իրենց եռանդն ու խոնջինքը հանգիւցեցուցեր են, եւ այստեղ ճարձակ սեւէն աւելի լաւ չէ: Այսինքն Հանգըրը իննսուններկու տարեկան է, ծերութեան ծաւալները անաւաստիկ հինգ տարի երկու մասնաշաղկապի վրայ աստիճանաբար են: Կախարդի նման գիտէ քանի մը ակնթարթի մէջ մտերմութեան հանգուցներ շինել: Հաւատացեր է, յետոյ վարժուել է, որ ամէն օր պէտք է գուրս դալ ապրումը, որ կոկորդէն մեծ է, արտէն, բաւերէն մեծ: Իր կիսափակ ծայրը սաստկանում տնձաւոր մը կը ծաւալի, ու իր շքեղ եւ շնչոտած եղունգները օդին մէջ ոստայններ կը պատուեն: «Վաթսուկներու տարի է կ'երգեմ եւ պահածոյ տուի մը խնդիր խնայողութիւն»: Երգ մը հնարած է, որուն համար ճիշդ յիսուն տարի է՝ պատուազին կը ստանայ: Իր երգերը իրարու մէջ կը ծալուին՝ կ'իյնան թով թով երկարող թաղերուն կիսաստուեր լոյսերուն մէջ եւ տեղ մը կը բացուի երգը, մեռելներէն գուրս ինկող շուշաններու պէս կը բաշխէ երաժշտութեան գոգուանքը, որ իր եղածով չի գոհանար: Կենաւ մը՝ անծաւալ գիշերները բաշխած Նիւ Եորքին: Մոլորն վրայ կայնած ժայռ՝ յաւիտեան կապուած ծովուն, շնա զիտեր ի՛նչ ընկու: Համար: Կուրծքը կիւկիւն, մազերը ողորկ եւ ուղիղ, աչքերը խիստ: Այսինքն, ի՛նչ պիտի ընէ բառերուդ կենալը այս մեղադրուած լոյսերուն մէջ: Ապառաժ դարձած, վիճաքած, վիպականացած այլեւս, կ'երգէ անստոյգ աշխարհի մը մասին: Իննսուններկու տարեքին ա՛յ վստահ գիտնալով՝ որ աչքերը գոց աւելի լաւ պիտի տեսնէ, ականջները խփած բազմութեան ազնուկին՝ աւելի լաւ պիտի լսէ: Ա՛յ, այստեղ լին գար հեռաւոր պահերու համար: Անոր համար է, որ Այսինքն Հանգըրը սարսափելի է, երբ մօտէն այսքան ուղիղ կը նայի մարդուն հոգիին: Որովհետեւ գիտէ, որ յանկարծ, անհարապ ըլլի ժամանակներէ մնացած, լքուած եւ ընդարձացնող բան մը կայ, որ չ'երգուիր, եւ Այսինքն Հանգըրը զայն իր կոկորդէն գուրս ինկած երակներով եւ սպիտակ եղունգներով ցոյց կու տայ: ճարձակ սեւէն աւելի լաւ չէ:

Մենք կը խօսինք իրարու հետ նշաններով եւ ո՛վ որ այդ կենալը սպրեւ է նախապէս՝ պիտի հասկնայ այս նշանները: Հէնքը անփոփոխ է, բայց սերունդը ինքը՝ տեղափոխ, բազմազայն, համակարող: Մեղմէլ բան մը ուրիշ բանի մը մէջ կորսնցնելով կը գտնենք մենք մեզ: Մեզի ժառանգ թողուած անապատը անցանք: Հասանք անսահմանին: Պէտք է ընդունիլ, որ եղբայրներ չկան այլեւս: Կը կարծէ՛ր Մհեր, որ իր պատմութիւնը ամլացումի մէջ ապրած է: Մինչ այն տեղ մը ծաւալած, մեծցած՝ կը բախէր հիմա յուզման կայաններուն:

Սիրած էր զայն, որովհետեւ տնհայտ էր Նիւ Եորքը: Ինք հաշտ էր Նիւ Եորքի հետ: Փորթ Սթրիթին՝ լոյսի պատիճ, որմէ ամէն մարդ կը մեկնի գէպի ճշգրտած նշանակէտ մը: Քսան հազար անօթի-անտուն, հրէշներու ճիւղերը, ոտտիկաններու հետապնդումը թողային տարածիչներուն, օրինապահներու եւ օրինադաշններու

բաղժուղի ցանցը: Սոսկայի է, երբ տեսակ մը հաշտութիւն ստեղծուեր է արարներու միջեւ — Այսերթիւն Հանգրբը մեուեր է, Միւրէյը զացեր է Արեգոնա, մօրաքոյրը Մարաշի ձեռագործ աշխատած պահուել սրտի տաղնապով հասեր է փաղանդաւորներու հիւանդանոց մը, այնտեղէն Լեւոնին մայրը նորէն ձաւար դրկեր է: Անթընի Քուրնը պարը ծրարեր՝ հետը գացեր է, իսկ մատամ Պուպուլիանն չէ ուզած բաժնուիլ նիւ Եորթին:

Եւ Մհերին անծայր շրջապայութիւնը այս քաղաքին կողերուն: Հանգոյցին համը բռնած էր իր թեւերը եւ կը տանէր անկիւնէ անկիւն: Ամբողջ անցնայի մը վերջինժան փայտապակու մը կ'ապրէր: Պէյրուսի շէնքերուն կտուրին վրայ՝ իր տունը, հօրը շէնքին կտուրը: Իր հօր սերունդի տամկանկարը: Ամէն տօնի Վճրէ կամ մանա կ'երգէին: Ինք քաղցրահամ Հայաստանը չճանչցաւ: Ինք համը առաւ Լիբանանին ճերմակ թուղի ծառերուն, սիրեց անոր կեղեւաթափ ծառերը: Երեւանի Պեւտական Մատենադարանը չտեսաւ, Հայկազեան Գոյնէի գրադարանին մէջ գտաւ մանրանկարչութեան զիրքերն ու Զօհրապի նորավէպերը: Պէյրուսի Ամերիկեան համալսարանին մէջ ուսանող եղած շրջանին՝ ամիսներով պտուղեցաւ տունէ տուն, մամիկէ մամիկ, եւ հայկական ձեռագործներու ցուցահանդէս մը ներկայացուց համալսարանի գրադարանին ցուցասրահին մէջ, ուր ներկաներուն բաժնած իր գրքային մեր պատմութիւնը կը ցոյար: Եւ Պեղարուեստի բաժանմունքի գրեթէ բոլոր մրցանակները խլած համալսարանի կրթաթոշակով ուղարկուեցաւ Նիւ Եորթի Գոյնմպիս համալսարանը, ուր ճարտարապետութեան աւարտական իր թեքը, հայկական թանգարանի մը վերաբերեալ՝ բացարձակ անտեսման բախեցաւ: Հայկական կազմակերպութիւններու կողմէ, նախ որոմհետեւ սեւէ Վերջին չէր պատմաներ, երկրորդ՝ անգրադարձաւ, որ հայերը տակաւին... եկեղեցիի պէտք ունէին: Հետզհետէ դարձաւ հաւաքական ցաւի մը ձայնը: Գոյնմպիսի մէջ՝ զրկուածներու պաշտպան, քրտնախաւն գիւրերներ՝ աղատապրելու Փարաճանալը եւ պաղատենցի Ժողովուրդի հայրենազրկութիւնը: Ուրիշ Ժողովուրդներու հարցերով զբաղելով իր սեփական ցաւը մեղմիկ կարծեց: Ձեռքը: Պէտք էր պոռթկալ, պէտք էր քանդել այս փառապաշտութիւնը, թուրքաթուրքութիւնը, Հայաստանի հանդէպ մակարուծութիւնը, կողմնակալութիւնը, ճահճասիրութիւնը: Գոնեց, գոնեց՝ եւ ի՛նչ գուռա եկաւ: Գոնեց աղաւնի մը, որ Արարատը շրջապատող երկաթէ ցանկապատերը կը խածնէր: Եւ այս բոլորին մէջ՝ մաքին ենթադիտակից ուժը: Աղէտն ետք ամբողջ կերպարանափոխում մը: Կապոյտ երկինք եւ Մասիս սար կ'ուզէին արծիւները, բայց երբոր արծիւները փետրաթափ հասան ուրիշ ափեր, երբոր արծիւները ծերացան եւ իրենց տեսչար աչքերը փակեցին՝ աղաւնին՝ զարձան արծիւ եւ իրենց փափուկ սրտով անարդարութեան ճիրանները բթացնել կը փորձէին: Մեր արիւնտա երդերու տաք թելերով հիւսուած զբօյակը: Երբ պարտասուն կամ ահաբեկ ձայներ լսեցին, երբոր անոր կայմը փոխադրուեցաւ ուրիշին, այդ Եւսապոյնը միւսմիւսակը մեր երգը երգեց: Սփիւռք է եղեր, Հայաստան է եղեր, օրըստօրէ մարմնին պարնը՝ ողայդ հոգեկան պակուցման հեղեանքը, տառապանքը, ցաւը...: Եւ այս բոլորին մէջ՝ զպրոց, ակումբ, եկեղեցի եւ մշակոյթ, որ հաւասար է զաղթօճախի: Մեր սուրբերը կղերականները չեն, անոնք են, որ ընտանիք եւ բարօրութիւն մոռցած՝ ակումբ եւ զպրոց կը պահպանեն, ամէն զաղթօճախի մէջ գոնէ քանի մը հատ կան, որ այսպէս կը վառին, որ կը վկանդեն Սփիւռքի տրոփող կուրծքին ճակատազարական գիծի պէս իջած յոռետեսութիւնը: Անխախտ խարսխի պէս պիտի չթողուն, որ հեռանայ Սփիւռքի գաղափարին նաւը:

Պատկերաց հաւատացեր էր Մհեր, որ իր կեանքը անուղեկից երթ մը ունի: Ծակատազրկը իր շուրջ մեծցեր էր՝ որոտով փափուկ հողին: Անհետացած էին բոլոր մուտքերն ու ելքերը: Մութին մէջ դառած էր ան անկիւնը պահուելու յուսահատութիւնը, առաւելելը, ողբը: Զեռքերուն քնքնութեամբ ու պրկումով կերպարանք ու շունչ կու տար: Մի փախար քանդակելէ, կը կրկնէր ամենակարող պահը, ձեռքերը պիտի չժանգոտին այնքան առեւ, որ կրնաս կրել յաջորդ միայնութիւնը: Խոփահար ուժ մը արգէն իր հողիին բոլոր բաժաղուտերը կը բանար: Շատ մտեւրիմ, նորոգ կորուսեալ ձայն մըն էր, որ կը զարնուէր պատէ պատ: Ձայն մը՝ ձայն

ներու աշխարհէն մեկուսացած, ինքնուղի,— ամբողջ աշխարհը դիմայեղում կ'ապրի, դուռն ինչո՞ւ պիտի պահպանես դիմագիծդ: Արեւելքը կազմաւորեր էր զինք, Արեւուտքը՝ միտքը: Հմայքը առաջինին կ'երթար. սիրունին ան էր, միւսը՝ կիներ: Այլութիւնը ինկած էր երկուքին միջեւ. ի՞նչ մնաց ձգտումի մէջ: Ահա իրմէ զատ ամբողջ մարդկութիւնը, հոտառու շուները մէջանց ձգած՝ ամէն բանի մէջ արդիւնք կը փնտռէր: Անդրզգայու շնորհ ունի եղեր, ո՞հ: Ոգեկան իրազորութուններ, ո՞հ: Յիմամար Մհեր, ի՞նչ պիտի տաս պտըլիկ Սփիւռքի հակայութեան մէջ: Սփիւռքը պզտիկ է. Հայն է, որ մեծ է:

Անձկութիւնը տասնութերորդ յարկի պատգամէն քալող խամահիկի պէս անհետացեր էր: Հիմա աչեւս իր բոլոր կորուստներուն դիմանքը Մհերը վեր կը հանէր, աւելի վեր, վեր՝ քաղաքի մակերեսէն: Մենազար եւ ճամբարտաւար — Մհեր զիտէր, որ ճամբարտութիւնները պիտոններով են եւ ամէն բան ճամբարտութիւն է: Դէմքին բոլոր մասերուն վրայ այլեւս գտած էր անգոստեւիւն. բոլոր ցատումովը անոր դէմքին փարած էր: Ինք այն մարդը եղած էր առաջին մէկ օրէն — տառապող եւ իր տառապանքէն չամշցող: Զեռքերուն բռնած քանդակին մէջէն ինչքան արմատներ կ'արիւնէին, եւ քաղաքէն բարձրացած մուխին շղարշը կը բոցավառէր այլքերուն կրակը:

Եւ քանդակը՝ չըրբ'իս, տասնութերորդ յարկէն, իր ճամբան այլեւս գտած, այլեւս գոհ եւ խելակորոյս, իր վերջին տարադնումն էր, իրեն ճակատագրուած ձեւը: Մհերին մատներուն շոյանքն ու ազուցումը պիտի մարմին չտար իրեն, անոր յոյզի այլքները իր հոգին պիտի չուռեցնէր եւ յաջորդ օր պիտի չապրէր թմբիւր՝ վաղահաս լքումէն ետք. իրաւին հետ սուտ մեկնութիւններ պիտի չուռնէր, իր զաղափարին մարմնեղացումովը պիտի ապրէր: Եւ քանդակը փայտէ ձեռքերը բացած՝ ահաւոր քրքիլով, զառանցանքէն նոր արթնցածի պէս կ'իյնար Նիւ Եորքի շէնքերուն սեւ անդունդներուն խորայտաակը. սեւ քանդակը կ'իյնար, մենազար ու ճամբարտաւար իր հանգստավայրը գտնող պանդուխտի պէս կ'իյնար այդտեղ, ուր բան մը չ'ապրիր, բացի վիճին նայուածքէն: Եւ անդունդին նայուածքը ապաւած՝ զինք կը դիտէր:

ՎԵՀԱՆՈՅՇ ԹԵՔԵԱՆ

1986
Նոյն ձգրձի

ԱՐՄԱՆՏ

ԽՕԼԱՊԱՐ

Եւ Թմբուկները հնչում են ուժգին,—
Թա՛մ, Թա՛մ, Թա՛մ,

Թա՛մ, Թա՛մ*.
Ու վայնասունը խելառ ամբոխի,
Ոխի կրկէտում՝

Հասնում է երկինք...
Պար են բռնել արդ նրանք մոլեխանձ,
Եւ դու հմայուած խօլապարով այդ,
Կանգնել ես, տղաս,
Ա՛խ, այդ մարդակուլ անտառում մթին
Եւ ունկ ես դնում,
Մինչ Թմբուկները հնչում են, հնչում,
Վայրկեան առ վայրկեան, աւելի՛ ուժգին,
Եւ օղակըն է սեղմում ֆիշ-ֆիշ,
Եւ գազաններն են մոնչում հիմի
Ու կրճտում են ատամներն իրենց՝
Ճե՛մԱկ ու ԿԱՐՄԻՐ...

Թա՛մ, Թա՛մ, Թա՛մ,
Թա՛մ, Թա՛մ,—
Թմբուկներն են հնչում մոլեգին,
Եւ ֆունքերը ֆո պայթում են ասես,
Եւ օղակն է սեղմում ֆիշ-ֆիշ,
Մինչ մնացել ես դու կանգնած այդպէս՝
Լուս ու շուարուն,
Ի տես խօլագուշ, քեզ խորթ եւ օտար
Պարին մոլազար,
Ու միտք ես անում՝
Դառնա՞ս, քէ մնաս...

.....
.....
Բայց լսի՛ր, տղաս, մի ձայն է գալիս,
Ա՛խ, հենու մի ձայն, տես, տաշի՛-տուշի՛,
Քո հոգին ի զուր այդքան մի մաշիր,—
Նայ-նայ է, Նազպար, լէ-լէ, Թխկոնդա,
Եւ՛ Այ եզ քան, եզ, ձի՛զ տուր ու քաշի՛...

.....
.....
* Կարճամորթների թմբուկի միակնգուղ հարուստ:

ՎԵՐՔԵՐՍ ԵՄ ԳՐՈՒՄ

Եւ Նա ճիշտ է էր,
Աստուած է վկայ...»

ԱՐՄԱՆՏ

Խոցերս եմ գրում, բոցերս՝ այս գիշեր,
Որ կսկծում եմ, մխում եմ հիմա-
Օ՛ր, բնկեր էր նա, սրտամօտ բնկեր,
Որ վերքեր բացեց իմ սրտի վրայ:

Վշտի փուշըն այդ հոգու մէջն է իմ,
Զեռքս չի մտել, որ լինի հանել-
— Ինչպէ՞ս փոխուեցիր, ո՛վ իմ մտերիմ,
Այս դառը ցաւը, ա՛խ, ինչպէ՞ս տանել:

Վարակուեցի՞ր դու ցաւով անդարման,
Որին չար խանդ ու նախանձ են կոչում.
Ծանր են ինձ համար բառերն այդ որքա՛ն,
Ա՛խ, դրանք որքա՛ն ինձ խորք են հնչում:

Շունս մայում է հիմա ինձ տխուր,
Հայեացքով մախմուր ասում է՝ «Ներիր,
Ո՞ր է ապա ձեր մարդկութիւնը, ա՞ր,
Հաւատարմութեամբ ու սիրով գերիր»:

«Նա նախանձ է, չէ՞, եւ այն էլ՝ որքա՛ն,
Մէկին կ'ուզի, որ իր համար լացի.
Միթէ չգիտե՞ս, որ չունի դարման
Ախտըն այդ, աւա՛ղ, մեռնելուց բացի...»:

Ապա լիզում է իմ դէմքը մռայլ.
Կուրծքն է դէմ տալիս իմ ցաւոտ կրծքին.
Ասում է ասես՝ կեանքը չունի փայլ,
Երբ սէրն էք թողնում զոհ գնայ կրքի:

Արդ, աղօթում եմ ազատուի հոգիդ
Այդ ախտաբորբոք ցաւից անդարման,
Զբօշնի կապույտ ծաղիկը սրտիդ՝
Ընկերոջ սիրոյ ծաքաւից վառման:

Վերհերս եմ գրում թանափով կարմիր.
Որ ունի գոյնը աղաւնու արեան.
Հեւհերս եմ գրում գրչով լուսագիր,
Որ չլինի թէ՛ յանկարծ խենթանա՛մ...

ՅԻՇՈ՞ՒՄ ԷՔ...

Հեռու—հեռաւ որ ընկերներիս

Յիշո՞ւմ էք դուք, արդեօք, յիշո՞ւմ,
Երբ գիշերըն էր ծերանում,
Մահանում էր ժխորը խենթ,
Ելնում էինք մենք պտոյտի
Թեհրանի լայն փողոցներում,
Ու երբ յանկարծ
Մեր դէմ ելնում էր մի փերի,
Որի դէմքը կերտուած լինէր
Ասես ճեղքով Միֆեյանջի,—
Յիշո՞ւմ էք դուք,—
Յիշում էինք վարուժանին:

Օ՛, մեր սիրտը սիրոյ ծառից
 Կախուած տաւիգ էր Եւոլեան,
 Որ ամէն մի քեքել հովից
 Թըրթռում էր ու մրմնջում՝
 Երգե՛ր, երգե՛ր վարուծանից:
 Բայց այդ սիրտը, այդ սիրտը մեր,
 Ինչպէ՛ս եղաւ լռեց այսպէս,—
 Տաւիգն այն մեր Եւոլեան՝
 Սիրոյ ծառից,
 Այդ ո՞ր անգութքը ցած բերեց...

Յիշո՞ւմ է՞ք դուք,
 Քայլում էինք մենք անդադրում,
 Անգիր ասում մինչ կէս գիշեր
 Ու դեռ շա՛տ անց,
 Քերթուածներ խոր՝ սիրոյ, ցաւի,
 Նայում էինք, նայում երկար՝
 Երկնին ծաւի ու աստղերին,
 Փորձում էինք հաշուել նրանց,
 Բայց մոլորում, կորում էինք
 Ծիրկաթինի ճամբաներում,
 Իջնում էինք յետոյ հողին՝
 Աչքերը մեր աստղունքով լի,
 Ապա յոգնած մտնում էինք մի կապելա,
 Արտասանում «Ո՛վ Լալագէ՛ն»,
 Եւ ունենում էինք մենք էլ
 «Ընդվզումներ արիւնի»,
 Երբ շատ մօտիկ մեր սեղանին
 Նստում էր մի հուրի-փերի,
 Որի իրանը կերտուած լինէր
 Ասես ձեռքով մեծ Ռոդէնի,
 Եւ իջնում էր բռնացքը մեր
 Դինուց խոնաւ մեր սեղանին...

Յիշո՞ւմ է՞ք դուք, արդեօք, յիշո՞ւմ,
 Որ մեր սիրտը սիրոյ ծառից
 Կախուած տաւիգ էր Եւոլեան,
 Որ ամէն մի քեքել հովից
 Թըրթռում էր ու մրմնջում
 Երգե՛ր, երգե՛ր անգուցական
 Վարուծանից:

Ս. ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ

ՀՈԳԻՆԵՐԸ ՄԵՐԿԱՑԱԾ

ԹԱՏԵՐԳՈՒԹԻՒՆ 4 ԱՐԱՐ

ՄՈՒՏՔ

Խենթեցնող ցանկութիւններ կը կուտակուին մարդու հոգիին մէջ, կը բռնկին շարունակ ու ապա քիչ-քիչ կը մոխրանան, առանց դրսեւորուելու կարելիութեան: Որովհետեւ միտքը, ստրկացած ու թրացած անհեթեթ օրէնքներու մզմանով, ամէն վայրկեան կը կաշկանդէ հոգիին թռիչքն ու նառագայթումը, տրամաբանութեան մեղսակցութեամբ:

Սակայն հոգիին ամենախուլ արձագանգն իսկ կը փանդակուի մարդուս ենթագիտակցութեան մէջ, ուրկէ կը փորձէ շղթայազերծ դուրս սլանալ ամէն անգամ, երբ դոյզն պատեհութիւն մը ներկայանայ:

Նրկբազումոր սառնած է: Խորհրդաւոր ու անմեկնելի ցնցումներ տակնուվրայ ըրած են նրկրին կեդեւր: Ամէն ինչ փանդուած է ու սրբուած անհետ: Քաղաքները թաղուած են հողին տակ, փողափակրութիւնը սնանկացած, մայր նրկիրը իր ընդերքին մէջ լուծած է ամէն ինչ, որ ստեղծած էր մարդ արարածը:

Վերադարձ մը դէպի նախապատմական դարե՞ր... Տխուր սկիզբ մը, թէ աներապոյր վերջաւորութիւն մը...

Մարդ արարածը դարձեալ ներկայ է: Քիչ են վերապրողները, դիպուածի մէկ փայլով կենդանի մնացած, տակաւին գգայագիրկ, բոլորովին անտեղեակ ազէտէն:

Այս թաւերգութիւնը... յաւիտենական պատմութիւնը մարդկային ցեղին, զձու՞ ու դառն պայքարներու, ամուլ պարտութիւններու: Տարտամ ու նրկչոտ փռած մը՝ պեղելու մարդուս ենթագիտակցութիւնը:

ԴԷՊՈԼ ՊԻՏԻ ՊԱՏԱՀԻ, ՆԵՐԿԱՅԱՑՄԱՆ ԹՈՒԱԿԱՆԷՆ
15 ՏԱՐԻ ԵՏՔ

ԳՈՐԾՈՂ ԱՆՁԵՐ

ԶՈՀՐԱՊ	— 40 տարեկան
ԱՆԱՀԻՏ	— Զոհրապի կինը, 40 տարեկան
ԱՍՏՂԻԿ	— Ազգիկը, 17 տարեկան
ՄՀԵՐ	— Տղան, 15 տարեկան
ԴԱԽԻԹ	— Երկրորդ տղան, 10 տարեկան
ՃՈՆԻ	— Ամերիկացի զբօսաշրջիկ, 26 տարեկան
ՄԱԿԻ	— Ճոնիի ճշմանածը, 24 տարեկան
ՎԵՐՄԷՑ	— Ֆրանսացի վարդապետ, 45 տարեկան

ԱՌԱՋԻՆ ԱՐԱՐ

(Որոտում, Բամի, փայտաղուվ)

(Տեսարանը կը ներկայացնէ սարահարթ մը՝ թառած բարձրաբերձ լեռ-
նեռու կատարին: Գետինը, հոս-հոս, երկնցած են Զոհրապ եւ իր ընտանիքի
միւս անդամները, ուշաբափ):

ԶՈՀՐԱՊ (կամաց-կամաց արթննալով) — *Աստուած իմ, այս ի՞նչ պատահեցաւ:*
(Կը մօտենայ Անահիտին ու կը փորձէ արթնցնել): *Արթնցիւր, Անահիտ*
(Հուարած կը վազվզէ մէկ զաւակէն դէպի միւսը: Անահիտ արդէն ար-
թնցած է, նստած դիրքի մէջ):

ԱՆԱՀԻՏ — *Զոհրապ, ի՞նչ պատահեցաւ, արդեօք աշխարհի վե՛րջն է...*

ԶՈՀՐԱՊ — *Զե՛մ գիտե՛ր, հոգիս, շարժէ, տղա՛քը...*

ԱՆԱՀԻՏ — *Տղա՛քը, հա, զաւակներս...*

ԶՈՀՐԱՊ — *Բան չունին, յուսած չունով կ'արթննան, միայն նուաղած են...*

ԱՆԱՀԻՏ — *Ի՛նչ եղաւ, Զոհրապ, ըսէ ի՛նչ եղաւ, ո՛ւր ենք, ինչպէ՞ս հոս եկանք,*
երա՞ց է, արդեօք կ'երազե՞մ, այս ինչ մղձաւանջ է, Աստուած իմ...

ԶՈՀՐԱՊ (ցնցելով Անահիտը) — *Ինքզինքդ հաւաքէ, Անահիտ, եկու՛ր աղաքը*
խնամենք, այդ բոլորը վերջը կը խօսինք, եկու՛ր...

(Պահ մը մութ, ապա դարձեալ լոյս)

ԶՈՀՐԱՊ ԵՒ ԱՆԱՀԻՏ

ԶՈՀՐԱՊ — *Սոսկալի է, Անահիտ, երեւակայէ, ամէն ինչ քարուքանդ եղած է: Գիշ
առաջ բարձրացայ առ դադաթը: Գիտե՛ս, աշխարհէն կտրուած ենք: Անծայ-
բանիք տարածութիւն, անպատ, ու ճիշդ հորիզոնին վրայ՝ ծովը:*

digitised by A.R.A.R.®

ԱՆԱՀԻՏ.— Իսկ ծովէն անդի՞ն:

ՋՈՀՐԱՊ.— Կրնաս երեւակայել, Արեւելքը, Հորիզոնին վրայ՝ ծով: Արեւմուտքը, Հորիզոնին վրայ՝ ծով: Կրնաս երեւակայել:

ԱՆԱՀԻՏ.— Այո: Տեսակ մը ծովէ ծով Հայաստան: Ինչ որ կ'երազէինք, երբ Համալսարանն էինք:

ՋՈՀՐԱՊ.— Զիշդ կ'ըսես, Անահիտ, շատ հիշդ կ'ըսես: Սակայն այս Հայաստանը կը յիշեցնէ քիչ մը ցարերու երազած առանց Հայու Հայաստանը:

ԱՆԱՀԻՏ.— Կը զարմանամ, Ջոհրապ, տակաւին ախորժակ ունինք կատակելու:

ՋՈՀՐԱՊ.— Եւ փրկութիւնը կրնայ դալ հիւսիսէն կամ հարաւէն:

ԱՆԱՀԻՏ.— Մեր փրկութիւնը, Ջոհրապ, կրնայ դալ միայն երկինքէն:

ՋՈՀՐԱՊ.— Աստուածդ սիրես, Անահիտ, նորէն մի սկսիր:

ԱՆԱՀԻՏ.— Մեղք կը գործես, Ջոհրապ, այս ահաւոր աղէտին միակ վերապրողներն ենք եւ...

ՋՈՀՐԱՊ.— Ձեմ ուզեր շնորհակալութիւն յայտնել երկինքին...

ԱՆԱՀԻՏ.— Այո, չես ուզեր շնորհակալութիւն յայտնել երկինքին:

ՋՈՀՐԱՊ.— Մի անապարհ, Հոգիս, տակաւին պէտք է քիչ մը սպասենք, տեսնելու համար, որ Աստուած ժեզ նզովա՞ծ է, թէ փրկած, քիչ մը եւս համբերէ:

ԱՆԱՀԻՏ.— Անհաստ...

ՋՈՀՐԱՊ.— Երեւակայենք, թէ փրկած է ժեզ: Իսկ այն միջոնաւոր հաւատացեալները, այն հարիւր հազարաւոր մայրապետներն ու վարդապետները, քահանաներն ու կրօնաւորները, ազալխարաններն ու փարիսեցիներու անհամար խոժանները ո՞ւր կորսուեցան յանկարծ: Գիտե՞ս, ողջ-ողջ թաղուեցան: Իսկ ինծի պէս անհաստ մը...

ԱՆԱՀԻՏ.— Սովորութիւնդ է, միշտ անախորժ եզրակացութիւններու յանդիշ:

ՋՈՀՐԱՊ.— Զվիհրեք, Հոգիս, միշտ նկատի ունեցիր, որ անգոր եւ փաստերուս դիմաց ու այս տկարութիւնդ պատճառ կը դառնայ, որ ջղայնանաս: Գիտե՞ս, ամէն անգամ, որ ջղայնանայիր, ես հանդարտօրէն կը հարցնէի. աշխարհի վե՛րջը եկաւ: Այս խօսքերուս վրայ դուն քիչ-քիչ կը հանդարտէիր ու կը փորձէիր ժպտիլ: Իսկ հիմա, հանդիսաւոր կերպով կը յայտարարեմ. աշխարհի վերջը իսկապէ՛ս եկած է եւ ուրախ եմ հաստատելու, որ կարծուածէն շատ անո՛ր հանդարտ Հոգեվիճակ մը ունինք:

ԱՆԱՀԻՏ.— Երեւոյթներէն լիարուինք, սիրելիս, չլմած ենք ու կացութեան ծանրութիւնը չենք զգար:

ՋՈՀՐԱՊ.— Զիշդ կ'ըսես, մենք հիմա կը նմանինք Ազամ-Եւային: Աս տարբերութեամբ, որ Ազամ եւ Եւա առաջին մարդիկն էին, իսկ մենք՝ վերջինները:

ԱՆԱՀԻՏ.— Անոնք ապագայ մը ունէին, իսկ մենք անցեալ մը ունինք:

ՋՈՀՐԱՊ.— Անոնք հարուստ էին, իսկ մենք սնանկացած ենք:

ԱՆԱՀԻՏ.— Անոնք մահը չէին ճանչնար, իսկ մենք կը սոսկանք մահէն:

ՋՈՀՐԱՊ.— Այո, կը սոսկանք մահէն: Ամենախիղախ մարդն իսկ կը սոսկայ մահէն, որովհետեւ մահէն անդին մոխիր է: Կը տեսնե՞ս, ես կը սքանչանամ քու Աստծոյ մէկ առաքինութեան վրայ. մարդը կը ստեղծէ հաւասար: Մարդ արարածը աշխարհ կու գայ մերկ, անբարբառ, սա հաւասարութիւն չէ՞: Իսկ մահուան հորաններուն մէջ հաւասարութիւնը շատ աւելի ազազակոյ է մոխիր, առաւել մոխիր՝ հաւասար է մոխիր:

ԱՆԱՀԻՏ.— Իմ Աստուածս, Ջոհրապ, ուրիշ բազմաթիւ առաքինութիւններ ունի, չես կրնար ուրանալ:

ՋՈՀՐԱՊ.— Մի ստիպիր, որ անախորժ խօսքեր ըսեմ: Գիտե՞ս, պատճառը միշտ դուն եղած եւ, որ անախորժ խօսքեր ըսենք իրարու:

ԱՆԱՀԻՏ.— Ո՞ւր մնացին աղաքը:

ՋՈՀՐԱՊ.— Մի մտահոգուիր: Աստուած մէկ անգամէն սրբեց մէկտեղէն գողերն ու աւազակները, ոճրագործներն ու ահաբեկիչները, յեղափոխականներն ու խաչագողները: Մենք եւս վախճալիք չունինք: Տղաքը զրկեցի ըմպելի ջուր

փնտնելու: Գիտե՞ս, հիմակուհիմա բոլոր վարդապետութիւններն ալ փիլիսոփայութիւնները դաւաթ մը ջուր չեն արժեր:

ԱՆԱՀԻՏ.— Ըստ Աւետարանին, մարդ ո՛չ միայն կեցցէ հացիւ, այլեւ բանիւ Տեառն:

ՁՈՀՐԱՊ.— Ապուշ բաներ կը խօսիս, Անահիտ: Այս վայրկեանիս ամէն արբուքիւն կը ծախեմ համեստ նախանշանի մը համար: Խելքդ զլուխդ հաւաքէ, այդ պատճառով քեզ հանրապէս հնարամիտ կղերականներու որովայնները լեցուցած են, սակայն մեզի համար նախանշան մը չեն արժեր:

ԱՆԱՀԻՏ.— Ի՞նչ որկրամոլ ես, Ձոհրապ, եւ ինչ նիւթապաշտ...

ՁՈՀՐԱՊ.— Մենք հիմա աշխարհակալ ենք, սիրելիս...

ԱՆԱՀԻՏ.— Կը մտածեմ, թէ՛ ի՞նչ պիտի ըլլայ մեր ապագան:

ՁՈՀՐԱՊ.— Աստուած ճամբայ մը ցոյց կու տայ հարկաւ:

ԱՆԱՀԻՏ.— Պատկառանք ունեցիր արբուքիւններու հանդէպ, որպէսզի սրտի խայթ չուենեաս, երբ մահուան անկողինը հասնիս. քեզմէ առաջ շատեր զղջացած են ու դարձի եկած, մեղաւոր մարդ:

ՁՈՀՐԱՊ.— Կ'ընդունիմ, որ մեղաւոր եմ, կ'ընդունիմ նաեւ, որ ամէն մարդ մեղաւոր է այս անցաւոր աշխարհին վրայ, ըսել կ'ուզեմ՝ ա՛յն աշխարհին վրայ, ուր կ'ապրէինք: Ինծի հետ համակարծիք չե՞ս: Ես կ'ընեմ, թէ ամէն շնչող ու ապրող էակի մէջ որոշ չափով շարուքիւն ու ապականութիւն կայ, ինչպէս ամէն որովայնի մէջ կեզտ կայ:

ԱՆԱՀԻՏ.— Անհամ բաներ կը խօսիս:

ՁՈՀՐԱՊ.— Մտիկ ըրէ ու սպասէ, որ եզրակացութիւններ հանեմ խօսքերէս: Ա՛ն՝ որ իր մէջի շարք կրնայ սանձել ու պահել, կը դառնայ սուրբ: Ա՛ն՝ որ իրապաշտ է ու կը հետեւի սանձարձակ սաւառնող իր զգայարանքներու, ոհա քեզի բացասական տիպար մը: Մինչդեռ ես կ'ընեմ, ամէն մարդու մէջ հաւասար չափով շարուքիւն կայ ու հաւասար չափով բարութիւն:

ԱՆԱՀԻՏ.— Այդ խօսքերով անշուշտ կ'ակնարկես ինծի:

ՁՈՀՐԱՊ.— Նախ եւ առաջ կ'ակնարկեմ ես իմ անձիս, որովհետեւ, գոնէ կը խորհիմ, թէ ինծի հետ համամիտ ես այս հարցին նկատմամբ: ոչ ոք աւելի լաւ կը ճանչնայ անձ մը, քան նոյնինքն եմքական: Համամիտ ես:

ԱՆԱՀԻՏ.— Ահա տղաքը կու դան: Ցափառութենքդ վերջի պահէ եւ մահաւանդ ուրախ տրամադրութիւն ցոյց տուր:

ՁՈՀՐԱՊ (կ'երգէ).— Ասէ՛ք լեռներ, լացէ՛ք լեռներ,
Առաջ Մասիս սարը մերկ էր:

ՄՀԵՐ. ԴԱԻԻԹ, ՁՈՀՐԱՊ, ԱՆԱՀԻՏ

ՄՀԵՐ.— Ձուլայ ջուր գտանք, ազամանդի պէս վճիտ:

ԴԱԻԻԹ.— Եւ այս խոտերն ու արմատները, հայրիկ: Աստղիկը ըսաւ, որ չուտեմ, ըսաւ, թէ նախ գուն պէտք է ուտես, կրնան թունաւոր ըլլալ:

ՁՈՀՐԱՊ.— Աստղիկը իրաւունք ունի, տղաս: Տրամաբանօրէն, ամէնքէ՛ք առաջ ես պէտք է մեռնիմ, որովհետեւ ամէնքէ՛դ աւելի ապրած եմ: Բեր նայիմ: (Ա՛ռտէ): Ո՛հ, շատ համով չէ, տեսակ մը ճակնդեղի եւ ստեպղիների խառնուրդ է: Ափսո՛ս, կ'երեւի Աստուած մեզ ոչխարներու տեղ կը դնէ:

ԱՆԱՀԻՏ.— Կը բաւէ, Ձոհրապ, այնքան պատու իրեցի, որ տղոց տրամադրութիւնը բարձրացնես, մինչդեռ կը տեսնեմ, որ պատուէրներուս հակառակը կը գործադրես:

ՁՈՀՐԱՊ.— Այսուհետեւ միշտ այսպէս պիտի ըլլայ, սիրելիս: Հիմա ուրիշ է, քու աշխարհդ անցաւ, հիմա իմ աշխարհն է...: Գացէ՛ք, տղաք, միայն տասր արժան հանեցէ՛ք բերէ՛ք, այսօրուան համար բաւական կ'ըլլայ: (Տղաքը կ'իջի):

ԱՆԱՀԻՏ ԵՒ ՋՈՂՐԱՊ

ՋՈՂՐԱՊ.— Այո, մէկ բան պէտք է գիտնաս: Կացուքիւնը յատակացած է այնպէս, որովհետեւ Հին աշխարհը երկու բան տարաւ. հետը: Ռեփաքի չիշս եւ... սիրաւ-հարդ...

ԱՆԱՀԻՏ.— Ի՞նչ, ուրեմն գիտէի՞ր:

ՋՈՂՐԱՊ.— Առաջին իսկ օրէն: Նոյնիսկ առաջին օրէն շատ առաջ: Տեսակ մը ես քու մեղսակիցդ եմ, երբեք չնկատեցի՞ր, մտքիդ մէջ չնոհակայութիւն յայտնեցի՞ր պարզամտութեանս համար: Ես քեզ չեմ մեղադրեր, միայն յամառօրէն կը կրկնեմ, ամէն մարդու մէջ նոյնքան շարութիւն կայ, որքան բարութիւն: Ես քու մէջդ անսահման բարութիւն տեսած եմ, ատոր գիմաց գուն ինքզ տեսած ըլլալու ես հոգիիդ ապականութիւնը:

ԱՆԱՀԻՏ.— Իսկական հիւսաղ մըն ես:

ՋՈՂՐԱՊ.— Մի սրտդ ողորդ, սիրելիս, նոյնքան ապականութիւն կայ եւ իմ մէջս, գուցէ քիչ մըն ալ աւելի, նկատի ունենալով, որ նկարագրով քաբի եմ ու պարկեշտ եւ եթէ զաղտնիքներս յայտնեմ քեզի, չեմ կարծեր, որ անխոհեմ քայլ մը առած կ'ըլլամ, որովհետեւ ինչդոյն առակայ անձերը ոչ եւս են ու Հի-մա ես առանց մշինալու կրնամ ըսել. դու եւ գուցէ միայն Հրային Հետ պառ-կեցար, սակայն ես ինծի ծանօթ շատ մը կրնեմու Հետ պառկած եմ:

ԱՆԱՀԻՏ.— Ես արդէն կը կասկածեմ:

ՋՈՂՐԱՊ.— Ջուր ես կասկածներդ, կնիկ, սակայն հիւզ եւ խօսքերս: Գիտես, ես քիչ մը ամչկոտ եմ խառնուածքով, սիրային առաջարկներ ընելու յանգղանու-թիւնը կը պակսէր ինծի: Ատիկա պատճառ մը չէր, որ ես չզաւաճանէի քեզի, երեսակայութեամբ ստեղծելով սիրազեղ տեսարաններ ու մաքիս մէջ ծիծա-ղելով վրադ, գո՛ւն՝ որ միայն մէկ սիրահար ունէիր:

ԱՆԱՀԻՏ.— Այդ անախորժ խօսքերով ո՞ւր կ'ուզես հասնիլ:

ՋՈՂՐԱՊ.— Ոչ մէկ տեղ, սիրելիս, նոյնիսկ կը նախընտրեմ մնալ Հոս, որպէսզի այն բաւարարութիւնը ունենամ, որ իմ կրնա ես: Եւ եթէ սիրահարս ըլլատ, դէմս զաւաճանած պիտի ըլլամ՝ սակայն ինծի հետ: Վերջապէս այստեղ ներսութիւն մը կայ, որուն քու պզտիկ խելքդ չի հասնիր:

ԱՆԱՀԻՏ.— Խնդրեմ, Ջո՛ղրապ, վերջ տուր այդ անհամ կատակներուդ:

ՋՈՂՐԱՊ.— Կատակներո՞ւս: Ի՞նչ կատակի կ'ակնարկես, ես լուրջ կը խօսեմ: Եկուր հոստեմ, ուրեքի կը հոտի՞մ: Միշտ զիս հետու կը հրէիք, այլու կը հոտիս կ'ը-սէիր:

ԱՆԱՀԻՏ.— Մէկ կողմ դիր դերասանութիւնը, ըսէ պարզ, ի՞նչ է ուզածդ:

ՋՈՂՐԱՊ.— Կը սիրեմ քեզ, Անահիտ, ու այն մտածումը, որ միայն իմ պիտի ըլլատ այսուհետեւ, կը վերացնէ հոգիս: Հիմա երբ մենք աւելի մահուան մօտեցած ենք, քան կենանքին, ամբողջական սկզբ միակ խրախուսիչ ուժն է, որ զիս ապ-րելու կը մղէ աւելի ու աւելի խանդավառութեամբ:

ԱՆԱՀԻՏ.— Իրաւունք ունիս, սակայն զսպէ ինքզինքդ, հիմա տղաքը կու գան:

ՋՈՂՐԱՊ.— Թող գան տղաքը, թող գան ու տեսնեն: Այլեւս զաղտնի բան պէտք չէ մնայ մեր միջեւ: Պէտք է ամէն ինչ սորվեցնենք, աշխատինք պահպանել ինչ որ կրնանք: Գիմենք ամէն միջոցի, պահելու համար ինչ որ մեզի տուած է քա-ղաքակրթութիւնը: Գիտեմ, հիմա դամ մը չի նշու իսկ անկարող ենք, սակայն բաւական բան գիտենք: Վստահ եմ, ապագայ սերունդները քանի մը հարիւր տարիէն կը հասնին ներկայ գիտութեան մակարդակին: Պէտք է զրի առնել, զրի առնել ամէն ինչ:

ԱՆԱՀԻՏ.— Ի՞նչ բանը կրնաս վերաբառադրել, կամ գոնէ փրկել կորուստէ: Կ'ըսես՝ պէտք է զրել: Թուղթը, մատիւրը ուրկէ՞ պիտի բերես: Կը տեսնե՞ս որքան աւն-պէտ ես:

ՋՈՂՐԱՊ.— Կարծեմ գուն ալ ինձմէ աւելի չես արժեր:

ԱՆԱՀԻՏ.— Պէտք է ուղեղով դործենք, Ջո՛ղրապ: Ամէն տեսնէ աւելի պէտք է գոր-ծածենք մեր ուղեղը:

(Կը մտնէ Աստղիկ)

ՁՈՀՐԱՊ.— Հա աղջիկս, Աստղիկ, ի՞նչ կ'ուզես:

ԱՍՏՂԻԿ.— Կը մտածեմ. պատահածի մասին, Հայրիկ, ո՞ւր էինք երբ աղէտը պատահեցաւ: Կարծեմ. տան պարտէզին մէջ էինք բոլորս միասին, կը յիշէ՞ք, երբ կ'իյնէի մէջ լուսաւոր գիծեր երեւցան: Ապա կարծես ամպերը յուզուեցան: Սաստիկ հով մը սկսաւ փչիլ, ու այս յանկարծական իրարանցումին մէջ, անագնաղղորդ որոտում մը, կարծես զէտինը սկսաւ օրօրուիլ ու քիչ-քիչ բարձրանալ: Կը յիշէ՞ք, մենք բնազդաբար իրարու սեղմուեցանք... աւելի բան չեմ յիշեր:

ՁՈՀՐԱՊ.— Արդէն ուրիշ բան չկայ, աղջիկս, կարեւորը՝ հոս ենք, միասին, թէեւ մեր ծնողքն ու ազգականները, սիրելիներն ու բարեկամները լայու ժամանակ չուրեք, սակայն կ'ապրինք, գոյատևարար թէ բարեբախտաբար՝ կ'ապրինք: Կարծես տակաւին շմած եմ, չեմ. համակերպած կատարուած իրողութեան, սրտին մէջ այն վառ յոյսը ունիմ, որ ի վերջոյ պիտի կարենանք վերապրիլ: Սակայն երբ առանց զգացումներէն տարուելու մտածեմ պաղաւթիւնով, շատ տխուր հեռուութիւններու կը յանգիմ:

ԱՍՏՂԻԿ (հօրը փաթառելով).— Ի՞նչ պիտի ընենք, Հայրիկ, ի՞նչ պիտի ըլլայ մեր վիճակը:

ՁՈՀՐԱՊ.— Հանգարտէ, աղջիկս եւ մանաւանդ ջանա՛ ինքզինքդ հաւաստալիչ:— Որքան պահէ սիրուն որունքներուդ վրայ, առանց օգնութեան ապաւինելու, այլապէս մայրիկը չափազանց պիտի յուզուի եւ ես այս վայրկեանին բնաւ տրամադրութիւն չունիմ ընտանեկան անախորժ վէճի մը:

ԱՆԱՀԻՏ.— Շատախօս:

ԱՍՏՂԻԿ.— Ի՞նչ պատահեցաւ, արդեօք այս բոլոր գործախուժեանց մէջ լայն տարբերութիւն է:

ՁՈՀՐԱՊ.— Ի՞մ ըսածս այ այդ է:

ԱՆԱՀԻՏ.— Ըսածդ այդ չէ, քու ուզածդ այդ չէ, աղուէ՛ս:

ԱՍՏՂԻԿ.— Մամա, ի՞նչ պատահեցաւ:

ԱՆԱՀԻՏ.— Փեղի կ'ըսեմ երբ այս շուներ հեռանայ:

ԱՍՏՂԻԿ.— Մամա՞...

ՁՈՀՐԱՊ.— Մի այլայլի, աղջիկս, շուն, գայլ, աղուէս, մէկ մարդ՝ խածնող երեք ստորոգելներով, պզտիկ ու կենդանաբարոյ Աստուած մը, եւ զեւ տեսակ մը Նոյեան տապան: Ես կը հեռանամ ու քեզ կը թողում. քնքոյլ աղաւնեակիս խնամքներուն: Երթամ թագաւորութեանս սահմանները ստուգեմ:

ԱՆԱՀԻՏ ԵՒ ԱՍՏՂԻԿ

ԱՍՏՂԻԿ.— Մամա, հօրս հետ այդպէս խօսելով՝ դի՛ս ալ կը վերաւորես: Ես անձնապէս կը խորհիմ, որ այս կացութեան մէջ պէտք է քիչ մը աւելի փաթեմք իրարու, միջոցիւ հակառակը կը տեսնեմ:

ԱՆԱՀԻՏ.— Երբ իմանաս հօրդ համամարդկային ու յիզափոխական զաղափարները, դու ինքդ աւելի կ'ընդ վզես:

ԱՍՏՂԻԿ.— Ի՞նչ յիզափոխութիւն:

ԱՆԱՀԻՏ.— Բարբերու յիզափոխութիւն: Աղջիկս, Հայրդ այնքան ազատամիտ, ես ըսեմ՝ անմիտ է զարձեւ, որ նողկալի առաջարկներ կը բերէ, իրեն թէ մեր թիւը բազմացնելու մտահոգութեամբ:

ԱՍՏՂԻԿ.— Իսկապէս հետաքրքրական է, մամա, ուրեմն Հայրս սկսած է միտքը յոգնեցնել այսպիսի խնդիրներով: Վրայ: Անհաւատալի է:

ԱՆԱՀԻՏ.— Համարեմ, աղջիկս, այդպէս մէկ անգամէն մի խանդավառուի: Միայն ծրագիրները լսես:

ԱՍՏՂԻԿ.— Անհամբեր եմ, մամա:

ԱնԱՀԻՏ.— Հայրդ կ'ըսէ՝ հաւնոցի մը մէկ աքլորը բաւական է, կարելորդ հաւերն են, իսկ մենք հոս երկու հաւ ունինք, աշուշտ կը հասկնաս ինչ կ'ըսէ եւ մա՛նաւանդ որո՞ւ կ'ակնարկէ:

ԱՍՏՂԻԿ.— Կը հասկնամ, մամա, ինծի կ'ակնարկէ: Օ՛ր, մամա, կը տեսնեմ, որ շատ տրամաբանական առաջարկ մըն է, երբ նկատի ունենանք մեր կացութիւնը: Անահիդ կը գտնեմ ընդ վզու մը, եթէ օտար մը ընէր այդ բանը՝ տրամաբանական պիտի գտնէր, իսկ երբ հայրս խնդրոյ առարկայ է, կ'ընդվզիս, եւ եթէ աւելի յատկացնենք՝ կը նոխանձիս:

ԱնԱՀԻՏ.— Կ'արդիւնձ որ այդ ձեւով խօսիս: Ո՛հ, այս նոր սերունդը, այս փնտցած սերունդը:

ԱՍՏՂԻԿ.— Մեր սերունդը իրապաշտ սերունդ է:

ԱնԱՀԻՏ.— Դու ն ցնդեր ես, իրապէ՛ս ցնդեր ես: Թոյլ չեմ տար, կը լսե՛ս, որ սէրը վերածէք անասնական բնագոյի, կը սպաննե՛մ քեզ, կը խեղդեմ (կովորդէմ կը բռնէ):

ՁՈՀՐԱՊ, ԱՆԱՀԻՏ ԵՒ ԱՍՏՂԻԿ

ՁՈՀՐԱՊ.— Թող տուր, Անահիտ, կատղե՞ր ես ինչ, ամէն վայրկեան մէկը կը խածնեմ: Պէտք է գիտնաս, որ դարը անգամ մը միայն Փասթէօր մը կը ծնի:

ԱնԱՀԻՏ.— Դու ն եւ քու անհամ տրամաբաններդ:

ԱՍՏՂԻԿ.— Մի գարմանար, հայրիկ, մամային ջգայնութիւնը պատճառներ ունի: Գիտե՛ս, ամէն անգամ, որ պարոն Հրայր ճամբորդէր, մաման ջգային նոպաներ կ'ունենար:

ԱնԱՀԻՏ.— Սկսեմ:

ԱՍՏՂԻԿ.— Ենթահակալ եմ, մայրիկ:

ՁՈՀՐԱՊ.— Վերջ տուէք այս անախորժ խօսքերուն: Ահա տղաքը կու գան, իրենց հետ բերելով մեր իրիկուան ընթերցք: Նստինք ուտինք մեր որձեւէզ ճակն՝ զննէրը, ապա, ոչխարներու հօտի մը նման, կ'երթանք դէպի տղոց գոտած նոր սուռն՝ մեր ծառաւը յազնցնելու: Երբ այնուս ո՛չ անօթի ըլլան եւ ոչ ալ ծառաւ, կարծեմ մեր ջիղերը աւելի հանդարտ կ'ըլլան:

ԱնԱՀԻՏ.— Զիղերը, հըհ, կարծես ջիղ ունի:

ՁՈՀՐԱՊ.— Զեր ջիղերը աւելի հանդարտ կ'ըլլան:

ԱՄՐՈՂՔ ԸՆՏԱՆԻՔԸ

ՄԼԵՐ.— Բերինք ճակնդեղները: Աւուին մէջ լաւ մը լուացինք:

ՁՈՀՐԱՊ.— Ապրիտ, տղաս: Անահիտ, չե՞ս կարծեր, որ ճարպիկ պատանի մըն է մեր Մհերը ու արդէն կրնայ երիտասարդի մը գործը տեսնել: Հը՞, չե՞ս կարծեր...

ԱնԱՀԻՏ.— Զուր յոյսեր կը սնուցանեմ: Այս ընտանիքին երիտասարդական բոլոր պարտաւորութիւնները քու վզիդ կ'իյնան: Զէ՞ որ...

ԱՍՏՂԻԿ.— Հաւնոցի մը մէկ աքլորը բաւական է (կը խնդայ):

ԱնԱՀԻՏ.— Կատարեալ գոյգ մը կը կազմէք, հայր եւ աղջիկ: Ապատամիտ, գաղափարապաշտ, ապագայապաշտ: Աչքիս առջեւ արդէն կը պատկերանան վաղուան սքանչելիատիպ առաքեալները, որոնք գայիք սերունդներուն պիտի փոխանցեն հազարաւոր դարերու քաղաքակրթութեան ժառանգը, որ, փստահ եմ, կեդրոնացած պիտի ըլլայ իրենց սեռային գործարաններուն վրայ:

ՁՈՀՐԱՊ.— Եթէ այդքան վարպետ ես գուշակութիւններու մէջ, կրնա՞ս ըսել, թէ մօտիկ ապագային, այս որձեւէք ճակնդեղէն տարբեր ուտելիք պիտի ունենանա՞նք:

ԱնԱՀԻՏ.— Որկրամո՞ւլ:

ՁՈՀՐԱՊ.— Զարմանալի ես: Սիրոյ մասին որ խօսիմ՝ կը սաստես զիս: Կերակուրի մասին որ խօսիմ՝ կը ծիծաղիս վրաս: Ես այս բոլորը տրամաբանական կը գտնեմ, քանի որ, կը զգամ, ես բաժնուեցայ ուխտի շիջէս, իսկ զուս քու...

Ընժ, Ըժժ, տղաք կարծեմ պէտք է սկսինք ուտելու: Դաւիթ, աղօթքդ ըրէ:
ԴԱՒԻԹ.— Ժաշակեացուք խաղաղութեամբ զկերակուքս, որ պատրաստեալ է...

ԱՍՏՂԻԿ.— Դաւիթ, դու ն կշտացար արդէն, աղօթքին կէսը կերար...

ԶՈՂՐԱՊ.— Կերէք, տղաք, կերէք եւ շնորհակալութիւն յայտնեցէք: Մեր Տէր Աստ—
ւածը այնքան զթափարտ է, որ ամբողջ մարդկութիւնը անդիմապահ զբեկեղ
եաք՝ խնայեց մեր բնաւանդին, մեզ պահեց ասդիմապահ աշխարհին մէջ:

ԴԱՒԻԹ.— Հայրիկ, այս իրիկուն քնելիզիմ պիտի չգիտեմ:

ԶՈՂՐԱՊ.— Թեւեղիզիմը վերջացաւ: Արդէն այլեւս թեւեղիզիմը անհրապոյր է,
տաղտկալի: Այդ բոլոր անհաւատալի զէպքերն ու տեսարանները մենք ար—
դէն կ'ապրինք ու կը դիտենք: Տեսէք, յուսնազնայներու չեմք նմանիր: Ըն—
տանեկամ կռուրդտուէ յայտագիրը այսուհետեւ մեզի պիտի ներկայացուի
իմ եւ մամային կողմէ ու երբեմն դուք ալ պիտի կարենաք մեր մասնակցու—
թիւնը բերել այս եղական յայտագրին, որ հետաքրքրական ըլլալու բոլոր
սուեռններով կը ներկայանայ:

ԱՍՏՂԻԿ.— Սիրային արկածախնդրութիւններով գեղուն Սիրայ երկրպագուներ
յարբը պիտի ներկայացնենք ես ու հայրիկը ու բնաւ պիտի չմանձրանաք:

ԴԱՒԻԹ.— Ես է՛նչ կ'ուզեմ, քէ՛ն կ'ուզեմ:

ԶՈՂՐԱՊ.— Այդ յայտագրին ալ յանդուրժեմք պիտի ներկայացնեն Մհերն ու
մաման:

ԱՆԱՀԻՏ.— Կը բաւէ, այլեւս չեմ կրնար հանգուածել այս գոհակութեան, ես անմ—
նասպան պիտի ըլլամ:

ԶՈՂՐԱՊ.— Այդ անմնասպանութիւնը մեծ հարուած մը կ'ըլլայ մարդկութեան,
հարուած մը՝ որուն պատճառած վնասը մասամբ կարելի է թեթեւեղել Աստ—
ղիկի ներկայութեամբ:

ԱՆԱՀԻՏ.— Լո՛ւ՛, լո՛ւ՛, ա՛յնքան կրկնեցիք, որ այլեւս ես ալ կրցայ հաւատալ, որ
ամէն ընդդիմութիւն դուր է: Միայն խնդրեմ, խաւարին մէջ, մեր մեղքը պա—
հեցէք խաւարի մէջ: Ձեր փսփսուքը չհասնի յսողութեանս, մեր խելագար դա—
ւարու մենքը չտեսնեմ, ես կը խենթեմ, կ'աղաչեմ, խնայեցէք ինծի, խնայե—
ցէք...

ՄՀԵՐ.— Մամա, ի՞նչ պատահեցաւ քեզի:

ԱՆԱՀԻՏ.— Դաւիթ, քաշէ աղտոտ մեղքերդ վրայէս, անգամ մըն ալ ինծի չդպիս...

ԱՍՏՂԻԿ.— Մամա, ինքզինքդ եկուր:

ԱՆԱՀԻՏ.— Ձեմ դիմանար այս գոհակութեան:

ԱՍՏՂԻԿ.— Պէտք է քիչ մը սպասեալ, միշտ ես բնութիւնը մերկայնէ մեզ: Այն
ատեն վստահ եմ, որ ոչ մէկ ուժ պիտի կարենայ սանձել մեր ախորժակները,
ոչ մէկ բարոյական օրէնք պիտի կարենայ զուլել մեր անսանձական բնազդնե—
րը, հազուադեպին ետք պիտի մերկանանք եսեւ ուրիշ շատ մը առաքինու—
թիւններէ, միշտ ես որ դառնանք վայրենի նախամարդուն:

ԶՈՂՐԱՊ.— Ո՛հ, հանդերձեալ կեանքէս սիրայօժար կը հրաժարիմ չի՛մ մը ուխտի
համար, նոյնիմի գաւաթով մը կը զոհանամ: Սակայն այս զգաստ վիճակովս,
ըսել կ'ուզեմ՝ առանց ալքոյի օժանդակութեան, դարձեալ ամէնէն պայծա—
րատեսը ես եմ մեր մէջ: Հարցում մը ունիմ մեզի՝ կրկնեմուդ. արդեօք ինչպէ՞ս
ստեղծուեցաւ մեր քաղաքակրթութիւնը: Վայրենի մարդիկը չէին, որ հան—
գըրուան առ հանգրուան, քաղաքներէն փոխադրուեցան միեւնի. սլացիկ
երկնաքերները, նոյն վայրենիները չէին, որ երկրոտ սողուններու դիրքէն
մեկնեցան միեւնի անջրպետին հետաւոր անկիւնները: Ինչո՞ւ այնքան յոռե—
տես էք, չէ՞ որ մարդ միշտ լաւազոյնին սեւեռած է նայուածքը, արդիւնքը
պերճախօս է: Եթէ Ազամէն միեւնի մեր օրը հազար տարիի պէտք եղաւ, մեզի
հազար տարին բաւական է, լաւազոյն արդիւնքի մը հասնելու համար:

ԱՆԱՀԻՏ.— Բառեր, բառեր ու կրկին բառեր...: Ի՞նչ քաղաք եմ ընել, հա՞, ու՞ք
կը յուսան հասնի:

ԶՈՂՐԱՊ.— Մրազբաժ եմ շարել քառասուն դաւակ, եւ քսանհինգ տարիէն կը յա—
սամ ունենալ հարիւր յիսուն թուներ, որոնք միւս քսանհինգ տարուան մէջ

անկատարած կը հասնին քանի մը հազարի: Ասիկա առաջին ծրագիրն է: Երկրորդ, պիտի սորվեցնենք ինչ որ կրնամ, ինչ որ գիտեմ կամ գիտանայ կը կարծեմ, այո, զաւակներէս ու թոռներէս ամէն մէկը պիտի վերածենք անասկ մը համայնագիրատարանի, իսկ մնացածը՝ ինքն իրեն կու գայ:

ԱՆԱՀԻՏ.— Պօսքերդ համոզիչ են, Զոհրապ, հաւատքով կը խօսես, ես՝ որ տարիններէ ի վեր անպիտան մէկը կը սեպէի քեզ, այո վայրկեանիս կը զարմանամ, արդեօք զո՞ւն ես:

ԶՈՀՐԱՊ.— Եկուք, Անահիտ, ահա արեւը կը սահի հորիզոնի տեղունդին մէջ, եկուք, պէտք է ստեղծենք նոր մարդը, որ գերծ ըլլայ ամէն բարդոյթէ, ամէն կապանքէ, ամէն կաշկանդութիւնէ, ստեղծենք մարդը, որուն համար արգիլուած պտուղներ չըլլան: Մեր սէրը շնածկենք, որպէսզի սէրը մեզ չգինովցնէ ու պատրաստութեամբ չընէ, որպէսզի սերնդադարձելը հաւատարմիչուած պարտականութիւն մը ըլլայ, բնագործ չափաւոր մէկ արտայայտութիւնը, որ գերծ ըլլայ ամէն զղացումէ ու կիրքէ, որպէսզի պայքարի տարրեր նպատակակէտեր ստեղծուին ու այդ պայքարները ըլլան լինել, մարդկային ցեղը ազնւելալցնելու տեսակէտէն: Մինչդեռ մենք հիմա մարդացած շունք ենք ու կը ստնքանք, իբրեւ քաղաքակրթուած արարածներ...: Մերկանանք, Անահիտ, ես թռններու ամօթ բառը պիտի չսորվեցնեմ, որպէսզի շլլաւեմ անոնց համարձակութիւնը, չկաշկանդեմ անոնց թռիչքները, որպէսզի մարդը զառնայ ինքնազօտահա՛ ու իր կարիքներէն ներքէ օգտագործէ առաւելոյն չափով: Ահա արեւը արդէն սուղուեցաւ ծովու փոփուրներուն մէջ, ու արդէն ժամանակն է նոր մարդը ստեղծելու:

(Վերջին խօսքերը արտասանած առեմ՝ գոյզը անցած է ժայռերուն ետին):

ԵՐԿՐՈՐԴ ԱՐԱՐ

ԶՈՀՐԱՊ ԵՒ ԱՆԱՀԻՏ

ԶՈՀՐԱՊ.— Արդէն երկու ամիս անցաւ եւ կարծես երէկ էր, որ հասանք հոս:

ԱՆԱՀԻՏ.— Իսկ ես այնպէս կը կարծեմ, որ քաւական երկար ատենէ ի վեր կը գլուներէնք հոս: Զարմանալի չե՞նք մեր այս ծայրայեղ տպաւորութիւնները:

ԶՈՀՐԱՊ.— Ծայրայեղութիւնները երկու ծայրեր են, որոնք չափազանց մօտ են իրարու: Շատ խելացի մարդուն եւ խենթի միջեւ տարբերութիւնը շատ քիչ է, ծայրերը զրեթէ իրարու կը գպլտին եւ ամենախելացի մարդը հակամէտ է ամենաապուշ արարչներու:

ԱՆԱՀԻՏ.— Ըիչդ կը խօսես:

ԶՈՀՐԱՊ.— Իսկ սերն ու ատելութիւնը, դիտե՛ս, դրացի են իրարու: Կրնաս ամբողջ կենեքիդ ընթացքին ոտել մէկը ու մէկ վայրկեանէն միւսը ցաւով կը հաստատես, որ այդ մէկուն խենթի պէս սիրահարուած ես:

ԱՆԱՀԻՏ.— Այո, Զոհրապ, նոյնիսկ այդ զղացական քա՛նա՛ն փոփոխութիւնները ունեցած եմ ընդհանրապէս քեզի հանդէպ: Պահ մը սիրած եմ քեզ, պաշտելու աստիճան, ապա յանկարծ սերս փոխուած է ատելութեան, ու այսպէս շարունակ:

ԶՈՂՐԱՊ.— Քեզի համար, Անահիտ, մեր հոս ժամանումը կը թուի շատ հեռու, որովհետեւ մեր կեանքը հոս եղաւ շատ անհրապոյր: Իսկ ինծի համար ժամանակը կեցած է, որովհետեւ, հակառակ առաջին օրերու խանդավառութեան, ոչ մէկ փոփոխութիւն ժամանակ մեր կեանքին մէջ: Նոյն ճակդեղն է, որ կ'ուսանեմք, նոյն անհամ ջուրն է, որ կը խմենք ու կը պառկենք նոյն տխրասեպիլ քարայրին մէջ, վայրի գազաններու պէս, որոնք կորսնցուցած են խանելու մէկն ախարժակ:

ԱՆԱՀԻՏ.— Յուսահատութիւնը ասկաւ պիտի համակէ մեզ ու մենք այստեղ պիտի հիւծինք—կորստինք ունհա: Ո՛հ, Զոհրապ, սարսափելիօրէն յոռեանս դարձած եմ, կը ջանամ յոյսի նշոյլ մը գտնել մեզ լըջապատող գատարկութեան մէջ ու ամէն անգամ կը ձախողիմ, խղճախօրէն կը ձախողիմ:

ԶՈՂՐԱՊ.— Ինչ որ զիս կը տպաւորէ, Անահիտ, թժրած վիճակս է: Ասոր պատճառը կրնայ ըլլալ ձանձրոյթը կամ այդ զգուշի ճակնգեղները: Սակայն ինչ որ կը ցանկամ ամէնէն աւելի, գիտես, ուխտքի շիշն է, աշխարհի բոլոր ունայնութիւնները, բոլոր հանդիմանքն ու մեղքերը շիժ փոխեր գաւաթ մը ուխտքի հետ:

ՄՀԵՐ, ԳԱԻԻԹ, ԱՆԱՀԻՏ ԵՒ ԶՈՂՐԱՊ

ՄՀԵՐ.— Հայրիկ, հայրիկ...

ԳԱԻԻԹ.— Հայրիկ, հայրիկ...

ՄՀԵՐ.— Հայրիկ, երեք հոգի, սա բլուրներուն ետեւէն, երեք հոգի կու գան:

ԱՆԱՀԻՏ.— Ել, Զոհրապ, ել, շարժէ, գուցէ Աստուած սրհնութիւն կը զրկէ մեզի:

ԶՈՂՐԱՊ.— Լաւադոյնը յուսա՛, սակայն յոռեղոյնին պատարտութիւն, Անահիտ, որ—պէտքի հակառակ պարագային, յուսաբարութիւնդ գառնայ տանելի:

ԱՆԱՀԻՏ.— Շարժէ տեղէդ, մա՛րդ Աստուծոյ, չե՛ս նախզար, որ այս նորութիւնը յեղափոխութեան մը աւետումն է:

ԶՈՂՐԱՊ.— Այնքան թժրած եմ, որ միայն ուխտքի շիշի մը աւետումն է, որ կրնայ տեղէն շարժել զիս, ու աւելի՛ն. բնաւ չեմ խանդավառուիր, նոյնիսկ կ'առեմ յեղափոխութիւնները: Ամէն ինչ խաբէութիւն է, խաբկանք... Յեղափոխութիւն չկայ աշխարհի վրայ, ամէն ինչ վերածնունդ է ու կրկնութիւն, մահ, ծնունդ, կրկնութիւն:

ԱՆԱՀԻՏ.— Արդէն յատակօրէն կրնամ դանապանել, երիտասարդ մը եւ երկու կրններ: Որքան կրնամ վստահ ըլլալ, մէկը երիտասարդ՝ միւսը տարիքատ: Ել, Զոհրապ, կ'ազաչեմ, ինչո՞ւ չես ուզեր շարժիլ տեղէդ... Հէյ, այս կողմ, հէյ, մարդ կայ հոս, այս կողմ...

ՄՀԵՐ.— Յստակօրէն լսեցին կարծեմ, սկսան մեր կողմ գալ:

ԶՈՂՐԱՊ.— Մի խանդավառուիր, Անահիտ, աւետումն յեղափոխութիւնը վստահ եմ, որ ի վնաս մեզի պիտի ըլլայ: Այս թժրած վիճակովս, արդէն հազարումէկ բարգաւթիւններ կը նախատեսեմ: Նոր հաւեր ու նոր աջութ, սիրելիս, գիտե՛ս ինչ կը նշանակէ... Հաւերու եւ աջութներու սարսափելի ճակատամարտ:

ԱՆԱՀԻՏ.— Կը սխալիս, սիրելիս, ապագայապաշտ ու արտակերպոն ծրագրերն—բուդ իրականացումը այս ձեւով աւելի պիտի զիւրանայ: Վերջապէս մեր պզտիկ աշխարհը պիտի ունենայ նաեւ իր գաղտնիքները: Ահա հիմա յատակօրէն կը տեսնեմ, ո՛հ, ապուր ու խարտիչահեր երիտասարդ մը, քսանհինգէն վեր ու հաւանաբար երեսունէն վար, կատարեալ, վառվառ երիտասարդ մը, որ անկասկած գերծ է թժրելու զգուշի ախտէն: Ծիչդ քովը, գեղանի ու խորանաչ մանկամարդուհի մը...

ԶՈՂՐԱՊ.— Քոտանէն վեր ու անկասկած քսանհինգէն վար, յուսամ:

ԱՆԱՀԻՏ.— Ծի՛չդ: Իսկ այդ կարծեցեալ կիներ վարդապետ մըն է, աջութ մը, որ գուցէ երբեք չընտելանայ մեր հաւնոցին:

ԶՈՂՐԱՊ.— Կը սխալիս, սիրելիս, շան զուխը անկասկած այդ սեւազգեստ մարդա—կերպին փէշերուն տակ թաղուած է:

ԱՆԱՀԻՏ.— Դու եւ քու յաւիտենական ոխդ եկեղեցիին հանդէպ: Միշտ բարբի՛ն զէժ ու շարին Հեա: Քու հաւատքդ ու սրբութիւններդ, կրօնքդ ու սէրերդ սուգուած են այդ դեղնազոյն հեղուկին մէջ, եւ դու ցէ Աստուած այսպէսով առիթ մը տուաւ քեզի, որ կարենաս ձերբազատուիլ այդ դժոխային հեղուկէն: Վերստին կեանք տաս բթացած զգայարաններուդ:

ԶՈՀՐԱՊ.— Ես հիմա ալքոյէն հրաժարելու բռնի պարտազրանքին տակ կը գտնուեմ, սիրելիս, սակայն այս թմրած վիճակով իսկ կը հասաւորեմ, որ զէժս պայքարելու Աստուծոյ ոճը յափաղանց հակամարդական է: Թող չիլը բերէ հոս, ձեռքիս հասողութեան տակ ու այն ատեն կը տեսնէ, թէ ո՞վ կը յաղթէ. ես, թէ ինք: Զօրաւորը ո՞վ է, ի՞նչ, թէ այս դեղնազոյն հեղուկը:

ԱՆԱՀԻՏ.— Ինծի կը թուի, թէ Աստուած քեզի այ բաժին պիտի հանէ այս խնճոյքէն: Դեղնորակ հեղուկդ Աստուած կը վերադարձնէ քեզի մարդացած կերպարանքով, քսանէն քիչ մը վեր ու անկասկած քսանհինգէն շատ վար:

ԶՈՀՐԱՊ (ստիկի կ'ելլէ).— Աստուած նախ քեզի զթացած է, Անահիտ, ինչպէս կը տեսնեմ, գայով ինծի, ոչ մէկ խնճոյք կրնայ այնքան արեցնող ըլլալ, որքան դեղին հեղուկը: Սակայն վայրկեանի մը համար փիլիսոփայ պիտի ըլլամ ու պիտի առնեմ կեանքը այնպէս՝ ինչպէս կը ներկայանայ:

ԱՆԱՀԻՏ.— Ամերկացիներու կը նմանին, չըլլայ թէ լուսնէն եկած մարդիկ ըլլան: Հրամսէ, ահաւասիկ ուխտքիդ:

(Կը մտնէ Մակի):

ԶՈՀՐԱՊ.— Հեյո...

ՄԱԿԻ.— Հեյո...

(Կը մտնէ Յոնի):

ՃՈՆԻ.— Հեյո...

ԶՈՀՐԱՊ.— Կարծեմ դուք քիչ մը նիհար էք:

ՃՈՆԻ.— Երկու ամիտ ի վեր կը քայլենք: Երեւակայեցէք, մեր կերակուրը միայն այդ լողզամն է: Դուք ինչպէ՞ս կը կոչէք:

ՄՀԵՐ.— Որձեւ էգ ճակնդեղ:

ԶՈՀՐԱՊ.— Այո, որձեւէգ ճակնդեղ կը կոչենք:

ՃՈՆԻ.— Կը շնորհաւորեմ, որ այս դժոխային մթնոլորտին մէջ կրցած էք պահել ձեր սէնս օֆ հիւմուրը:

ԶՈՀՐԱՊ.— Ատիկա առաջին օրն էր:

(Կը մտնէ Վերմէյ):

ԶՈՀՐԱՊ.— Վարդապետ, կ'երեւի ձեր հաւատքը բաւական ծանր կը կշռէ ու պատճառ կ'ըլլայ, որ հասարակ մահկանացուներէ աւելի դժուարութեամբ յառաջանանք: Մենք հաճոյքով կ'ընդունինք Աստուածային շունչին սրտապնդիչ ներկայութիւնը մեր մէջ:

ՎԵՐՄԷՅ.— Եթէ քիչ մը հաւատք ունիմ, այդ հաւատքս, անկեղծ ըսած, ծածկիւք ու կուլ տալիք անորժակներու կը վերաբերի ու եթէ աւելի յստակ կերպով խօսիմ, անկեղծօրէն պիտի հարցնեմ, թէ կարելի՞ է յուսալ, որ լողզամէն տարբեր կերակուր մը գտած ըլլաք...

ՃՈՆԻ.— Այստեղի կերակուրը, հայր սուրբ, որձեւէգ ճակնդեղն է, սակայն կը թեւադրեմ, որ այս պերճախօս անունէն չխաբուիք ու առանց աւելորդ յուզումի ընդունիք, թէ մեր գիտցած նոյն լողզամն է:

ՎԵՐՄԷՅ.— Ո՛հ, Սուրբ Մայր Մարի, խնայէ ինծի...

ԶՈՀՐԱՊ.— Նստեցէք, հայր սուրբ, ուխտքի եւ Հրայ:

ՃՈՆԻ.— Իմ անունս ճոնի է: Կը ներկայացնեմ նշանածս՝ Մակի, եւ հայր Վերմէյ:

ՁՈՆՐԱՊ.— Ձեռք յուսար, որ կրնայինք մարդոց հանդիպիլ: Համոզուած էինք, որ աշխարհ քանդուած է:

ՃՈՆԻ.— Ամբողջ երկու ամիս է կը քայենք: Կարծես անապատի մէջ ենք: Քանի՜ լեռներու կատարներէն անցանք, սակայն կարծես շնչող էակներու հետքը կորսուած է աշխարհի երեսէն: Նոյն շարագոյժ տղաւորութիւնը կը թողու հաւ հայր սուրբին թրեմզիսքերը:

ՎԵՐՄԷԹ.— Մենք Պապալէքի հնութիւնները կ'այցելէինք, երբ ահալի դէպքը պատահեցաւ: Թրէնդիսթընը կը գտնուէր գրպանիս մէջ: Ահա, ոչ մէկ ձայն: Աշխարհը լռած է:

ՁՈՆՐԱՊ.— Սարսափելի է: Այդ բոլորը հսարդէն ընդունած եմ իբրեւ կատարուած իրողութիւն: Այս պատճառաւ, մտքիս մէջ տեսակ մը դատաւորած եմ մեր ապագայ գործունէութիւնը: Թէեւ մինչեւ հիմա ամէն ինչ մնացած է մեռեալ տարք, սակայն ձեր երեւումը այնպիսի՝ կացութեան մը մէջ կը գնէ գիտ, որ պարտաւորուած կը գգամ վերատեսութեան ենթարկել ամէն ծրագիր:

ՄԱԿԻ.— Կրնայի՞նք իմանալ, թէ ինչ էին ձեր այդ ծրագիրները:

ՁՈՆՐԱՊ.— Սեպեցէք, թէ որքանեցան ամէն ինչի հետ:

ԱՆԱՀԻՏ.— Ըսէ՛, ինչո՞ւ կ'ամշնաս, ճակատագրական վճիռներ արձակած էիր, մարդկութեան ապագան ամուր հիմերու վրայ դնելու համար: Ըսէ՛, ինչո՞ւ կ'ամշնաս:

ՁՈՆՐԱՊ.— Պատմութիւնը մի՛ քրքրիր, Անահիտ, այդ բոլորը օգին մէջ նետուած խօսքեր էին, չլսած էինք ու անկարող՝ մեր պարտութիւնը ընդունելու:

ԱՆԱՀԻՏ.— Ամուսինս կ'ուզէր հաստատել հաւեցային օրէնքներ:

ՁՈՆՐԱՊ.— Լռէ՛, Անահիտ:

ԱՆԱՀԻՏ.— Մեզ բաժնած էր հաւերու եւ աքլորներու:

ՁՈՆՐԱՊ.— Կը բաւէ, Անահիտ, մի կարծեր, որ ըրածներդ յայտնութիւններ են: Այդ կարգադրութիւններս նուազագոյն շեղումները կրնային ըլլալ՝ հին օրէնքներէն եւ ասիկա ապագան ցոյց պիտի տայ, եթէ ապագայ մը պիտի կարենանք կերտել:

ՃՈՆԻ.— Հանդարտեցէք, հանդարտեցէք: Տակաւին ամէն յոյս կորսուած չի կրնար ըլլալ: Մեզի կը մնայ ապրիլ եւ սպասել: Եւ մա՛նաւանդ պաղարիւն ըլլալ:

ՁՈՆՐԱՊ.— Կարծեմ աւելցնելիք ոչինչ կայ: Քալեցէք, երթանք ջուր խմելու:

(Կը մնան Միքի եւ հայր Վերմէյ):

ՎԵՐՄԷԹ.— Եւստամ ամէն օր կ'ազդեմ:

ՄՀԵՐ.— Ի՞նչ բանի կը ծառայէ, վարդապետ:

ՎԵՐՄԷԹ.— Բայց հոգիին անմահութիւնը կայ, տղաս:

ՄՀԵՐ.— Անկեղծ հարցում մը, վարդապետ. անձնապէս կը հաւատա՞ս այդ խօսքերու:

ՎԵՐՄԷԹ.— Հաւատքիս թուլութիւնը պէտք չէ տկարացնել կորովդ, տղաս: Ես քեզմէ աւելի հասուն եմ, մտածելու կարողութիւնս աւելի շեղուած է ու հաւատարմակշռուած:

ՄՀԵՐ.— Եթէ քեզի չափ հասուն չեմ, կարծածիդ չափ խակ ալ չեմ, վարդապետ: Որոշ համոզումներ ունիմ զանազան հարցերու մասին: Իսկ թէ այդ համոզումներս որքան ժամանակավրէպ են այս վայրկեանիս, տոկիս կրնանք չափել քու քարոզած հաւատալիքներուդ այժմէութեան կլիճքով:

ՎԵՐՄԷԹ.— Ես կը քարոզեմ յաւիտենական ճշմարտութիւններ:

ՄՀԵՐ.— Տաղակալի է, վարդապետ, մաշած ու համոզելու անկարող:

ՎԵՐՄԷԹ.— Մեզք կը դործես, մի մոռնար, որ դժոխք մը կայ:

ՄՀԵՐ.— Ի՞ժոխքը հոս է, վարդապետ: Եթէ հիմա ժամանակաւոր հանդարտութիւն կը տիրէ, չի կրնար տեսական ըլլալ: Իժոխքը տեսնելու ատիկի քեզի ալ պիտի ներկայանայ: Գուցէ դուս ալ ունենաս զժոխավայել խլրտումներ մտքիդ մէջ:

Մեր այս պատկերային Սոցիալ-Դեմոստրացիայի քաղաքական հաստատվածությունները ունի:

ՎԵՐՄԷՑ.— Յոթնամյա գույքակույրները կ'ընեն, պատանի:

ՄՀԵՐ.— Ձուք յոյսերով չեմ օրորիք քեզ եւ մէկ անգամ ընդմիջեալ կ'ըսեմ. հոգեպէս թէ մարմնապէս, անհաղորդ ենք իրարու (կ'անցնին ու կ'երթան):

ԱՆԱՀԻՏ ԵՒ ՁՈՂՐԱՊ

ԱՆԱՀԻՏ.— Առաջին վայրկեանէն իսկ կուսակցիք ցանկութեամբ, ա'լ ինչո՞ւ կը հակառակուին:

ՁՈՂՐԱՊ.— Այս բոլոր գաղափարներէն մէկը, զոնէ փորձենք մաքուր մնալ:

ԱՆԱՀԻՏ.— Մի վրդովիր, սիրելիս, զոնէ թոյլ տուր, որ օգտուիմ կարելի հաճոյքներէ:

ՁՈՂՐԱՊ.— Ինչ որ հաճոյք կ'անուանեն, կրնայ անհաճոյ թուիլ շատերուն:

ԱՆԱՀԻՏ.— Ձեռքս չէ, ամերիկացիին այնքան կը յիշեցնէ Հրաշք:

ՁՈՂՐԱՊ.— Եթէ ամերիկացիին ըլլաւ, այդ ֆրանսացի ազատութեամբ պիտի յիշեցնէ Հրաշք:

ԱՆԱՀԻՏ.— Ձերապ, քիչ մը աւելի քաղաքավար Աղիք: Տես ով է կողմը: Այո, ձեռնի:

ՃՈՆԻ.— Եթէ մտերիմ խօսակցութեան մէջ էիք, չխանդարեմ:

ԱՆԱՀԻՏ.— Ամենեւին, սիրելիս: Արդէն այս կացութեան մէջ, ամենքս ալ մահ-բիծներ ենք իրարու:

ՄԱԿԻ.— Անահիտը իրաւունք ունի: Հիմա մենք տեսակ մը մէկ ընտանիք կը կազմենք:

ՃՈՆԻ.— Այնպէս վրայ միշտ զաղտնիքներ եղած են, Մակի, բաներ կան, որ չեն կրնար ջնջիլ: Գաղտնիքները, գաղափարները, ոճերը, մեղքը, նախանձը, ատելութիւնը, եւ դեռ համակրանքը, սէրը, պաշտամունքը, մարդուն էութեան մաս կը կազմեն: Պէտք չէ մտերմացնել մեզով մօտենալ հարցերուն: Ես կ'առաջարկեմ, որ բոլորս հաւաքուինք ու միասին քննենք ներկայացող հարցերը: Եթէ Աղամ-Եւայէն պիտի սկսինք, սկսինք: Սակայն մեք ըստով: Օգտագործենք մեր գիտելիքները, որոնք անսահման են:

ՄԱԿԻ.— Բոլորս որ կ'ըսէք, ըսել կ'ուզէք՝ պատկենք ինչ:

ՃՈՆԻ.— Բոլորս: Այսօրուան պատկեր վաղուան սերունդներուն առաջնորդը պիտի ըլլայ: Եւ ինչո՞ւ պատկեր: Ամէն տարիք իր կարելիութիւնները ունի, իր երազներն ու թռիչքները:

ԱՆԱՀԻՏ.— Ապագայի՞ հարցերով պիտի զբաղինք, թէ ներկայի: Որքա՞ն ճիշդ պիտի ըլլար ապագայի մը համար, որ անծանօթ է ու պղտոր, զոհել ներկան, որ արդէն այնքան ալ վարդապոյն չէ:

ՃՈՆԻ.— Աւանց ապագայի, տիկին, ներկան իմաստ մը ունի՞:

ԱՆԱՀԻՏ.— Կ'ըսէք, թէ Աղամ-Եւայէն պէտք է սկսիլ: Սկսինք Աղամ-Եւայէն: Սակայն այս նախապաշարութեանով, վարդապոյսով ու փորձառութիւններով, կրնա՞նք սկսիլ Աղամ-Եւայէն: Անոնց վայելած ազատութիւնը ունի՞նք: Անոնց մտածելու եւ գործելու անկախութիւնը կը վայելե՞նք: Ո՛հ, որքան պիտի ուզէի նախաժողովուն ունեցած ազատութեան մէկ հարկերէ-բոլորը ունենայինք:

ՄԱԿԻ.— Ձեմ հասկնար ո՞ւր կ'ուզէք հասնիլ մեր տենչացած ազատութեամբ: Կար-ծեմ այսպէս լաւ է, եւ ուզէք թէ չուզէք, ուրիշ կերպ չի կրնար ըլլալ:

ՁՈՂՐԱՊ.— Դուք չհասկցաք, օրիորդ, թէ տիկինը ի՞նչ բանի կ'առարկէ, ոչ ալ ես կը յաւակնիմ բացառել ինչորի՞ն էութիւնը: Սակայն եթէ մի քանի օր եւս ապ-րինք, անկասկած հետեւութիւններ պիտի կարենանք հանել իր այսօրուան խօսքերէն:

ՃՈՆԻ.— Ահապիկ հայր Վերմէյն ալ եկաւ:

ՁՈՂՐԱՊ.— Մեր ապագայ առաջնորդը:

ԱՆԱՀԻՏ.— Տեսակ մը միջին մարդ եւ տեսակ մը մօ մէկ լեմն:

ՄԱԿԻ.— Արդիւում զօտի՝ ըսել կ'ուզէք:
 ԱՆԱՀԻՏ.— Անբաղձալի զօտի, տեսակ ժը տնապատ:
 ՋՈՀՐԱՊ.— Արդէն ատելութիւնը տկաւ:
 ԱՆԱՀԻՏ.— Ատելութիւն չէ, սիրելիս, արհամարհանք:
 ՎԵՐՄԷՅ.— Ինչ որ ուզէք, սիրելիներ: Աստուած երբ ամէն ժամդու ջիթ-բերան-
 ահանջ տուաւ, բնաւ մի տարակուսիք, որ ուրիշ բաներ ալ տուած չլլայ: Սա-
 կայն իրաւունք ունիք, տեւ հանդերձներս տարբեր ձեւով մասնել կու տան:
 Սր ժը, երբ բոլորս մերկ մնանք, հաւասարութիւնը կատարեալ պիտի լլլայ:
 Այն ատեն, զուցէ բարդոյթները փարաւին:
 ՋՈՀՐԱՊ.— Ահա եկան Դաւիթն ու Ասաղիկն ալ:
 ՃՈՆԻ.— Աստղիկը ո՞վ է:
 ՋՈՀՐԱՊ.— Կը ներկայացնեմ՝ աղջիկս:
 ԱՍՏՂԻԿ.— Մեզի պէս վերապրողնե՞ր:
 ՋՈՀՐԱՊ.— Մահի, Ճոնի եւ Հայր Վերմէյ:
 ԱՍՏՂԻԿ.— Միտքարական գէպք ժը մեր անհրապոյր իրականութեան մէջ: Կեանքի
 եւ յայտի չոզ ժը:
 ՋՈՀՐԱՊ.— Այնքան մի խանդավառութիւն, աղջիկս, վստա՞հ ես քաշողականու-
 թեանդ վրայ: Անշուշտ կը հասկնաս ինչ ըսել կ'ուզեմ:
 ԱՍՏՂԻԿ.— Շատ լաւ կը հասկնամ, Հայրիկ, սակայն այնքան հաստէր չեմ եւ աջը-
 ւած ըլլալով, որ այստեղ գտնուողներէդ չիլ ժը աւելի զրիտոտեայ եմ, ունե-
 ցածս սիրով կը բաժնեմ ուրիշին հետ:
 ՋՈՀՐԱՊ.— Սէրն ու կիրքը զրիտոտեութիւն չեն նանչնար, աղջիկս: Երբ լաւ տի-
 րես, չեմ կարծիր, որ ձեռք ձգած որեւէ բաժին հանել ուզես ուրիշներուն: Երբ
 լաւ սիրես, խիղճ ու արամարանութիւն կը հային կիրքերուդ մէջ:
 ԱՍՏՂԻԿ.— Հայրիկ, դիտեմ, թէ ինչ կ'ուզեմ, այլեւս կրնամ արամարանութիւնս
 պատշաճեցնել մեր կացութեան:

ՍԱՐԳԻՍ ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ

(Մնացեալը յաջորդով)

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ՎԵՂԱՐԻ

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ

Իմ մանկութեան օրերուն անհոգ,
Հայոց սուրբ լեզուին հազիւ քէ ծանօթ,
Մեր տան անկիւնին,
Ցնծութեամբ գտայ երգարան մը հին:
Էջերը դեղնած, ցեցի կեր դարձած,
Էջերուն բոլոր՝ պատկերներ քաջի,
Հայրենեաց պաշտպան զինուորներ արի:
Երգերուն ընկեր՝ պատկերներու տէր
Խմբանկարներ,
Կուրծներուն կապած փամփշտակալներ,
Մարդեր պեխուօր եւ մարդեր խոժոռ,
Ուսերուն շալկած մօսին, հրացան-
Բայց այս խումբերը դէպի ո՞ւր կ'երթան,
Ձիւորներու տոգանցք յաղթական:
Ոմանք ունէին տխրամած դէմքեր,
Բայց աչքերէն սեւ վրէժ կը պայթէր...
Ա՛խ, մէկը ըլլար ու ինծի պատմէր.
Հեփիաքը անոնց հոգիս զօրացնէր:
.....

Կ'երգէի բարձր, մանկան ձայնով ժիր,
«Երգը Քեռիին», «Քաջ Անդրանիկին»,
«Երգը մի լեռներուն խորէն»
Ձենքերու շալիւնը քունդ կ'արձագանգէր:
Էջերուն շարուած երգերը բոլոր,
Պատուի կ'առնէի յարգանքով իմ խոր,
Ու այս՝ ամէն օր:
Բոլորը անուշ, բոլորն ալ ցնցող,
Բայց կը յուզուէի յատուկ մէկ երգով.
«Ազուլիսցի պատանիին քաջ»
Երգն արցունքաբեր,
Ձիս շատ կը լացնէր...

Ո՞վ պիտի տաներ մահուան լուրն անոր
 Իր սիրելի մօր...
 Իմ միտքերը թաց
 Կը տանջէին զիս, ու ինքնամոռաց
 Պատուի կ'առնէի շարքը երգերու,
 Ու հերթը կու գար «Կռունկ»ին հայուն:
 Քիչ ետքը յանկարծ «Երկինք կ'ամպատէր»,
 Փոթորիկ մը խենթ, սիրտս կը խռովէր,
 Ճիշդ այդ ընկալէի «Կարկուտ կը տեղար»,
 Կ'ուզէի թռիլ, հասնիլ համասոր,
 Քիւրտ բաջներուն ըսելու խօսք մոր:
 Ու այսպէս էջ-էջ ու անընդմէջ,
 Երգերով անվերջ,
 Զայներուս թելով կը թելածէի մինչեւ Արագած,
 Մինչեւ Սասնայ սար,
 Հայոց դրօշը տեսնելու համար:
 Յետոյ կը սկսէր շարքերը գողտրիկ,
 «Տըլէ համան»ին, «Քելէր-Յոլեր»ին,
 «Խնկի ծառ»ին բոյրը արբեցնող,
 «Շողեր ջան»երու սէրերը տանջող,
 Կը սարսռացնէին դողով անծանօթ:
 Պահուն ինքնատոյզ,
 Քեռիիս ջութակը կը հնչէր ցաւոտ...
 Լարերով նրբին, գործիքը երաշխ
 Կը շարունակէր երգել միայնակ:
 Իսկ ես անգիտակ համերգին տոհմիկ,
 Աչքերս կը թաղեմ հին երգարանին,
 Ու կը սեւեռեմ,
 Տրտում ու անգոյն մէկ խեղճ նկարի.
 Ո՞վ է այս մարդը, որ նակատ չունի...
 Խոյնիսկ հրացան, ոչ ալ՝ թամբած ձի,
 Տրտում ու խռում ինծի կը նայի...
 Նկարը եւ ես կը նայինք իրար,
 Ինծի թուեցաւ, թէ զիս կը ճանչնար...
 — Աչքերդ ազուր եմ,— ըսի ես իրեն
 Բայց ինչո՞ւ գլուխդ բնաւ չեմ տեսներ-
 Ինչո՞վ ես ծածկեր, բայց ոչ, ծածկած չես,
 Մէկը գլուխդ կտրած է կարծես...
 Այսպէս անգլուխ զիս կը վախցնես.
 Մաշած նկարին յանցա՞նքն է կ'ըսես...
 Ո՞վ պիտի լուծէ հանելուկն անտիպ:
 Ի տես նկարին, տրտում, ճարահատ,
 Ճանչնալու համար մարդը «գլխահատ»,
 Հարցուցի ջութակը լացնող քեռիիս.
 — Քեռի, կը ճանչնա՞ս սա մարդը կիսուած,

Տես, հակատեն վեր կայ մեծ առեղծուած:
 Քեռիս ապշահար ջութակը վար դրաւ,
 Հակեցաւ հանդարտ, թօշնած նկարին,
 Մատը հանգչեցուց կիսուած հակատին,
 Գծեց բրգածեւ եռանկիւն կամար
 (Լուծեց հանելուկն իմ բազմաշարչար):
 — Այս տեսակ գլխուն կ'ըսեն սուրբ վեղար...
 Հոս չի տեսնուիր, նկարն է հալած,
 Կոմիտասն է մեր, վեղարով սառած.
 Նկարը եւ ինք երկուքն ալ անբախտ,
 ... Գլուխն է զարկած հայոց քարէ քար,
 «Գարուն ա» մը հեզ նարեյու համար:
 Մաշած վեղարն իսկ մասունքի նման,
 Լուռ կը բարբառէր. «Աստուած պահապան»:
 Այս սուրբ նկարին նայէ դուն այնպէս,
 Որ յաւիտ երգես...

 Մանուկ չեմ, ափսո՛ս,
 Բայց ամէն անգամ,
 Երբ տեսնեմ նկարը Կոմիտասին,
 Սիրտս կը ցաւի վիշտէն իր դասին.
 Ու կը մրմնջեմ.
 — Ներէ վարդապետ,
 Իմ մանուկ մեզիքն, որ քեզ չնանչցայ,
 Քեզ հազա՛ր մեղայ...

ՇԱՀԱՆՈՒԽՅՏ

22 ԴԵՍԵՄԲ 1946

ԳԵՈՐԳ ԱՐԵՂԵԱՆ

ԹԻԼԵԿ-ԹԻԼԵԿ

Միմոն աղային կրտսերը, Միհրան աղան, կանգնած էր բարձրացող շենքին դիմաց: Երկու աղայ ուներ Միմոն աղան, և իր աղա ախաղոսին արժանի մարդ էր ան:

Պատին վրայ որմնադիր Յակոբն էր: Իրբեւ որմնադիր ան նշանաւոր էր ամբողջ շրջանին մէջ: Տարուան քանի մը ամիսները արդէն կ'անցընէր թիւրքմէն գիւղերու մէջ: Վայելած մեծ յարգանքին մէկ կարեւոր մասն էր պարտէր իր սրամտութեան: Յակոբ, պատին վրայ կուգած մուրճի աշխուժ հարւածներով՝ հաճելի երաժշտութիւն մը ունակընդրել կու տար Միհրան աղային:

Մէկ, առաւելագոյնը երկու շաբաթէ, կրապատ և լայնանիստ պատը ուր էր պիտի ամբողջանար: Ապա, թթենիի և մայրիկ բոգ գերաններով ու տախտակներով ձեղունք պիտի ծածկէին: Յետոյ կապոյտ աւազակողը պիտի լեցուէր: Անկէ ետք կարգը պիտի գար ատաղձադործ կիրակոսին: Անոր սղոցին, մուրճին և ուրաղին երաժշտութիւնը համանուագ մըն էր, հակառակ իր թափած հայհոյանքին: Պէտք է խոստովանել, որ հայհոյանքն ալ արուեստի աստիճանին բարձրացուցած մարդ էր ան: Եւ նըշանաւոր էր անով, որ մէկ հայհոյանքը երկրորդը անգամ չէր կրկնէր: Անկէ ետք ծեփ, կիրով ներկ մը և ամէն բան կը վերջանար: Երկու ամիս՝ և տունը պատրաստ կ'ըլլար ընդունելու հարաւ...: Գիւղին ամենաբարձր և գեղեցիկ տունը կը կառուցուէր Միմոն աղային երկու տղոց համար...: Եւ կրտսեր

տղուն պիտի պակսէր աղուոր տունի աղջիկ մը միայն, իրբեւ հարս:

Նոր կառուցուող տունը լեցուցած էր Միհրանի սիրտը, էութիւնը, երբ հետուէն լսեց Հաննոյի ջորիին սմբակներուն ձայնը: Ջորի ըսել և անցնիլ չէր ըլլար: Բոլոր գիւղացիներուն սիրելին էր: Շատեր գիտէին անոր ծննդաբերութիւնը: Մէկ հատիկ էր անիկա, և իր սմբակներուն ձայնը ծանօթ էր բոլորին: Ջորին, որ յաճախ մէկ-երկու օրով կը բացակայէր գիւղէն, վերադարձին տարօրինակ փութկոտութիւն մը կը գնէր հաստ սրունքներուն. տաքուկ և լեցուն մսորին քաշողականութիւնն էր այդ...: Գիւղացիներուն համար երեւոյթ մըն էր այդ ջորին: Ամէն մարդ օրական քանի մը անգամ, անպայմանօրէն, կ'անդրադառնար անոր...

Իսկ այսօր ջորին աւելի մեծ ու տարօրինակ եռանդով մը «կ'աղար» նեղ ճամբուն խեները: Միհրան, ակամայ, ջորիին կողմը դարձաւ: Անոր, ջորիին ետեւէն գրեթէ վազելով գիւղ կը փութար ջորեպան Հաննոն, քրտինք-ջուր կտրած: Այդպիսի բան հազուադէպ էր...: Միհրան շուտով կուսկեց պատճառը:

Ջորիին վրայ բազմած էր իշխանուհի, ինչ իշխանուհի, թագուհիի պէս շքեղ աղջիկ մը...: Վարժուհին ըլլալու էր: Գիւղացիները ամբողջ ամառ մը հոլոված էին Պէյրուսի Քիւլիայէն, գալիք վարժուհին, որ անաւասիկ, Հաննոյին ջորիին վրայ բազմած, գիւղ

կը մանէր: Այդ ձմեռ գիւղ պիտի մնար եւ գիւղի փողոցի վարժարանին մէջ դասաւանդէր, կամաւոր կերպով...: Գիւղացիները պիտի ապահովէին իր կեցութիւնն ու ապրուստը: Պիտի մնար Նշանին տունը:

Նախ՝ Միհրան թիչ մը անտարբերութեամբ նայեցաւ ջրիին քիւիացի ճրճուան՝ կողմը: Բայց աղջկան սլացիկ հասակը, կարմիր այտերը, մանաւանդ գլխարկը չէին կրնար անտարբեր ձգել ունէ մէկը, ո՛ւր մնաց Միհրանը, որուն համար տուն կը կառուցուէր...: Գլխարկը, լայնեզր, կարմիր եւ առջևի կողմի կարմիր ցանցով գիւղին համար մեծ նորութիւն էր...

Հապա հասա՛կը: Նստած վիճակով խկ տիրական բան մըն էր: Միհրան, որքան տունի տերն էր շրթներուն միջիւ, աչքերը չէր կրնար հեռացնել հետզհետէ ծօտեցող օրիորդին վրայէն: Քիւիացի օրիորդը քաղաքավար, բայց անուշ ժպիտով մը բարեւեց գինք ու անցաւ...

Եւ Միհրանին մէջ փրթաւ փոթորիկը: Այդ ի՞նչ չալըմ էր, ի՞նչ ժպիտ: Ի՞նչ լաւ, որ առաջինն էր եղած Պէրուսին ժամանող վարժուհին ու շաղկապէր զրաւող: Ձէ, բանիմաց եւ իմաստուն մէկը ըլլալու էր վարժուհին, այնպէս ինչո՞ւ այդքան շփոթութեամբ պիտի բարեւէր գինք...

— Ձափը մի անցընէր, վարպետ. ես ասոր պէս հազար հատ տեսած եմ: Յակոբին սուր աչքերէն չէր վրիպած գիւղացի երիտասարդ աղային չփոթն ու տաղնապը:

— Ո՞վ է եղեր այդ խառնու՞մը, Միհրան աղա...

— Ձեմ գիտէր, փորձեց անտարբերութիւն ձեւացնել Միհրան:

— Ձըլլայ քիւիային մէջ կարդացած վարժուհին ըլլայ:

— Թերեւս, կրնայ ըլլալ, — կմկմաց Միհրան, որուն այտերուն շիկնութիւնը դեռ լման չքացած չէր: Եւ տակաւին չէր կրնար աչքերը հեռացնել այն ճամբէն, ուրկէ քանի մը վայրկեան առաջ անցած էր հեծեալ վարժուհին, ձեռքը կարմիր ֆիլիով գլխարկին, քուռով ճիւղերէն փրկելու համար զայն:

— Ե՛, կ'երեւի թէ խառն բան մըն է անպիտանը, — եւ ձեռքը տարաւ սրտին խորամանկ որմնագիրը:

— Ի՞նչ խառնել, — իրար անցած գրեթէ պոռայ Միհրան, — Սիմոն աղային սղուռն խառնողը դեռ ծնած չէ:

— Ուշ մնացեր է ծնելու այդ երանելին,

բայց այս մէկը շատ խառն է, աղա: Խոստովանիմ, որ շատ խառն է: Երանի՛ գիտ խառնէր: Գլխարկն ալ նոր բան էր, հա՛, առջևը ցերմա՛ղ էր՝ ի՞նչ էր:

— Ուշադրութիւն չըրի: Հաննոյին մեղքացայ. գրեթէ կը վազէր խեղճը: Այդ ի՞նչ քրտինք էր:

— Դուռն քեզի մեղքցիր, աղա: Ետեւանորդի քիւիացին խառն բան մըն է: Ես դացի...

— Ե՛րբ պիտի վերջանայ գործդ, վարպետ Յակոբ:

— Մինչեւ հիմա շատ չէի աճապարէր, — դարձեալ խայթել սկսաւ վարպետը, — բայց սակէ ետք պէտք է շատ աճապարէի: Ասանկ խառն օրիորդի մը մեղք է Նշանին համեստ տունը մնալ: Այս պալատն ալ մեղք է, որ առանց խանութ-խաթունի մնայ:

— Ձափը մի անցընէր, վարպետ. ես ասոր պէս հազար հատ տեսած եմ:

— Ատոր ո՞վ ինչ կրնայ ըսել: Ես շատ չուտով կը վերջացնեմ պատերը. դուռն անհող եղիր: Երանի թէ ես ալ աշակերտ ըլլայի այս տարի. ո՞վ գիտէ, թէ ի՞նչ անուշ բաներ պիտի սորվին երեսխաները: Ես դացի, դուռն հող չընես:

Անպիտան որմնագիրին ալ աչքէն բան վրիպած չէր: Ո՛ւ՛՛՛, լաւ որ առաւ-քայեց: Բայց, բայց, անպիտան օրիորդը ի՞նչ անուշ ժպտեցաւ: Եւ երեւակայել, որ գիւղին մէջ առաջին անգամ ըլլալով իրեն ժպտեցաւ: Արդեօ՞ք, արդեօ՞ք...: Ո՛չ, ո՛չ...: Դեռ կանուխ էր այդպիսի առաջարկ ներկայացնելու: Կամաց-կամաց: Ամէն բան իր ժամանակին լաւ կ'ըլլայ: Հարցնելն աւելորդ էր անշուշտ: Եթէ Սիմոն աղային աղուն պալատանման տան մէջ բնակելու եւ անեցի ըլլալու յոթարէր, ի՞նչ կ'արթէր անոր քիւիացի կամ պէրուսի ըլլալը...: Եթէ մշակ Նշանին տան մէջ բնակիլ կը յոթարէր, ինչո՞ւ յոթարէր իրենց տունը հարսնութեան գալ:

• •

Նոյն գիշերն իսկ, կէս շիւ անուշահոտ լեցնելէ ետք ինք իր վրայ, Միհրան փութաց մշակ Նշանին տունը: Մասնաւոր բան մը չկար. միայն թէ նախնական որոշ նախապատրաստութիւններ կային ընելիք: Ինք իր կեանքին մէջ հազիւ թէ մէկ կամ երկու անգամ շնորհ ըրած էր Նշանին սեմէն ներս անցնելու: Հիմա բան մը կը քաշէր գինք:

Նշանին երկու սենեակով փոքր տնակը քաղցր հրապոյր մը ունէր: Եւ ինք կը փռութար վայրկեան առաջ հասնել հոն:

Երկու սենեակներէն փոքրը կը ծառայէր իրրեւ ննջարան Նշանին եւ կնոջը համար: Մեծը բազմանպատակ բան մըն էր: Անկիւս թէ՛ ճաշարան, թէ՛ հիւրանոց, թէ՛ խոհանոց եւ թէ առօրեայ սենեակ էր: Իսկ այսօր կերպարանափոխուած էր այդ սենեակը: Անկիւն մը, պատէ պատ, քաշուած էր պարանի կտոր մը: Եւ այդ պարանը, Աստուած իմ, պէտքէն ի՞նչ ի՞նչ նորո՞ւմներով ծանարեւոյնուած էր: Իրենց գիւղի բոլոր կիները միասնաբար այդքան շատ հազուադէպէն: Իսկ ճաշահրէ՛ւ: Բիշ անդին, դամէ մը կախուած էր Փիլիսոփ գլխարկը, եւ պատը ստացած էր խորհուրդ եւ իմաստ...: Աստուք թա համեստ տունը եթէ այսքանով կը քաղցրացնէին, հապա որքանով պիտի քաղցրաբանար իրենց պաշտատանման տունը, եթէ...:

Երբ բարի երեկոյ մաղթելով ներս մտաւ, ժուլիտի: Երբորդը, Նշանն ու իր պառաւը կ'ընթերին: Համեստ ու ցածիկ սեղանին վրայ դրուած էր սիսեռով եղինձ, փիլա եւ թան: Ախորժակով կ'ուտէին երեքը:

Միհրան նստաւ օրիորդին համար յարմարացուած անկողնին վրայ: Ուրիշ տեղ չկար: Տխմարաբար մերժեց Նշանին հրաւերը սեղանին ժանտակից ըլլալու: Բերնին Գուրբը կը վազէին: Ինչ անուշ բան կ'ըլլար օրիորդին ջովիկը նստիլ եւ անուշ ընել փիլուն ու թանը: Բայց անպիտան Նշանը իր հրաւերը չերկրորդեց:

— Նշան ամօ, գեռ քանի՞ օրուան ցանք ունիս, — հարց տուաւ Միհրան, առանց երբեք աչքերը սեղանէն եւ օրիորդէն կարենալ հեռացնելու:

Պէտք եղածէն աւելի երկար ծածկէ ետք՝ Նշան նախ կուլ տուաւ բերնին պատառը: Դար մըն էր, որ կ'անցնէր Միհրանին համար:

— Բարի ես եկեր, Միհրան աղա: Ինչպէ՞ս ես. գործերը ինչպէ՞ս են: Ո՞ւր հասաւ տունի գործը: Հայրդ եւ եղբայրդ բաւական ուշացան այս անգամ:

Կարճ գաղաթէ մը ետք.

— Է՛, վաճառական մարդիկ են. անոնց գործը յաճախ կ'երկարի:

Հարցումներուն տարափին տակ Միհրան պահ մը չըմեցաւ: Այս Նշանն ալ...

— Այո, գեռ մէկ-երկու օր կ'ուշանան հայրս եւ եղբայրս: Միախառն բերքը յանձ-

նելու կարգադրութիւններ պիտի ընեն:

— Էաւ է, շա՛տ լաւ:

— Ձմրան պաշար ու պիտի գնեն: Հինգ-վեց լորիի բեռ ապրանք չի բաւեր մեզի...

— Անշո՞ւշտ, — մէջ մտաւ Նշան, — դուք հարուստ էք:

Միհրան չկրցաւ որոշիլ, թէ Նշանին ըսածը ի՞նչ էր. հեղնա՞նք, թէ դովասանք:

— Միհրան աղա, — ուրիշ պատժող մը կուլ տայէ ետք շարունակեց Նշան, — քիչ առաջ կը հարցնէիր, թէ ցանքը որքա՞ն կը տեսէ:

— Ա, այո, խօսքին մէջ խօսք խառնուեցաւ:

Թանի պղինձէ հսկայ թասը գլխուն քաշելէ ետք.

— Դեռ քանի մը օրուան գործ կայ. բայց ինչո՞ւ կը հարցնես, աղա:

Առանց պատասխանի սպասելու, ցուցամատով սկսաւ ակոսանքը մաքրել Նշան:

— Պէտք պիտի ունենաք քեզի:

— Ձեր մշակները քիչ չեն, աղա:

— Այո, — յարեց Միհրան այս գովասանքին համար, — բայց այս տարի շատ ցորեն պիտի ցանենք:

— Էաւ միտք է: Բայց դուք ամէն տարի շատ կը ցանէք եւ ձեր մշակները կը բաւեն:

— Օհօ՛, այս տարի շատ աւելի պիտի ցանենք:

— Ցորենին գինը ինչպէ՞ս, աղա, ես չեմ թելադրեր, որ շատ ցանէք:

— Մաքարոնի համար է, Նշան ամօ: Նշան պահ մը լռեց: Յօնքերը կիտեց:

— Մաքարոնը ուրեմն ցորենէն կը շինեն, հա՞...

Միհրան պահ մը ուրախացաւ: Կրցած էր կէտ մը նշանակել Նշանին վրայ, որ անխընայ կերպով կը խայթէր զինք:

— Անշո՞ւշտ, պարոն Նշան. չէ՞ր գիտեր, որ մաքարոնը ցորենէն կը շինեն:

— Այսինքն: Բայց որքան որ գիտեմ, մեր այստեղի ցորենները կակուղ են: Իտալական կարծր ցորեն պէտք է:

Շունշանորդին կը խլէր իրմէ կարճատեւ յաղթանակին ուրախութիւնը: Եւ սկսաւ հանդարտօրէն փոթթել սիկարէթ մը:

— Հայրս խալալական ցորենի սերմ պիտի մերէ հետը: Միայն օգնական ձեռքերու պէտք պիտի ունենանք:

— Մաքարոնի ցորենը ինչ պիտի ըլլայ, աղա:

— Պէտք է:

— Այս ժամ տեղերը գործարան չկայ։
Պէտք ունի գծուար է ցորեն զրկելը։

— Մենք ֆապրիֆա պիտի չինենք։

— Դո՛ւք, պուստօ՛ւ։ Ո՞ւր պիտի չինէք եղեր այդ ֆապրիֆան. հայրդ բան չէ ըսած այս մասին։ Ան ինձմէ բան չի պահէր։

Սա մարդն ալ, մանուկի տեղ կը դնէր Միհրանը եւ խօսքը կ'երկնցնէր։ Ի՞նչ անտեղի հարցումներ։

Մինչ այդ՝ քիւլիացի վարժուհին սեղանին ելած, սեղանը մաքրած, լուացուած եւ ետ եկած էր։

Ձեռքը երկարեց Միհրանին։ Ի՞նչ փափուկ ու սպիտակ ձեռք...

Միհրան պահ մը շփոթեցաւ. սեղանը իրեն երկարած ձեռքը։ Քաղաքավարական մէկ-երկու ականարկութիւններէ ետք, վարժուհին անկիւն մը քաշուեցաւ եւ սկսաւ գիրք մը կարդալ։

— Մաքարոնի ֆապրիֆան ո՞ւր պիտի չինէք, Միհրան աղա։

Միհրան սրտանց շնորհակալ եղաւ այս հարցումին համար։ Առաջին անգամ ըլլալով նշան ածող շնորհակալ բան մը կ'ընէր։

— Մեր նոր տունին ջողը պիտի չինենք, նշան ածօ։ Վաղը պիտի սկսինք հիմները փորել։

Աչքին տակէն ականարկ մը նետեց վարժուհիին կողմը։ Վարժուհին լուռ կը կարդար։

— Իտալիայէն վարպետներ պիտի բերենք։ Քսանհինգ գործաւոր ալ աս տեղէն պիտի աշխատեն։

— Օ՛հ, աս ի՞նչ աղուոր բան է եղեր։ Յաջողութիւն, Միհրան աղա։ Հայրդ լուր ունի՞ այս ծրագիրէդ։

Հայրը, հայրը...։ Նորէն հօրը ծանր ըռքը մինչեւ ե՛րբ։ Աս նշանն ալ ի՞նչ պէտք ունէր վարժուհիին առջեւ այսպէս մորթելու գինք։

Պարզապէս դուքս փախաւ։

Պառաւ սուրճը երբ բերաւ, Միհրան ըռնող իրենց տան քով առած էր։

Նշան, խորամանկ ժպտով մը՝ Միհրանին ալ բաժինը խմեց։

• •

Դուքսը լուսնի լոյս էր։ Անշանային ի՞նչ անուշ օդ։ Հասուն նուռերը, խաղողի ոսկեհաւ եւ կարմիր ողկոյցները լուսնի լոյսին տակ կը ըղձային։

Նորակառոյց պատին կոթնած՝ Միհրան կը մտածէր իր ելոյթին մասին։

— Մօ, իշո՛ւ գլուխ. ինչի՞դ էր պէտք այդքան մեծ ու պոչաւոր սուտ մը հնարել։ Մաքարոնի ֆապրիֆա՞ն ուր, դո՛ւն ուր։ Ան ալ ուրիշ մէկուն չէ, բայց նշանին սուտ կլլեցնելը...։ Իսկ սա մաքարոնը ուրկէ՞ր ուսուսու։ Ինք պարզապէս կ'ատէր զայն։ Ժաշ մը՝ որուն թելերը երկրամայրերու պէս յարծուն էին։ Մարդուս կողորդէն վար ի՞նչ ատեն... ո՞ւր ք...

Բայց սուտը կամաց-կամաց սկսաւ գեղեցկանալ։ Եւ ինչո՞ւ չէ։ Ինք Միհրան աղան չէ՞ր։ Ի՞նչ էր որ. ոչ թէ մէկ, այլ երկու ֆապրիֆա կը չինէր։

Քիչ մը հեռացաւ պատէն։ Բացատը մեծ չէր։ Կրնար պզտիկ բան մը չինել։ Գոնէ կրնար սկսիլ. մինչ այդ իր նպատակին կրնար հասնիլ։ Հարստ տուն զայլէն ետք՝ թո՛ղ ինչ ու գէր պատահէր։

Հա՛, որ գիշեր էր. մարդ չէր տեսներ գինք։ Սկսաւ մեծ քայլերով — մեթրաչափ — չափել բացատը, տան ետեւի պատէն սկսեալ։ Տասներկու խոշոր քայլ չափեց։ Կեցաւ, ետեւ դարձաւ եւ աչքով չափեց միջոցը. չինկուս կը չինէր, թող քիչ մը մեծ ըլլար։ Վեց խոշոր քայլ առաւ եւ քար մը գետեղեց կեցած տեղը։ Այս չինքին երկայնքն էր։ Դարձաւ եւ յայնքն ալ ճշգրէց. տասներկու քայլ։ Բաւ էր։

Թէեւ աւելի մեծը նպատաւոր էր, բայց կար մեծ հօր տնկած բնկուզենին։ Անոր չէր կրնար զպնայ։ Ընտանիքին, բայց մանաւանդ հօրը համար, սրբութիւն սրբոց էր։ Ատոր համար բաւարարուեցաւ տասներկու մեթր երկայնքով։ Նստաւ բնկուզենիին տակ։ Երկու շարաթ առաջ, ամբողջ օր մը ընկոյզ թօթուած էին։ Ժխորտու եւ շարժումով յի օր մըն էր։

Իսկ եթէ չինուէր մաքարոնի գործարանը, այդ բնկուզենիին հովանիին տակէն կեանքի տենդը անպակաս պիտի ըլլար։ Գործաւորներ, ջորիներ, օր մըն ալ թերեւս քամիռներ, պիտի լեցնէին այդ տեղը։

Ախորժակով ներս քաշեց սիկարէթին ծուխը։ Լուսնի լոյսին դէմ արձակած ծուխին մէջ տեսաւ իր մաքարոնի ֆապրիֆը։ Գործաւորները մեղուներու պէս հլու մուտք կը գործէին։ Մնտուկներով մաքարոնը կը բեռցուէր ջորիներուն վրայ եւ քաղաք կը զրկուէր։

Առանձին սենեակի մը մէջ, բնկուզենիի ընտիր տախտակով չինուած գրասեղանի մը

Ետին՝ նստած էր ան, քիչ լիացի վարժուհին, Սիմոն աղայենց հարսը։ Ան ստանձնած էր գործարանին հաշուապահութիւնը։ Ինք սեղանին մէկ ծայրը նստած՝ կը շոյէր պէյրութի իր գեղանի կնոջ մազերը։ Ֆիլէով գլխարկը միշտ կախ կը մնար դիմացի պատին վրայ։

Ինք, քանի մը ամիս առաջ, քաղաքին մէջ, առաջին անգամ ըլլալով շարժապատկեր մը տեսած էր։ Դերասանը բերնէն համբուրած էր գերասանուհին, այն ալ քանի՜ անգամ։ Ինք ալ իր վարժուհի հարսին, որ հազար գերասանուհի կ'արժէր, բերանը պիտի համբուրէր օրական հարիւր անգամ, անշուշտ եթէ Սիմոն աղան իր միջամտութիւններով դործը չարէր...

Քիչ առաջ մշակ նշանը իր սուտին չէր հաւատացած. իսկ ինք հիմա իր հնարած սուտը կը տեսներ այնքա՞ն պարզ ու գեղեցիկ։

Յաջորդ առաւօտ, սովորականէն շատ աւելի կանուխ, կանգնած էր իրենց չէնքին առջեւ։ Որմնադիր Յակոբ հազիւ քովը հասած, առանց բարի լոյսին իսկ սպասելու, յայտնած էր, որ չէնքին գործը կիստու պիտի ձգուէր առայժմ եւ սկսուէր նոր գործին, իր Ֆապրիքի չէնքին։ Յակոբ, խորամանկ ակնարկ մը նետելէ ետք, պարզապէս բարձրացած էր սայլակին վրայ։

Միւրանին պեղու մենքուն, որ նոր գործին սկսի, պարզապէս յայտնած էր, որ առանց Սիմոն աղայի գիտակցութեան մէկ վայրկեան իսկ չէր կրնար թողուլ իր ներկայ գործը։

Դարձեա՞ւ Սիմոն աղան...

Իսկ որմնադիրը շատ լաւ գիտէր, որ առանց հօրը կամքին, ոչխար մը չէր կրնար զննել կամ ծախել Միւրան. ո՛ւր մնաց այդքան մեծ չէնքի մը շինութեան ձեռնարկը։

Յիշերը իր ձեռքով զամելէ ետք, երկու նոր գործաւորներ բերելով՝ Միւրան սկսած էր Ֆապրիքին հիմերը փորել տալ։ Բրիլի իւրաքանչիւր հարուածի նետ ինքզինք աւելի մօտ կը զգար այն օրուան, երբ զրատենեակին մէջ պիտի սկսէր շոյել քիչ լիացի իր հարսին մազերը։

Նշան ամօն սթափեցուց զինք իր երազին։ Ձերմութեամբ, շատ մեծ քերմութեամբ պատասխանեց անոր բարեւին։ Այդ մշակը այդքան քերմ բարեւ ստացած չէր Սիմոն աղային տունէն. բնա՛ւ։ Միւրան, ինք եւս,

պա՛հ մը իր ձայնին տարօրինակութենէն անակնկալի եկաւ։ Թիթեղէ կլոր տուփէ մը սիկարէթ մը հրամցուց նշանին։ Այս վերջինը սիկարէթը մատնէրուն մէջ ձգեց, անոր ողորկութիւնը աւելիով զգալու համար։

— Նշան ամօ, երէկ քեզի չկրցայ միտքս բացատրել։ Ըսել...

— Այ մեր աղայ, այդ ի՞նչ խելքի չպատկելիք բաներ պատմեցիր։ Երթալէդ ետք քիչ լիացի վարժուհին հարցուց, թէ այնքան մեծ գումար ունի՞ք։

— Իրա՛ւ։ Վստա՛հ ես, որ ինք այդ պիտի հարցում ըրաւ։ Ի՞նչ պատասխանեցիր։ Ըսէիր, որ մեր քով դրամը ծով է, ծո՛ւգ։

Եթէ ճիշդ էր նշանին ըսածը, ուրեմն իր սուտը, որ սուտ չէր այլեւս, հասած էր նպատակին։

— Տղաս,— խրատեց նշան,— ծով չհասած մի բուպիկնար, աւագը կ'այրէ։

Մտերմաբար ձեռքը նշանին ուսին զննելով՝ Միւրան առաջնորդեց զայն ընկուզենիին մօտ։

— Տեսածդ կրնաս պատմել վարժուհիին։ Նշան ամօ, մէկի տեղ տասը հատ կրնամ շինել ես։ Դուք միայն տեսածդ պատմէ իրեն։ Այս ֆապրիքին մաքարներ քաղաք մը կը կշտացնէ, ամօ նշան։

Պա՛հ մը լուռ թերահաւատութեամբ դիտելէ ետք՝ նշան հարց տուաւ.

— Սիմոն աղան լուր ունի՞ք։

Դարձեալ նոյն հարցումը։ Քանի՜-քանի՜ անգամ մտածած էր տունէն փախչիլ՝ հօրը ծանր շուքէն ազատուելու համար։ Եւ հիմա, երբ սկսած է երազներուն է՛ն գեղեցիկը հիւսել, ամէն կողմէ նոյն հարցումը։

— Դուք հոգ մի ընէր, նշան ամօ. վաղը տղուդ աղուոր պաշտօն մը կու տամ։ Ձեր տունին մաքարունն ալ ես ձեռքովս կը բերեմ։ Ձեռքովս կը զատեմ յաւագոյնները ու կը բերեմ։ Ի՞նչ կ'ըսես, այս իրիկուն դա՛մ։

— Մեր դուռը միշտ բաց է. ամէն օր եկուր, Միւրան աղա։ Հաղա՛ր բարի։

— Լաւ պատասխան մը կ'ուզեմ, նշան ամօ, քու բարիքդ հազարապատիկով կը հասնուցանեմ։

— Ասանկ գործի մէջ չեն անապարհեր, Միւրան աղա։ Թող աղջիկը շուշ մը առնէ։ Մէկ-երկու շաբաթէն եկուր,— ըսաւ ու քալեց նշան։

Մէկ-երկու շաբաթ կարելի՞ էր սպասել։

Իրաւունք ունէր որմնադիր Յակոբը: Խա-
ծան էր շուշանորդի թիւիացի վարժուհին:

• • •

Յաջորդ օր, միասնեակ դպրոցէն կը
լսուէր աշակերտներուն խանդավառ երգը՝
«Կայ Երկիր պանծալի եւ փայլուն»: Նոր
վարժուհին նորութիւններ բերած էր Հետը:
Առաջին անգամն էր, որ դիւղի փոքրիկնե-
րուն երգի ձայնը կը լսուէր: Ասանկ Հա՛րս
մը...: Եւ յայտնի էր, որ վարժուհին ալ իսկա-
պէս սիրած էր դինք, Միհրան աղան: Հակա-
ռակ պարագային, ինչո՞ւ պիտի Հետաքր-
քըրուէր իրենց նիւթական վիճակով: Աէ,
Հարցը շուտով պիտի Հասուննար. նոյնիսկ
Հօրը գալէն առաջ: Պէտք էր, որ անոր վերա-
դարձէն առաջ վերջանար Հարցը:

Ինք, ի՛ր ձայնն ալ լսելի դարձնելու Հա-
մար, բնկուզեմբին տակ դրաւ իրենց փա-
նկըքը, որ դիւղին մէջ միակն էր:
Դժբախտաբար սկաւառակները շատ չէին,
ասոր Համար «Ենձնորի ծառիմ տակը» եւ
«Լուսիմ չկարձը այդ օր Հնչեցին ու Հնչե-
ցին»:

Կէսօրէ ետք, երբ թերեւս երեսուներորդ
անգամ ըլլալով «Իր» հարը պիտի սիրէր
խնձորի ծառին տակ, նոյնինքն մաքարոնի
սպաղաչ Հաշուապահուհին անուշ քայլերով
ձօնեցաւ Միհրանին: Այսքան շուտ: Եւ իր
նոքերով պիտի դար...: Հալիլը բան մը չէր:

Տնեցիք մը Համարձակութեամբ, վար-
ժուհին, պաշտօնական ժպիտով մը, վերցուց
Փոնոկրաֆին գլուխը սկաւառակին վրայէն:
— Փոքրիկները կը խանդարուին, պա-
րոն Միհրան: Նաեւ մեղք է խնձորենիին... Կը
ներէք:

Ի՞նչ ժպիտ. ի՞նչ անուշ լեզու: Աէ, Հար-
ցը ինքնաբերաբար Հասունցած էր կարծես:
Ատկէ ետք, օրական պիտի երգեցնէր Փո-
նոկրաֆը, որպէսզի ուսուցչուհին զար եւ
քաղցր զանգատ ներկայացնէր իրեն:

Քանի մը օր ետք, վարժուհին պարձեալ
եկաւ «Հերթական» զանգատի: Իր ձեռքով
Փոնոկրաֆը լռեցնելէ ետք, Փայրիքին չէն-
քին Հիմերուն մօտենալով՝ Հարցուց.

— Միհրան աղա, ա՞յո՞ւ է մաքարոնի
Փայրիքին չէնքը:

Միհրան պարզապէս իրար անցաւ.

կարմրեցաւ եւ չկրցաւ Քայո՞ւ մը բռնել: Վար-
ժուհին, իր իւրայատուկ ժպիտովը քեչ մը
եւս այրեց իր սիրտը ու գնաց:

Այլեւս կասկած չկար սակայն: Երբ քիւ-
լիացի վարժուհին այսքան մօտէն կը Հե-
տաքըքըրուէր, բոնէ է, որ Հարցը Հասունցած
էր: Կեցցե՛ս Նշան. արժանի է ամէն գնահա-
տանքի: Սա նաեւ կը Նշանակէր, որ նոյն գի-
շերն իսկ դրական պատասխանը երթալ առ-
նելու է:

Այս Փոնոկրաֆն ալ իր դերը կատարած
էր: Վստահաբար այդ պատրուակով վար-
ժուհին կու գար զինք տեսնելու:

«Բայց ապո՛ւշ, — ինքզինք կը յանդի-
մանէր Միհրան, — ի՞նչ պէտք ունէիր այս-
պէս ճակնդեղի պէս կարմրելու: Յայտնի է,
որ աղջիկը խելքը թուցուցած է ջուլ ետեւէդ:
Ասանկ ալ վարդադոյն տպագա՛յ»:

Մօտեցաւ «Փայրիքին»: Պահ մը դար-
ձեալ ինքզինք իր «կնոջ» մօտ տեսաւ: Եոյեց
տնոր մազերը, սինեմային մարդուն պէս:
Նոյնիսկ «տեսաւ» երեք-չորս թոմարութիւ եւ
վարդերես մանկիկներ՝ իրենց «մօր» փէշէն
կախուած:

• • •

Նոյն երեկոյեան իսկ բռնեց Նշանին
տան ճամբան: Բարեբախտաբար Հայրն ու
եղբայրը ուշացած էին քաղաքը: Հակառակ
պարագային, իրար կ'անցնէին մաքարոնն
ալ, վարժուհին ալ:

Նշանենք եւ վարժուհին դարձեալ ընթի-
րիքի նստած էին: Եւ ընթրիքն ալ ի՞նչ ըլլար,
որ աղէկ ըլլար... մաքարոն...: Սա Հաւա-
նութեան յայտարարութիւն չէ՞ր: Միւրոյ ար-
տայայտութեան իւրայատուկ ոճ մը: Հրա-
ւերեցին, որ մասնակցի, բայց չես գիտեր, թէ
ի՞նչ բան կարծէք կուսակէն կը քաշէր զինք:
Դարձեալ մերժեց:

Քանի անգամ թուքը կուլ տալէն ետք.

— Նշան ամօ, ի՞նչ եղաւ այդ խնդիրը:

Նշան ամոն, փոխան պատասխանի՝ բե-
րանը փառաւորապէս չփիացնելէ ետք, լե-
զուն քերնին մէկ անկիւնէն դուրս Հանեց...

Միհրան, առանց զիչեր բարիի, պարզա-
պէս փոխաւ դուրս:

Հապա՞ իր Հիւսած երազները. օրիորդին
ժպիտեն՝ ըր, մտերիմ Հարցումնե՛րը:

Զգուանքով մտաբերեց Նշանի լեզուին փակած մաքարոնի թելը: Հապա այդ հեղնա՛նքը... կրակ էր, կրակ:

• •

Քանի ժը շարաթ հաք, հարսանիք կար հարսան գիւղը: Մի՛հրան շատ սիրտ շունէր երթալու: Հայրն ու եղբայրը իբար անցուցած էին ե՛ւ Փապրիք, ե՛ւ վարժու՛ի: Նոյնօր հիմերը լեցնել տուած էին: Վերաւորւած այդ պատմութենէն՝ Մի՛մոն աղան փորձած էր վարժու՛ի: Վոնտիլ տալ, բայց յետոյ համոզած էին զինք, որ աղջիկը բանէ-բամ-պակէ լուր չունի:

Ընկերներուն պնդու մեքուն անդի տալով, վերջապէս ինք եւս գնաց հարսնիքի: Հինու մի գիւղերն էր: Ուրախութիւն, քէ՛ֆ: Օղին ծով էր, ծո՛ւփ: Գնչու թմբկահարն ու զուռնահին թուռը կը հանէին երիտասարդներուն սրտերը: Անպիտան գնչուները իրենց պարեզանակներով, «Աոնա եարձով, «Կերմէր փստանչով պարի կը հանէին տղաքը, մինչեւ որ քրտնէքներու մէջ լողային: Որո՞ւ հողը: Աշնանային հեռագն-տէ պաղող հովը ուշադրութեան իսկ չէր արժանանար:

Սեղանին վրայ, Սի՛մոն աղային տղան յատուկ ուշադրութեան կ'արժանանար: Միտի փափուկ պատառներ, թարմ ու հում քիւֆթ, գիրուկ թոյն ններ կու գային ու կու գային իր սեղանը: Բայց ինք ուրախ չէր: Օղին մէջ անշուշտօրի, անբացատրելի բան մը կար: Մեքենարար կ'ուտէր ու կը խմէր: Դեռ կար ան, որ չէր մոռցած իր ապրած ողբերգութիւնը: Ի՛նչ լաւ, որ այդ մասին բան չէր լսուած գիւղին մէջ: Նշան, թիւս վերաւորուած իր աղայական մեծամտութեան մէջ, սակայն զաղտնիքը դուրս տուած չէր:

Սեղանը չէնցնողներն էին Նիւտչն ու Կիրակոսը: Այս երկուքը բոլոր հարսանիքներուն զարդն էին: Յանպարտաստից, զէժ դիմաց նստած, կը յօրինէին երգեր, յաւուր պատշաճի ու կ'երգէին: Եւրի թաղաւորներն էին պարզապէս: Իրարու մրցակից, բայց աղն ու պղպեղն էին որեւէ խրախնանքի:

Կիրակոսի եւ Նիւտչի սրախօսութիւնները եւ շարերը չէին կրնար իր տրամադրութիւնը բարձրացնել: Մա՛նաւանդ որ հար-

սանքատուն չմտած, ականջին դպած էր, որ Սի՛մոն աղային տղան ահագին ճամբայ կտրած էր ձրի օդի խմելու համար: Այդ շարախօսները հիմա ոտքի վրայ մնալու իսկ ի վիճակի չէին, մինչ Մի՛հրան զրեթէ բան խմած չէր: Կ'ուղէր վայրկեան առաջ հեռանալ, բայց պատշաճ չէր:

Երբ փեսային կենացը բաժակ առաջարկուեցաւ, Մի՛հրան եւս, զրեթէ մեքենարար, բաժակը բարձրացուց: Դեռ օդին շրթներուն չգպած, ականջն ու քիթը խոցուեցան: Կիրակոսի ամենաթարմ հնարքը, նոր շարը, ականջը կ'այրէր:

Մաքարոնի թիւկ-թիւկ, վարժուիին զնա փլէկ...

Այդ չբաւէր կարծէք, նաեւ քիթը կը խոցուէր. շուշանորդիին մէկը իր առջեւ զրած էր յոյկի ջուրով կարմրեցուած եւ ծանր կերպով համեմուած խոշոր պնակ մը բուրումնաւէ՛տ մաքարոն...

Երեւանորդի Նշան...: Մուկետիկի մը պէս ամէն բան պատմած ըլլալու էր...

Վար ատաւ օդի բաժակը: Կիրակոս եւ Նիւտչ, շտենտուած գաշնակցութեամբ մը, ծայն ծայնի տուած՝ կը գովերգէին մաքարոնը:

Մաքարոնի թիւկ-թիւկ

վարժուիին չուցա թիւկ...

Մի՛հրանի կարմրած աչքերը դուրս կը թռէին ակնակապիճներէն: Դետին չարտեց բաժակը ու դուրս ելաւ: Այդ էր: Այլեւս ընկերները պիտի չտեսնէին զինք, ամբողջ տասնէինգ-քսան տարի:

Նոյն գիւղերն իսկ, մօրմէն հարիւր գեղին ոտքի առած էր: Եղբօրն ալ յայտնած էր, որ, մաքարոնի Փապրիք մը չթերած՝ պիտի չվերադառնար գիւղ:

Իզած էր Լաթաքիա. անկէ ալ նաւ մտած ու մեկնած Ամերիկա:

Ընկերները բաւական ատեն վացին-եկան Մի՛հրաննեց տունը. ի զո՛ւր փորձեցին միտքարել մայրը: Յետոյ իրենք ալ յոյնեցան: Ժամանակ ըստածն ալ իր գիւղը կատարեց: Մի՛հրանի յիշատակը հեռզհեռէ աղօտեցաւ: Բայց երգը մնաց:

Մաքարոնի թիւկ-թիւկ...

Ժողովուրդ ըստածն ալ առաւելարար մոռնալու աղուոր շնորհք ունի: Հայրն ալ շատ չանցած մեռաւ: Անոր մահէն ետք ընտանիքին անիւր սկսաւ ծուռ գտնալ: Թէեւ արտերը, չէնքը մնացին, բայց տնտեսութիւնը պարզապէս խեղճացաւ:

Մի՛հրանին մեծ եղբայրը, ինքզինք միտ-

A.R.A.R. @

digitised by

թարեւելու համար՝ իր եղբոր բաժինն ալ օրինական եւ իրողական գետնի վրայ սեփականացուց: Գիտէր, որ եղբայրը յամառ էր եւ զժուար թէ վերագտնար, որովհետեւ այդ չոր գիւղը մաքարոնի գործարան հասցնելը անկարելիութիւն էր: Իրեն համար եւս պժղայի մաքարոնը եղած էր սրբութիւն որոշ մը...

Տասնհինգ թէ քսան տարի ետք, Միհրանին գոյութիւնն իսկ մոռցուած էր: Երկու հայրենակիցներ իբր թէ տեսած էին զինք՝ մին Արժանթին, իսկ միւսը՝ Ջիլիի մէջ: Անոնք մէկ-երկու տողով յիշած էին զինք եւ այդքան:

Իսկ հիմա փոսքաւոր Անդոն հեռագիր մը բերած էր Միհրանի եղբոր: Լակոնական բովանդակութեամբ բան մըն էր.

«Ես կ'ու գամ...»:

Ո՛չ գործարանի խօսք, ո՛չ զալու թուական, ոչ իսկ հասցէ: Հեռագիրը զրկուած էր իտալիայէն:

Եղբայրը սկիզբը քիչ մը իրար անցան՝ ի՞նչ պիտի ըլլային կալուածները: Փաստաբան մը վստահեցուց զինք: Ատոր վրայ սկսաւ քարոզչութեան, թէ եղբայրը մաքարոնի մէծ ֆապրիք մը գնած է: Այլուպէս ինչո՞ւ հեռագիրը իտալիայէն պիտի զրկուէր: Այս տեսութիւնը յոյսով յեցուց զինք: Եղբայրը կու գար. ֆապրիքը կը լարէր տան կից, բան մը՝ որ կը նպաստէր իւրացումի իր ճարպիկութեան: Տղան կ'ըլլար հաշուապահ. թեւեւ ինք ալ նշանակուէր տնօրէն: Փառքի հին օրերը պիտի վերականգնէին...

Սրերը չէին անցներ սակայն: Ամէն երկուց կարած կ'իջնէր: Միհրանի մեկնումէն ետք բաւական բան փոխուած էր: Զորքներն ու քուլպանները տեղի տուած էին ինքնաշարժներուն եւ արբեցող ու հայհոյող շարժապարներուն առջեւ: Միհրանի, օրական իր կանոնաւոր երթիւնով, նշանաւոր էր աւթթնոցի Գաւնիկին փոսքան, որ քաղաքը կը կապէր գիւղին:

Միհրանի եղբայրը կ'իջնէր՝ տեսնելու համար, թէ եղբայրը եկա՞ծ էր, թէ ոչ: Կ'երեւակայէր տեսնել Միհրանը աճերիկեան գլխարկով, լազուարթ էնսքիւմով, ոսկի շղթայով ժամացոյցը կուրծքին մէկ կողմէն միւսը երկարած, հաստ սիկատ մը բերանը: Անպայմանօրէն իտալացի երկու-երեք վարպետներ իրեն պիտի հետեւէին:

Անպիտան, յստակ բան մըն ալ գրած չէր: Գոնէ հասցէն տուած ըլլար: Միւս կողմէ, սակայն, անոր ուշացումը որոշ սփռ-

փանքով կը համակէր զինք: Աղուոր երազը երկար կը տեւէր...

Սր մըն ալ վստահ նախազգացումով իջաւ կարած: Բեռնակիրներուն գլխաւորը մէկ կողմ քաշեց եւ կարգադրեց, որ ամէնէն առաջ իր եղբոր բեռները իջեցնեն փոսքային տանիքէն: «Միհրան աղան ձեր խաթրին չառլաւ կը նայի, քնա՛ւ հոգ չընէք»:

Այդ օր, նախազգացումը չէր խաբած զինք: Ժամանեց Միհրան, բայց ո՛ւր էին սիրտը, ոսկի ժամացոյցը, քոսթիւմը...: Եւ այդ օր Գաւնիկին փոսքային տանիքը ամէն օրէ աւելի քիչ բեռացուած էր: Հազուադէպ պարզ անունը տալ ճիշդ պիտի չըլլար, բայց ցնցոտի անունն ալ քիչ մը խղճի դէմ բան մը պիտի ըլլար: Ակնթարթ մը մտածեց, որ թեւեւ բեռները եւ իտալացի վարպետները քամիոնով կու գան: Այժմ ըրաւ բեռնակիրներուն մեծաւորին՝ աճապարել: Ապա անցաւ եւ փարեցաւ եղբորը ու քսան տարիններու կարօտը առաւ փառաւոր համբոյրով մը:

— Որո՞նք են բեռներդ, Միհրան եղբայր, տղաքը թող առաջ քու բեռներդ իջեցնեն:

— Բեռ չունիմ, եղբայր,— ըսելով ծոցէն հանեց թուղթէ տպարակ մը, որուն մէջ քիչ մը հաց կար միայն, այն ալ քրտինքէն խմորւած,— այն է ունեցածս,— յարեց:

Երազները փուլ եկան. մէկ անգամէն: Մաքարոնի ֆապրիքին տեղ ընդամէնը քիչ մը հաց, այն ալ խմոր...: Կամացուկ մը սահեցաւ. այնպէս մը ըրաւ, որ նայուածքը երկար չգամուէր բեռնակիրներու մեծաւորին նայուածքին:

Մե՛ղք իր ըրած ծախսերուն: Կիրով ներկիւ տուած էր տունը. եղբոր համար անկողին չիկնէ տուած էր. վարազոյր գնած էին, բայց բարեբախտաբար կարել տալու ժամանակ եղած չէր. գոնէ քիչ մը վնասով կը վերադարձնէին: Ֆապրիք, հաշուապահութիւն, փառք անհետ կորան: Մնաց հայհոյանքը՝ քիչ մը սիրտ պաղեցնելու համար:

Կարածին մէջտեղ տաւնէին մնացած Միհրանի անճրկումը երկար շտեմեց: Հին-հին բարեկամներ չըջապատեցին զինք: Արգէն նինոյն ու Կիրակոսը կը բաւէին...: Կիրակոսին պատասխանին, թէ ի՞նչ եղած էր մաքարոնի ֆապրիքը, Միհրան երգեցիկ մայնով պատասխանած էր.

— Թիլէկ-թիլէկ...

Ողջադուրմներ, համբոյրներ՝ ան-

կենդանի տեսակէն, որովհետեւ մաքարոնի հաշիւին վրայ հիմնուած չէին:

Կարած մնալ չէր ըլլար: Սլան Մահչէին սրճարանը: Փառաւոր զինքը մը լուսացոյցին հոն: Քմեցին, պատմեցին. քսան ասորիներու բացը կամրջեցին: Միհրանի պահանջով տաշտակ մը մաքարոն, փառաւորապէս համեմուած, անուշ ըրին: Մինչ անորոգակով պատառաքող կը զարնէր Միհրան, ընկերներուն զարմացական հայեացքներուն ասկի:

— Գիտէ՞ք, ես մաքարոն բերանս չի դնէր, ընկերներ, բայց օտարութեան մէջ սրտով—հոգիով կապուեցայ անոր:

— Այդ մէկը բնական է,— յարեց Կիրակոս,— քիւլիտցի վարժուհիին յիշատակը...

— Ոչ,— ընդմիջեց Միհրան, զրեթէ պոռաւով,— աման էր, եւ աղուսը կուշտ կը բռնէր...

Ձեռքի բաժակը պարպելէ ետք, հարց տուաւ, թէ ի՞նչ պատահած էր քիւլիտցի վարժուհիին...

— Տարուը քեզի բոլ փախչելէլ տարի մը ետք ամուսնացաւ նշանաւոր վերաբոյժի մը հետ:

— Ենորհա՛ւո՛ր ըլլայ. մէկ բարձի վրայ՝ ծերանան:

Գաւաթ մըն ալ պարպեց այդ լուրին վրայ:

✱

Արթննալէն ետք, սրճարանէն ուղղակի տուն գնաց: Տունը քաւական խեղճացած էր: Ընկուզենին կիսով չորցած: Մոխրադոյն հոկայ էլ մը կապուած էր ցիցի մը, ճիւղ հոն՝ ուր նստած պիտի ըլլար իր քիւլիտցի հարսը, իրբեւ մաքարոնի ֆայրիքին հաշուա-

պահ—տնօրէնուհի: «Էլ, իշորդի», մոլտաց ինքնիրեն...

Տունը մարդ չկար: Աչքի լոյսի եկողնե-րէն ազատուելու համար, եղբայրը կնոջ հետ տունէն հեռացած էր:

Միհրան նշմարեց խոշոր կացին մը, պատին կոթնեցուած: Վերցուց կացինը. քակեց իշուն սանձը եւ ուղղակի գնաց անտառ:

Այդ էր: Դարձաւ փայտահատ: Օրական մէկ—երկու քեռ փայտ կը բերէր. կէսը իրեն, կէսն ալ եղբոր համար: Ինք իր օղիին եւ հացին դրամը կ'ապահովէր: Ետքը մէկ անգամ, եւ այս անպայմանօրէն, մէկ փախէք մաքարոն կ'առնէր, փուռ կը նետէր եւ կ'ուտէր: Մէկ շիշ օղի կը պարպէր հետը: Կորածին կից, հոկայ ծառի մը տակ նստած՝ կ'ուտէր իր մաքարոնը, կը խմէր իր օղին եւ կ'երգէր իր երգը:

Մաքարոնի քիլէկ-քիլէկ,

Վարժուհին դնա փիլէկ,

Օ՛Փ, օ՛Փ մաքարոնի...

Կ'երգէր ու կ'երգէր, մինչեւ որ գետին իշնար ու խոր քուճի անցնէր...

Գիւղացիներէն շատեր հարց կու տային, թէ Ամերիկայէն եկած մարդ մը ինչո՞ւ այս-քան դժբախտ եւ թշուառ էր:

Բանիմացներն ալ կը պատասխանէին, թէ այդ բնական էր. չէ՞ որ Ժանաւալ Ամերիկայէն, գէշ Ամերիկայէն եկած էր...

— Ասաւա՛ս, կը պատասխանէին հարցնողները...

Իսկ երգը կը շարունակուէր երգուիլ, սերունդէ սերունդ: Նորերը չէին իսկ դիտէր, թէ կարածին կից, ծառին տակ արեցող եւ մաքարոն ուտող Միհրանին երգն էր անխ-կա...

ԳԼՈՐԳ ԱՔԷԼԵԱՆ

ՎԱՆ ԱՐՏԸՎԵԼԴԻ ԱՐՁԱՆԻՆ*

Պատմության թանաքի զգուշացիկ էն առիթին, Կանաթի Նամայապարտին ասորի-գիրքին (1948) ձկնչյա առասած Կարո ժառին այս զեղծած մին չաղի, թվ ժամանակ չյա չառաքուկու մի: Իր, ուսած: Կր չեթիկալացանէն: Եւ որք ամբողջական թարգմանու: Թին Իր, որ սուսան ինքնազալ առնած է Կարո ժառին իւր իրուս: Եւ Կանանան յու-չաղ գիրքին էմ (1958):

Ոգչոյն, Արտըվեդ: Ի՞նչ միօթաբանք է ինծի, որ անծանօթ երկիրներու մէջ դռն կը գտնեմ հերոսներ արի, — արարածները միակ, որոնց աչհերը, մտեղէն կամ արմոգեայ, արտի մէջ կը հեղուկ միշտ սերն հայրենիքին, եւ բռնակալներուն համար՝ թոյն:

digitised by A.R.A.R.®

Աւասիկ ես կը խոնարհիմ առջեւդ եւ լռութեանդ ու աշխարհուդ զգուանման խոթող՝ փթթումն նրազներուս կը յանձնեմ: Միայն դուն առանձնութեան մէջ կը հասկնաս զիս. զաւակներդ ստուերս իմ կը կարդան, դո՛ւն խորքն հոգւոյս կը սուգուիս: Միտդ կը փաղէ ամէն ինչ, որ հասուն է, ակնարկդ կը բեղմնաւորէ ամէն սերմ:

Եւ աւասիկ կը խոնարհիմ արձանիդ առջեւ:

Ինչքա՛ն է տաք կուրծքդ:— Արեւելի արեգա՞կն է, որ, եղբայրներուդ արիւնով հոսանուտ, կու գայ կեանք տալ պատկերիդ, եւ կերպարանքիդ վրայ դիւցազնական արթնցնել էութիւնդ քու անմահ:— Սէ՛րդ է ան՝ բաժանելի եւ միացնող, որ կը յիշէ սիրտդ փակուած ընդերկար:

Կը գգամ տակաւին արիւնդ: Դարերու բախիւնին հետ, երակներդ հոսող պատմութիւնդ կը լսեմ:

Ե՞րբ էր եւ ո՞ւր: Ա՛յ չեմ յիշեր: Առիժներն ըսին ինձի, թէ մե՛ծ եղար դուն. աստղերը՝ իմաստուն: Օր մը, ո՞վ Արծիւ, գոյգ մը կայծակներ սլացան գոյգ մ'ամպերէ եւ եկան խաչածեւ բոյնիդ վրայ, կործանելու սպառնալիքով:

Մին կը կոչուէր ժամ. միւսը՝ էտուար:

Այն ատեն, ճիշ մ'արձակեցիր կատաղի: Համայնքներն արթնցան ընդոստ եւ գլուխներն իրենց ցցելով, տեսան մեծ աստղ մը, որ կը փայլէր աշտարակին վրայ Սէն-ժանի: Կը կապէր ճաճաչներովն ալ իր՝ Պրապանն ու Հէնոն, Պրիժն ու Իփրը, եւ այդ ամէնը՝ Կանին:

Եւ այդ աստղը ոգին էր քու...

Ոգիդ ըսաւ քեզի. «Լաւ է, այժմ դաշնակցէ կայծակներէն մէկուն եւ զսպէ միւսը»: Այդպէս բրիր...: Եւ երբ գաղիացիներու կողոպուտներով բեռնաւոր վերադարձաւ մարտի դաշտերէն, սուրիդ վրայ գրուած էր յաղթանակ, եւ վահանիդ վրայ՝ բարգաւաճում:

Իմաստուն մեկնեցար, դիւցա՞զն վերադարձար:

Այն ատեն, հարստութեան նամբաները բացուեցան. նարարարուեստն առատօրէն կը բաշխէր բարօրութիւն եղբայրներուդ, որ մարտնչեցան հրամաններուդ տակ ու վերք ստացան: Արդ, կ'երգէին անոնք աշխատելով, եւ վեր առնելով գինիի բաժակն իրենց թւերով յոգնաբեկ, փառարի տիրոջ անունը կը պատուէին:

Բայց, ո՞վ վատութիւն... Նախանձը լրտեսն էր փառաքիդ:

Օ՞ճ մը կը սողոսկէր ժողովուրդիդ մէջ եւ թոյնը կը հեղուր բաժակներուն մէջ՝ պարպուած գործիդ ի պատիւ: Կը գինէր ամէն ոք, բարեկամ թէ թշնամի: Յաղթելու համար քեզի, մարմիններն ու հոգիները կը գինէր, պարոյրներուն մէջ ճգմելու համար պսակդ. եւ այդ օճը փերաք Տընին էր:

Չարագուշակ ժամն հնչեց: Տանդ դիմաց վեհօրէն կանգնած, վերջին անգամ ըլլալով կը խօսէիր հայենակիցներուդ: Խօսքերդ անոնց մտքերուն կը տեղային զերթներմեր շուշանածաղիկի եւ կաղնիի: Մտածումէ մտածում, հասած էիր անդունդը գալիքի եւ նշմարեցիր կացինը մարդասպան, որ բարձրացաւ ու զարկաւ հո՛ն՝ ուր ուղեղդ կը միանայ սրտիդ: Գլուխդ ինկաւ ամբօխին մէջ, ինչպէս արեգակն ռվկիանին մէջ կը սուզուի: Շողերուն ման արիւնդ ցայտեց եւ հուսկ նուիրումով մը ժողովուրդդ մկրտեց: Անկէ ի վեր, իմ երկրիդ մէջ մահացած, ապրեցար տիեզերքին մէջ: Եւ մուրնն ռսկեղէն պատմութեան արձանը իմ քանդակեց:

Այժմ, յաւիտենութեան մէջ, պահապանն ես քաղաքիդ: Բիբերդ, որ կը հսկեն անոր վրայ, խուփ չեն գար բնաւ, եւ զլիսուս վրայ կը ձգես շուքն հիւրընկալ՝ ձեռքդ երկարած: Դե՛հ, ո՛վ դիւցազն, հոգիիս մէջ որբունակ հոգիդ պարպէ կաթիլ-կաթիլ մատներէդ: Թող բանաստեղծի արութեան հետ եղբայրացած սիրտս անմահութեան տայ ծնունդ:

Որովհետեւ գերագոյն օրը կը մօտենայ. ժողովուրդս նահատակ, շղթաներն իր փշրած, երակներուն մէջ կը գգայ բախիւնն իր նախնի քայութեան: Վեց դարերը բաւ չեղան ցրուելու անիւններն իր բեղմնաւոր եւ այս ժամուս առիւծի մը նման ան կ'ոստնու եւ կը յառաջանայ գերբարշալոյս:

Դե՛հ, Արտըվելդ, թող յիշատակդ եւ յիշատակները իմ նախնիներուս բարեպաշտ ներշնչեն գիս եւ տան ուժ, որովհետեւ, կը կրկնեմ, օրը գերագոյն կը մօտենայ. պէտք է առնեմ սուրս, անցընեմ խթաններս եւ թամբեմ նժոյզս՝ ռունգերով բարախուն, եւ մեկնիմ աստուածային նեմեսիսի մարտին:

ԴԱՆԻԷԼ ՎԱՐՈՒԺԱՆ

Թարգմ. Ն. Փամպուլեան

ԻՎԱԿԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄ

Պ. ՍՆԱՊԵԱՆ

ԴԱՆԻԵԼ ՎԱՐՈՒԺԱՆ

Անշուշտ տարբեր, Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան կազմակերպած նաչ գիրքի իր ցուցանելոյն, ի մէջ աւարաբնութիւն հանգիստահաններուն, Գարեգին Բ. Կաթողիկոս յայտնեց, որ Պէրսութիւն ազգայններէն տեղաւոր Վարդանեան, երկու միլիոն իրաւանեան տեղի գումար մը գնելով Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան տարածաշրջանէն առաջ, ի՞նչ կը գնէ Եւանջիլ Վարուժանը գրական ֆունտին, որուն տարեկան առկառով յաջորդաբար պիտի հրատարակուին մեր եւրոպայի գրողներուն եւ արեւմտաւայ միւս գէներուն գործերը:

Եւանջիլ Վարուժանը գրական ֆունտը արդէն սկսած է կենսապայտելի իր ծրագիրը եւ չուտով հրապարակ կը նսնէ նպատակադրուած շարքին անդրանիկ նատորը, որ կը մկնակով Եւանջիլ Վարուժանի բանաստեղծական երկերուն ամբողջութիւնը:

Ստորեւ արուածը ամբողջութիւնն է այն գրութեան, որուն մէկ տարբերակը գնահդումս է յիշեալ նատորին սկիզբը:

Գրականութեան տեսարանները հաստատած են, որ գարեբով կուտակուած տաղնապները երբեմն կը պայթին սերունդի մը ներկայացուցչական գէներէն մէկուն սրտին եւ հոն ստացած իրենց մեւին, լոյսին ու հրայրքին շնորհիւ կը մտնեն առեւալ ժողովուրդի մնայուն արժէքներուն շարքը:

Եւանջիլ Վարուժան, անտարակոյս, այդ բացառիկներէն է, ա՛յն անհրաժեշտ իրականութեամբ, որ մեր պատմութեան բախտորոշ մէկ շրջանին առաւելագոյն չափով մը իր մէջ բարասեց ցեղին սիրտը՝ ժամանակակից իրադարձութիւններու տենդով, հեռուններէն բերուած տարերքով եւ ապառնիներուն սահմանուած աւաշայրդը թարմութեամբ:

digitised by A.R.A.R.®

Աւագները, ինչպէս նաեւ սերնդակիցները գրեթէ առաջին օրէն ողջունեցին իր տաղանդը, յաջորդ սերունդը անհերքելի գտաւ իր մեծութիւնը, երրորդը վարուժանեան հիացումին մէջ քարացած մնաց, ու չորրորդը իրարու ետեւէ մենադրութիւններ գրեց անոր մասին ու թափ տուաւ թարգմանչական նախաձեռնութիւններուն, որոնց շնորհիւ ուսն, Ֆրանսացի, արաբ, պարսիկ, յոյն եւ ուրիշ ժողովուրդներու մատուցանեցին անակնկալ յայտնութիւններու գիմաց զգացին իրենք զիրենք ու նուազեցան գրական մրցանակին դափնեկրները զլուխ-գործոցներ տեսան անոր ստեղծութիւններուն մէջ, յայտարարելով իրենց հիացումը ի յուր աշխարհի:

Դանիէլ Վարուժան ծնած է 20 Ապրիլ 1884ին, Սերաստիոյ Բրզնիկ գիւղը, Գրիգոր Տպուգքեարեանի եւ Թագուհի Պաղտիկեանի յարկին տակ: Մենադասարանի մէջ հազիւ գրել կարդալ սորված՝ կը տարուի Պոլիս, ուր կը մնայ եօթը տարի, լաւագործելով նախ Սազըզ Ազաճի եւ ապա Գատըզի գիւղի Մխիթարեան վարժարանները: 1902ին կը զրկուի Վենետիկի Մուրատ Ռափայէլեան վարժարանը, որուն քառամեայ ընթացքը աւարտելէ ետք, ուսումը կը շարունակէ Կանտի համալսարանին մէջ եւ 1909ին կը պսակուի քաղաքական գիտութիւններու հիւղին վկայականով: Նոյն տարին կը վերադառնայ հայրենիք եւ Սերաստիոյ Արամեան վարժարանի կողմէ կը հետեւորդուի ուսուցչութեան: Ուսուցչական պաշտօն կը վարէ նաեւ Թոքատի մէջ, ապա՝ Պոլիս, տնօրէնի հանգամանքով:

Ուսուցչական պաշտօններու առընթեր՝ մաս կը կազմէ «Մեհեան» ամսագրերի եւ «Նաւասարդ» տարեգիրքի խմբագրութեանց:

Աշակերտ, ուսանող, ուսուցիչ ու տնօրէն, որոնց յատկացուած տասը տարիներուն ընթացքին էր, որ Վարուժան կազմեց իր գրական փառքը, իրագործելով՝ աշակերտութեան օրօք «Սարսուռներ» (1906), ուսանողութեան շրջանին՝ «Յեղիմ սիրտը» (1909), ուսուցչութեան օրերուն՝ «Էնթանոս երգեր» (1912), իսկ տնօրէնութեան տարիներուն՝ «Հացիւն երգը», որ լոյս տեսաւ իր նահատակութեանէն վեց տարի ետք, 1921, Պոլիս:

Յայտնարկուած նոր տունաշէններուն համաձայն, Դանիէլ Վարուժան 1902ին հրատարակութեան պատրաստած է իր առաջին տետրակը՝ «Պաղկեփունջ կամ Բրզնիկցիի մը ճուղակներ» (1902), իսկ երկու տարի ետք ուրիշ տետրակ մը՝ «Փուշէ ալօսներ», որոնք միայն վերջերս լոյս տեսան, երեսանի մէջ 1984ին հրատարակուած իր չափածոներուն լիակատար հատորին էջերուն: Կենսագիրները կը խօսին նաեւ ուրիշ երեք գործերու մասին, որոնք ծրագրային ծիրին մէջ մնացին կամ անաւարտ՝ «Կնքս ալպոմը», «Գիմիլիմ երգը», եւ «Սամալ տուն»:

Դանիէլ Վարուժանի առաջին բանաստեղծութիւնը գրուած է 1901ին: Տպագիր առաջին գործը մամուլին մէջ երեւցած է 1904ին, իսկ առաջին անգամ Դանիէլ Վարուժան ստորագրած է 1905ին, «Գեղունի»ի մէջ, «Սարսուռներ»ու շարքին տակ:

Իր անձին ու գործերուն մասին տրուած այս խիստ հակիրճ կենսագրականին հետ անկարելի է չիշխել իր կարգ մը քերթութեաններուն գունէ՝ ծննդեան թուականները, իր տարիքին հետ, ու կարգով՝ «Կռուի երթ» գրուած է 1905ին, երբ Վարուժան 21 տարեկան էր, «Առաջին սեղգը»՝ 22 տարեկանին, «Կարմիր հողը»՝ նոյն տարին, «Հայնոյանք»՝ տարի մը ետք, «Կարօտի մամակը»՝ 24 տարեկանին, «Կեմեսիս»՝ նոյն օրերուն, «Օրհնեալ ես դու ի կամայս»՝ քսանհինգ տարեկան չնդած:

20 Ապրիլ 1915ին, շուրջ Երեք հարիւր մատուցանեցին հետ՝ մերկակալեցաւ Վարուժան եւ թուրք պետութեան վճիռով սպաննուեցաւ զապաններու կողմէ, Ձանդըրի կողմերը, Թուրքի, 26 Օգոստոս 1915ին, գաղանարար:

Սերաստիա, Պոլիս, Վենետիկ, Կանտ:

Վարուժան այս չորս աշխարհին թելադրանքներով կազմեց իր աշխարհը՝ բազմախառ ու բազմերանգ, գիւղ մը՝ եւ անոր բնութեան ու բնակիչներուն անաբատութեան առընթեր՝ պղտոր գործօններու ուրուականները: Քաղաք մը՝ եւ

անոր նկարին գեղեցկութիւններու հետ՝ սուլթանական արիւնքտ աւօրեան: Մաւի վենետիկը յետոյ՝ եւ անոր պայծառ հորիզոններուն քով՝ գծուած վերաբերումներու մոայլ անզրադարձները: Կանտեան լուսաւոր միջավայրը՝ եւ լոյս արարող հազարներուն ապերժանիկ հիւծումը:

Վերը յիշուած շորս անունները իրականութեան մէջ երկու աշխարհ կը խորհրդանշեն: Երկու քաղաքակրթութիւն: Երկու մտայնութիւն: Երկու հոգեբանութիւն: Որոնց ամբողջ գոյները, մեկերը, արժէքները, մարդ էակին եւ տիեզերքին հետ անոր ունեցած յարաբերութիւններուն զազանքը ճանչցաւ Վարուժան: Արեւելքը եւ Արեւմուտքը: Մէկը ժառանգարար, միւսը՝ մշակոյթի ճամբով: Եւ երկու ժողովուրդ: Հայը եւ թուրքը: Առաջինը արարող՝ ի բնութենէ, երկրորդը արիւնքուշտ՝ ի ծնէ: Եւ երկու ուրիշ ուժեր, որոնք ժողովուրդ չեն այս անգամ, այլ դասակարգեր, բանուորը, արարողը նորէն, ու միւս բռնատէրը, մարդը:

Դանիէլ Վարուժանի առաջին գործը աննկատ շմեաց, արժանացաւ օրուան գէժերուն եւ մամուլի անգամներուն ուշադրութեան, բայց անոր մասնած լեզուական թարմութիւնը, ծաւալելու շնորհը եւ առանձին պատկերներու կայծկելու տուժները իսկոյն մարեցան ու անցան պատմութեան, երբ ընդամէնը երեք տարի ետք հրապարակ իջաւ «Յեզիմ սիրտը», որուն առաջին էջին գետեղուած «Ձօն»ը շողարձակ իր գեղեցկութիւնը սփռեց ընթերցողին առջեւ եւ եղեգան փողէն բարձրացող ծուխով, լոյսով ու բոցով առինքնեց բանաստեղծական յղացումներուն, անոր կենսական շաղախին, հարստարապետական կառոյցին, կրօնին ու խայտանքին հետ հեռուոր աղերս անգամ լուսնեցող մարդերը: «Ձօն»ը մեր պատմութեան խտացեալ մէկ պատկերն է ու բանաստեղծական կենսագրական պատմութիւնը բարձրագոյն գործօններուն, ամբողջ աշխարհ մը, իսկ անոր յանդերձ «Նմիսիւս»ը նոյն աշխարհը կանգուն պահելու կոչուած խորհրդանշական ուժին ամբողջութեամբ քանդակը: Այս երկու կտորներով եւ ասոնց հետքերէն եկող տառնակ մը ուրիշ գոհարներով՝ «Յեզիմ սիրտը» հանդիսացաւ Դանիէլ Վարուժանի բանաստեղծական առաջին պոէզիան, ու ապահովեց անոր մեծ բանաստեղծի հռչակը, երբ քսանհինգ տարեկան էր միայն: «Չնայածս երգեր» տիտղոսուած յանդիմանաւորը աստուծան մը աւելի ամբողջաց մեծերու շարքին գրաւած Վարուժանի պատուանդանը, իսկ «Նմիս»ը նոր լոյսով մը ողողեց անոր յարանորդ արուեստը:

Ազգեցութիւնները յաղթահարելու եւ հեռուէն թէ մօտէն քաղուած հրատապ նիւթերը հզօր լուսնով ծծողու հանգամանքները ինքնին կը վկայեն ծննալ բանաստեղծին մասին, բայց Վարուժան շուտով զգաց, որ աստուածապարզէն շնորհը բաւարար չէ, ըստ իրեն Արարիչին անգամ բաւած ըլլալու չէ նախաստեղծ ուժը, գեղեցկութիւն մը առաջացնելու համար անհրաժեշտ է, որ անոր, շնորհին, ընկերանայ տանջալից երկունքը, լացը, փորձառութիւն մը՝ որուն մղումով ան չքեղ փերթուածի մը մէջ բանաձեւեց ստեղծագործութեան հոգեբանութիւնը՝ «Աստուծոյ լացը», որ ձեւով մը կը բանայ իր վաստակին անմահութեան զազանքները, նոյն ատեն ջահի մը պէս լուսաւորելով նորայայտ ընտիրներուն ճանապարհը՝

Եւ Բանաստեղծին Նրման Աստուած ալ
Որպէսզի ստեղծէ՝ հարկ եղաւ ճախ լալ:

Առանց լացի՝ անկարելի է այսքան պերճ գեղեցկութիւն մը, որ մեր աշխարհն է, բայց բանաստեղծին ստեղծած աշխարհը լացով միայն չի վերջանար, կայ նաեւ նմանութեան եզր մը միւս արարչագործին հետ, մօ՛րը, որուն ծնունդ տալու պայմանները պէ՛տք է, իրենց հերթին, կրկնուին բանաստեղծին մէջ, որովհետեւ «Մայր ըլլալ եւ բանաստեղծ ըլլալ միեւնոյն բանն է՝ երկուսն ալ արիւնքով կը բաժնուին եւ կ'անմահանան ուրիշ էակներու մէջ»:

Նոյն օրէնքով էր, որ Վարուժան վարուեցաւ իր յղացումներուն հետ, երկունքով, լացով, արիւնեցաւ անոնց իրութեան, յիութեան ու շնչառութեան համար, պատասխանատուութիւնն ու արուեստագէտի խղճմտանքը հասցնելով ծայրագոյն չափերու:

Բնատուր շնորհը միայն այս գեղով փթթեցաւ ու ծաղկեցաւ եւ մենք ունեցանք վերը անգամ մը յիշուան հրաշակերտներուն շարքին Վարմիր հողոյին հրաշքը, Վարմուի Գամառնիին կնքուոյր Սարսիմը, Հայիոյամբին յաւունքի մասքը, Վերգամբին բերքնին Հարստամբիւնը, Հոյասին շառայլը, Արեւիսարի թագաւորին գոյնիւնը, Գործերու ու ձեւերու հոյտմբիւնը, Ճամայարի թաւիսին ցաւադին հմայլը, Վառսիմ ծիլերնու եւ մեծ չեղատունքիւնը, Եծորեանի ծովորեան ծոյգանքը հրաշքը, Վայսիւր գիշերսին վարի ու վերի կայտերու ձգուղիքիւնը եւ հմայլը ցոյցանք խուրճանին, որոնք հաւասարի եւշարմ է՝ ծոցըր թաւունք գեփիտէն՝ Ուր կր պարսէր Յարգողոյն կր կարք սափոր առ սափոր։

Քիչ առաջ ու անէլ առաջ յիշուած բռնադատողութիւնները եւ առանկալ ժողովուրդներ՝ իրենց յաղաթմով, կենսական շարաքաղով, ձեռնարկով աշխարհաբարձութեամբ թէ կտուտային վարկեցութեան ճաշարար չունին՝ ճաշարար որչ ճայ զրաւել տեսեանք ուրիշ։ Ողնկեցական, պատմադպրական, Նոյնքանական եւ նկարագրական բոլոր սփռնը ճաշարար ուժով ժը կը փայտատակին վարուածին էնքուն մէջ, միւս կողմէ՝ Հիպոսոմ կը պատճառեն նորոգում տրաքարները բնմ ճանկելու անոր ուժն ու յիմանիլ պիտի կատարած անցումները։

[illegible]

Կրկնութեան դժուր լուծելը, որ Վարուժանի տաղանդին մայր գիծերէն մէկն է տրպարներ ստեղծելու եւ անոնց անկախ կեանք մը ապահովելու ուժը: Ու բազմաթիւ եւ անոնք, տրպարները, եւ իրենց թաղապահութեանք՝ անկրկնելի, անջատուած՝ բանաստեղծին ստեան ու կոխած վայրերէն, դիւրեմ, առկիճաճական դժուրներէն, եւրոպական ոտանւաններէն, կամ բերումս՝ մեր եւ այլոց պատմութեանց հետուներէն: Աճէն սեւ կայ անոնց մէջ: Աճէն հասաւ: Աճէն խոտնուածը: Աճէն փորձառութիւն: Վերկայարած ու այլաճիւղորդութիւն: Գտները հոգեւորական պապականեան պայտածը ձգելով՝ զայլերու հոգիքը գտահայտ: անոնք մերներ տարակող ծերունիներ եւ անոնց հետքերէն թալկող կարտօն մտորող թուանք: Անբերանութիւն անհասական իրաւունք համարող թուրք Ալիշին եւ զարաւոր երկրաստութիւնը սղեկան նոր ներառելի մեղորդ յաղթահարող Հայ Իբրանիներէ: Բաժակալներ ու բռնութեան կամայականութիւնները տարզողոյ նորայայտ անմարեկներ: Վար ինչոյ արնամարաւ օժեր եւ մեր քաղաքացոյ իտաքարձ Հոգիներ: Եւ օրբիւնք: Անուանգրանք, Թնոպարտանք, անխիթանհիշեր: Անխոյր քան յորներ եւ մահացու պայմաններու օրէնսդիր կեդիքներ: Ժողովուրդներ, դատաւարացիներ մտայնութիւնը անմեւադող տրպարներ՝ իրարու դէմ, իրարու հեռ՝ վայրագութիւններու եւ ծառացուծներու ընթացքին, անըմբռնելի՝ առաջին, աներեւակայելի՝ երկրորդը, պարզ մարդուն կեանքը, անբխուումներ, հարստահարումներ, եւ գարեթեւը անոր, նոր Հոգեմկնակը, արգարութեան ծարաւի, ապրոտներ: Ի՛նչ վարուժանի օրբիւն տակ կերպարանք առած այս հերոսներուն եւ կողքին կան նաեւ միւսները, անոնք՝ որոնք իմէ առավ պարած եւ օր մը, բայց իրենց երրորդը կեանքին համար անպայման քան մը կը պարտին Վարուժանին, ծուլն մը լիցա, կենսատառ շուն մը՝ Գալի Վահաններն ու Դուիթ Բեկիւրը, ան քաղաքիները, ջրագոյն, առաքեալ, մերժող, Գործառնործը, եւ մեր ցեղային հաւասարակշիւութեան ստեւածալներէ մէկը կամ միւրը ստեղծած, պահած, պահող տրպարները՝ Լուսնաօրբիւնները, Ներսիսները, Արփոկանները, Բաժմէրները, Դուրեանները: Իրականութեան քովէն կամ պատմութեան խորքին յայտնաբերուածներուն շարքին կան եւ ուրիշներ, անլի հիւները, մարդուն երեւակայութեանը ստեղծում ան կեանքները:

անհրաժեշտ աստուածութիւնները, աստուածները, արուեստները եւ, հետեւ արար՝ սերունդներուն ներաշխարհը հարստացուցած ուժերը, ժերը եւ ուրիշներունը, յուսականը, հոռմէականը, հնգականը՝ Վահագնը եւ Արէսը, Արամազդը եւ Զեւսը, Վանատուրը եւ Պանը, Անահիտը եւ Սիրէնը, Աստղիկը եւ Էրոսը, Ահիմանը եւ Նիրվանան, իւրաքանչիւրը յատուկ գերի ժը մէջ, արտաքին յարգարանքով ու աշխարհահայեցողով, բարախուն: Գործօն տիպարներ՝ բոլորն ալ, որոնք տարբեր երանգ ժը, Թափ ժը, դորութիւն ժը կ'ընծային Վարուժանի հայրենասիրական, յեղափոխական, հերոսական, հեթանոսական, հովուերգական, իմաստասիրական թէ սիրային յղացումներուն:

Իրականութիւն, պատմութիւն, երեւակայութիւն, ամբողջ աշխարհ ժը, հոռուն ու ալլաղան՝ Դանիէլ Վարուժան:

Վերոյիշեալ շարքին կամ շարքէն դուրս մնացած տիպարներուն մէջ առանձին հետաքրքրութիւն ժը կը ներկայացնեն Վարուժանի կին տիպարները, ժամ, մայր, նորահարս, պարձանուհի, ու նաեւ տարփուհի ու ցնծուհի: Տարակներու դունչերուն ազուամագով յարգարուած զրդարանին վազող բուրմնասփիւռ հովուհի եւ մարմարակերտ պալատներու մէջ ձեռամբ պարող հարձ, այդեկութիւն իրողութիւնը անձնաւորած բեղմնաւոր լալալէ եւ ի կանայս օրհնեալ Մարիամ՝ նոյնպէս յառթի կողերով, իր առաջին ձեղքին համար արտասանող մանկամարդ աղջիկ ու ծերակոյտի անդամներ ծցցնող քրքիլներ Դանիէլ: Աւերակ տան մէջ ահաւերունչ ժնտաւած կարօտակէզ մայր եւ ճիւղահար շայտտանին աթը չընաղ հերոս ծնած չընաղ հարս: Ազօթի պէս սրտազեղ նզովքներ պոթկացող ութուսնամայ պատու ու հայրենիքի ոգին մարմնացնող մարմնացեալ իսկութիւն: Արմէնուհի տակաւին՝ պատուախնդրութեան խորհրդանիշ: Աւերակներու Տիկերը՝ անխաչարութեան, հղէտպարան՝ նենգութեան, ճրագ ի ձեռնի տղուն դարձին սպասող մայր՝ հայրենասիրութեան: Իւրաքանչիւրը՝ համապատասխան միջավայրի ժը մէջ, օճախի ժը սեմին, լճափի ժը վրայ, լերան ժը կողին, նաւու ժը քիթին, կապելայի ժը ծուխով պարուրուած, պայտառի ժը զմրէթին տակ, լուսնի լոյսին ներքեւ, ամէն մէկը կողմով ժը դրախի, Թարմութեամբ, հզօր ժայնի ժը ալիքով, ողողիլ լոյսով ժը, շարժումով, պարային ծիսակատարութեան ժը մէջ՝ շերտերուհի, հայուհի, Նազնիկը:

Աւերի տիպար ժը, մէկ ստորոգելով, դարձեալ կին, Վարուժանի կենսադրութեան տխուր ու հոգիին ամուր հանդոյցներուն վրայ: Ինչպէս բաւեցաւ, Վարուժան, գեղ մանուկ, զգաց իր արիւնին տառապանքը, կիկուհցաւ պանդխտած հորը կարօտէն, պանդխտեց իր կարգին, Պոլսոյ խաներուն մէջ լսեց հայրենի օճախներէն հարկադրաբար հեռացած մարդոց ցաւադին նիւերը, չօրհիկու շափ օտէն ճանչցաւ թրքական բանաբ, իմացաւ երեք հարիւր հազարներուն շարդին պատմութիւնը, սուլթանական մայրաքաղաքին մէջ ականատես եղաւ մասնակի կտտորածներու, բայց հրաշագոր ներքնատեսութեամբ ժը անյողողող մնաց իր ժողովուրդին հանդէպ ունեցած հաւատքին մէջ, հաւատաց անոր լինելութեան խորհուրդին, ամէնէն վնասեցուցիչ պահերուն ունեցած վարդահեղեղ արշալոյսներու ոտնաձայնները առաւ ու փոխանցեց վերադարձ բնկորներուն, կուսնց հրաբուխներու նախանշանները եւ ստեղծեց յաւերժութեան խորհրդանիշներ, միշտ հաւատաւի, առողջաբար կորովով ժը, յուսովատութեամբ: Այսպէս: Արիւն է ամէնուրեք, ջարդ, ջալլ, սալլի ժը վրայ գիղուած են մարդասպաններուն անշնչացուցած արեանակիցներուն մարմինները ու կը տարուին գերեզմանատուն: Այդ սահմոկեցուցիչ պահուն, պատշաճի ժը վրայ, մէկէն կ'երեւի կոյս ժը, որ ունի պատկերին ծայրագոյն չափով հակադրուող ստորոգելի ժը՝ գեղանի է: Զարդուածներու զգաղաշին վրայ ահ կը նետէ արտասու անթոր բուռ ժը վարդ ու հոն կը մնայ իրրեւ տեսիլք, սփոփանքի ժը պէս, անյայտ իրականութեան ժող՝ իրրեւ յոյսի աղբիւր, մայրութեան խորհուրդը, ապրելու սահմանուած ցեղին յաւերժութեան մէկ խորհրդանշանը, որ վաղը պիտի ըլլայ, ըստ այլուր ձեւակերպած բանաստեղծին մէկ համոզումին, մէկը անունցմէ, որոնց արդանգին մէջ կը խլրտին ճնար Սեքմեր նար Ուխտերու ստեղծիչ: Ան՝ որ վաղուան բողբոջներ պիտի տայ, պիտի յարգաբէ հակակականներու

որոքանք՝ նոր ապստամբներու ակնկալոյց, պիտի տայ ընտիրներ, ազգին սիրով արբշտու, ազգին սիրով հաղորդուած ամենի կտրիճներ, ա՛յն աստիճան՝ որ «Թոր-գոմայ տունը զգայ, թէ իր օճախը մարած՝ այսօր երաբուխ է դարձեր»:

Այս էր Վարուժանի համոզումը եւ ներքին այդ մթնոլորտին մէջ դիտեց ան կեանքը, շնչուորեց տիպարները, ուրիշ խօսքով՝ եռացող սիրոյ, պաշտամունքի եւ զոհաբերական բորբոք ապրումներու տարերքով չափեց աշխարհը, կազմեց աշխարհահայեացքը, բրաւ «գրիչս դաշոյն, եւ կաղամարս՝ կարմիր սիրտը զազան ոստիկին», շէր կրնար այդպէս շընել, պիտի անցնէր, ճակատագրականօրէն, արեան գծած ճանապարհէն, ընծայաբերելով ամէն ինչ, մինչեւ անգամ իր կեանքը, ինչպէս բրին իր եղբայրները, հասակակիցները, որոնք այս անգամ դաշոյնը դրիչի վերածեցին ու Հայաստանի թէ արժանապատուութեան ժայռերուն գրեցին սխրալի էջեր, որպէսզի կարենան տեսնել՝

Որքն յագ եւ յագն՝ ապառնով,
Մշակն անվախ արտին մէջ, արտն՝ անաւեր,
Կեանքը ազատ, ազատութիւնն՝ յառաջագնէմ...

Մարդկային այս արժանիքներուն ու արուեստագէտի յայտնագործութիւններուն շնորհիւ էր անշուշտ, որ մարդիկ, զարդացման ու փորձառական ինչ մակարդակներու վրայ ալ գտնուին, հիացումով կը բանան Վարուժանի մատենանեքը, կը շլանան բանաստեղծին պայծառատեսութեամբ, խորանայու եւ ծաւալելու անոր տաղանդով, բանին վայելչութեամբ, շունդայեց դիտարկով եւ յուզական տարերքին ազնուական որակով, ա՛յնքան՝ որ այնուհետեւ իրենց հետ կը կրեն վարուժանեան անթառամ ժառանգութիւն մը:

Փութանք ըսել, որ այս տպագրութիւնները չեն կրկնուիր Դանիէլ Վարուժանի կարգ մը բանաստեղծութիւններուն դիմաց: Կենսախայտ չեն ու չորու՝ թեամբ կը տառապին, օրինակ, «Բեզասք», «Մայիս մէկը», «Պապա» եւ «Հայ բժիշկը» խորագրուած քերթուածները, «Թիապարտները», ընկերային խորքով կառուցուած շարքին մեծ մասը, եւ այլն: Ասոնց յօրինման ընթացքին Վարուժան արունստագէտ է աւելի՝ քան արարչագործ, կենսախայտ շունչը կամ արեան եռքը չեն զգացուիր այդ քերթուածներուն մէջ, հաւանաբար այն պատճառով, որ անոնք չեն բերեր

Տրափը սրբոյս, որ ընտրած ճրագս է
Նրազներուն մէջէն բիւր...

Եղիգնեայ գրով երգած փառքերուն, կարօտներուն, ողբերուն, վերքերուն, հայրենական օճախներուն ու պայքարներուն առընթեր, հին հայրենիքին ու հեթանոս գեղեցկութիւններուն գորութիւնները գիւցազներգող փառքին հետ ու ընկերային երեսփոխաններուն արձագանգելու մղումին քովն ի վեր, Դանիէլ Վարուժանի խառնուածքին զլուստր գիծերէն մէկը պէտք է համարել իր ազնու բարութեան, ազնուութեան ու մարդկայնական ապրումներուն հետ, որոնք առհասարակ անբաժանելի են իրենց հաւաքալովում կը սփռուին էջերուն վրայ, ամէն մարդ լիութեան ու երջանկութեան մէջ տեսնելու բաղձանքի մը ծիածանին տակ:

Այս մղումով պիտի ուզէ, օրինակ, որ յազթահասակ սերմնացանը միայն իր տան համար չնետէ սերմը, այլ ցանէ համայնական սիրով մը, նաեւ յանուն նօթի թշուառին՝ աշխարհութեան իրքեւ նշան, յանուն Տիրոջ նշխարին՝ իրքեւ անշահահանգիւր ու դերիվեր ընծայ, ցանէ լիարուտ, առանց հաշուի առնելու ծիածանի հաւանական աւաքը, որովհետեւ այդ բուխ վերարբերումը պիտի վարձատրուի եւ

digitised by A.R.A.R.®

«Տեղը Աստուած պիտի մարգրիտ սերմանէ: Սերմնացանին հետ ինք, բանաստեղծը, այս անգամ ուրիշ ծիսակատարութեան մը ասուն, Անդաստան կատարած պահուն, քրմական իր վիհաթեան մէջ, իւրաքանչիւրին պիտի մաղթէ հարկ եղածը, պակասածը կամ եղածին զօրութեան նոր թափ մը, խաղաղութիւն եւ օրհներգութիւն՝ արեւելեան կողմէն աշխարհի, բերրութիւն եւ ծիլ ու ծաղիկ՝ արեւմտեան կողմէն, աստաութիւն եւ քերկրութիւն՝ հիւսիսային, ու հարաւային կողմէն աշխարհի՝ պտղաբերում ու սիրերգութիւն:

Անք պատմութեան քիչ թէ շատ ծանօթ մարդոց, մինչեւ անգամ մեր արեւելք կրող շատերուն համար քիչ մը տարօրինակ է այս զեղումը: Դարերով հայտնուած, կողոպտուած, արադրուած, ջարդուած ու ոտիփն սուրբ իր գլխուն տեսարար զգացող ժողովուրդի մը հոգեբանութեան աւելի՛ հարազատ պիտի ըլլար ողբը, աւելի՛ բնական՝ բողոքը, հայհայանքը, բժրոստութեան կոչերը, ճեղքնելի վերջ մեռածութիւն ու խռնէրը, ինչպէս երգեց Վարուժան քանի մը տարի առաջ, պայմաններուն ազդեցութեան տակ, բայց մեր խառնուածքին անյարիր չեն վարուժանեան վերոյիշեալ գիծերը, որոնք կը բխին խաղաղ կեանքի, ծաղկումի, խնդութեան ու սիրերգութեան մեր ընդոժին բնազդներէն:

Առանց բարկութեան չաղախին եւ բարութեան ոգին դժուար թէ բանաստեղծութիւն ստացուի, բայց չաղախն ու ոգին չեն կրնար ուժական որակ հառնալ, վարարիլ ու վարակել՝ առանց բանաստեղծական այն ձողականութեան, որուն բաղկացուցիչ տարրերէն մէկը յղացման նորութիւնն է, միւսը՝ արեւան նախադրութեան հետ ունեցած հարազատութիւնը, երրորդը՝ խորացման թափը, չորրորդը՝ կառուցողական բնազդը, հինգերորդը, վեցերորդը եւ միւսները կը կոչուին ձեւերու աշխատանքներ, ոճ, լեզու, զգայարարներու աշխուժ գործառնելութիւն, գիւտ, որոնք այնքան առատ են ու փարթած Վարուժանի փաստակին մէջ:

Անմիջական կեանքին սուր զրգիտները, թուրք եւ հայ ժամանակակից յարաբերութիւններուն բնորոշ երեսները՝ վայրագութեան, նահապետութեան, հերոսութեան կապում յուզումները, դրամատիկ սպրտկներու եւ արիւնաքամ զրկեալներու կացութիւնը, հայոց պատմութեան հեռուներուն շնչած դղրդալից տիպարներուն թովաքը, անհասական սիրոյ վերիվայրումները, հոգեբարդութիւնները հայրենական գիւղին եւ մեր ժողովուրդին հաւաքական հոգեբանութեան քանի մը գիծերը պատկերելէ, դուազելէ ու քանդակելէ ետք, Դանիէլ Վարուժան, անասարակոյս, պիտի մեկնէր «Դէպի գաւառ մ'անձամբ, լի արեւով»՝ եւ հոն եւս զեղեցկութիւններ պիտի գտնէր, ու քերէր հետը հին ու նոր մարդոց հողին ու երեսակայութիւնը խոստոված անծանօթին տնունը, խորհուրդը, հմայքը: Այս կարօտը յաճախ տանջալից համեմատութիւններու հասած է իրապաշտութիւնը դադարեցնել տին հասցուցած բանաստեղծին սրտին ու մղած գինք, որ վերացման թեւերով շարու նակէ կեանքը, ու մեծնայ՝ «Ըրած Բնութիւնն ինձ մայր, Անհունը՝ օրօքան»:

Վարուժանեան այս պապակը զգալի է իր բոլոր հատորներուն մէջ, «Թռչի՛ մեծմամ», «Էլոյսը», «Կալիբրու գիշերը» եւ այլ քերթուածներու ընդմէջէն, տարբեր չափերով ու ստատկութեամբ, մերթ ամրող բանաստեղծութեան մը երկայնքին, մերթ հատուածային ձեւով, բայց միշտ զոյ, տիեզերքի խորհուրդին մէջ մխրճուելու եւ առեղծուածներ վերծանելու անհանգիստ տենչի մը պէս, որ երբեմն մղեց գինք անյայտէն լուրեր սպասելու մինչեւ անգամ չիք ծլարձակ մէկ աստէն»:

Խօսէ ինձի, անծանօթ խօսքը, գոր գուն
Երկիմէ՛նն ետեղ քերթը...

Ոտիւր չձգեց, որ երկար ապրի Վարուժան ու նետուի երկնային արկածախնդրութիւններու մէջ: Ան իր կարճ ժամանակը յատկացուց երկրային սնունդներուն, այս աշխարհի մէջ բնական տենչերուն, կարօտներուն, անսիրէքն-

բուն, տեսանելի լոյսերուն, հրաբուխներուն, շարունակելով իր պատարադը մատուցանել

Հայկական արինքն զերաստածեամ հազորդութեամ...

Վարուժանի բանաստեղծական վաստակին առիթով բացասաբար յուզուած եւ գեռեւս յուզուող հարցերէն գլխաւորները երեք են, — կանացի մերկութիւնները մեր բառերով քանդակելու յախուռն նախաձեռնութիւնը, հոնտորութիւնը եւ անցեալի ծոցը թաղուած բառերուն յաճախակի դիմելու հակումը:

Առաջին արտունջը վերջամանց մտայնութեան մը յայտարար նշանը համարուելու փաստէն անդին չ'անցնիր այսօր եւ կը յիշուի պատմութեան համար միայն, ու երկրորդը աւելի մեծ կշիռ մը չունի մաքերուն մէջ, տրուած ըլլալով, որ հոնտորութիւնը, ինչպէս խորհրդապաշտութիւնը, ինչպէս վիպապաշտութիւնը, իրապաշտութիւնն ու միւսները խոցելի կը համարուին այն ատեն միայն, երբ բաներու անբովանդակ աղմուկ են, ներքին աւրելութիւններ չունին, զուրկ են արեւնէ, բունկումէ, շարժումէ, մինչ այդ նոյն արժանիքները կը յորդին Վարուժանին բարձունքներ ապահոված բանաստեղծութիւններուն մէջ:

Օրինակ մը,—

Թուրք բունակութեան սարքած հերթական մէկ նախճիբէն քանի մը ճողորմանքներ լեռան մը վրայ կու լան, իսկ ութսունամեայ իր հաւատքին մէջ ջերմեռանդ պատու մը լուսաւորչի ու ներսէսի Աստուծոյն կը պատմէ հարսնութենէն մինչեւ այդ պահը ապրած տառապանքներուն ահարկու հոգովոյթը եւ ապա կը հրաւիրէ գայն, Աբարիբը, որ ծոփ ու տեսնէ հոն, վարը՝

Գիւղե՛ր, գիւղե՛ր եւ գիւղե՛ր
Կը հրդեհուիմ, եւ բոցն իրենց կը հաւանի
Արարատէն բարձր եւ քա՛րձր քեզմէ...

Արտայայտութեան հոնտորութիւնը ակներբայ է հոս, բայց խղճմանք կ'ունի, որպէսզի մարդ կարենայ փակել աչքերը յափշտակող իրականութեան դիմաց ու սկսի տեսական հարցերով զբաղի: Ընթերցողը կը տարուի—կը մնայ պատկերին եղերական ճշմարտութեան դիմաց՝ Արարատէն վեր, ու կը լիանայ յորդահոս յուզումին դարգացումով՝ եւ քա՛րձր քեզմէ...

Տարբեր բնոյթ մը չունի նաեւ քիչ գործածուած բառերուն հանդէպ ցոյց տուած Վարուժանի տկարութեան պատմութիւնը:

Հետո՛ւ ժամանակներուն մէջ թաղուած իրադարձութիւններուն հմայքը, արու գեղեցկութիւնները, բեղմնաւորութեան ու քաջութեան հին սրակները վերանորոգ շունչով մը օժտելու իր նախանաձախողութիւնը Վարուժան փորձեց նաեւ կիրարկել մեր բառերուն պարագային՝ զգացնելու համար նաեւ անոնց ճիւղ, դուլ, բոյրը: Զօրութիւնը: Ու եթէ երբեմն բառական խորթութիւններ կը տեսնենք էջերուն մէջ, ատիկա մեծ չափով պէտք է վերագրել մեր չդիտութեան եւ ոչ թէ անպայման փնտրուած բառեր գործածելու մեղապարտութեան մը: Մնաց որ, Վարուժան բառարաններ հոտուրալով չէ փոխադրած բառերը մտքին, այլ անոնց հանդիպած է կենդանի կապերու մէջ, եւ համապատասխան երեւոյթներու արթնացած են անոնք ու իրենց նախկին արժէքներուն հետ ստացած են վարուժանեան փայլ մը, հրապոյր մը, կնիք մը: Ձենք դիտել, յետնորդները նոյն արագութեամբ պիտի ճանչնային արդեօք անքրոջը, որ գործիք դարձած էր նաեւ արտերու հնօքին, լծեմկէցը, որ առիւնքն ու ապստամբ որեւէ ուժի չափ, ահիպարանը, որ ինքնին չքեղ պատկեր է, վարձակը, որ գործօն ներկայութիւն եղած է բոլոր դարերուն, աշունակամը՝ որ ձգողական է միշտ, ու միւսները, տասնեակներով ու հարիւրներով:

digitised by A.R.A.R.®

Վարուժան կը հաւատար անոնց ու հաւատքով կ'օժտէր զանոնք, ինչպէս կը հաւատար սերունդները ցեղին՝ սիրտով լիացնելու կամ հեթանոս դարերու գծածագօր կենցաղին՝ հաղորդակից դարձնելու զաղափարին, այդ գինեցաղին՝ մէջ անձ ու գործած տիպարներուն օրինակին՝ անձնեայ, արի, լուսասփիռ, մեծախումբ:

Վարուժանի մասին գրուած են վեց-եօթը մենագրութիւն, ոմանք՝ խիստ ուշադրաւ, կատարուած են մասնակի ուսումնասիրութիւններ՝ իրապէս արժէքաւոր, աւարտաճառեր գրուած են եւ տրուած բազում դասախօսութիւններ, յուշերու հատորներ լոյս բնծայուած են, ոչ եկոյական լիբր, գրուագրուած են առանձին քերթուածներու ծննդոցները, ստար հանգամանաւոր գէժքեր արձանագրած են հիասքանչ զնահատականներ, որոնք, սակայն, գրեթէ ամբողջութեամբ, կը տեղունին բանաստեղծ քուրմին քանի մը տասնեակը անցնող քերթուածներէն մէկուն կամ միւսին ընթերցման ընթացքին, անձեռակերտ հրաշալիքի մը անսպաս խորհուրդին պէս: Եարուսակութիւնը նոյնպէս բարացուցական է, ա՛յն՝ որ վերի լիբրուն մէջ հոս ու հոն յիշուած բանաստեղծութիւններէն մէկը կարգացած պահուն մարդ կը մոռնայ տեսական բոլոր ծանօթութիւնները, ստեղծումներուն անցեալը, ներկան, ուրիշ մեծագործութիւններ, երբեմն կը մոռնայ նոյնիսկ Վարուժանը, անձնատուր՝ հեղինակութիւնը հեղինակէն վեր դասելու հիասքանչ հոգեբանութեան, ա՛յն հոգեբանութեան, որուն ճաշակը, ինչպէս նշուած է քանիցս, տուած են մեզի մեր հրաշակերտներուն անանուն վարպետները...

Պ. ՄԱՊԵԱՆ

Լ. ՄԿՐՏՁԵԱՆ

ԴՊՐՈՑԱԿԱՆՆԵՐԻ ԱՄԱՌՆԱՅԻՆ ՃԱՄԲԱՐՈՒՄ

(ՀԱՏՈՒԱԾ «ԻՄ ԱՐԱՀԵՏՈՎ» ՅՈՒՇԵՐԻ ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍԻ
ԶՈՐՐՈՐԴ ԳԼԽԻՑ)

Մանկա-պատանեկան կազմակերպու-
թեան գծով դպրոցականների ամառային
ճամբարում եղել էմ երկու անգամ, 1931ին
և 33ին, այժմ կիրովական կոչուող քաղաքի
մերձակայքում, նախ Համալիմանում,
այսպէ՛ քաղաքում երբ լանջերին: Առաջինից
մնացած տպաւորութիւնները համեմատա-
բար նուազ են, ո՛չ միայն տարիքի բերումով,
երբ ընկալունակութիւնը իր սահմաններն
ունէր, այլև որովհետեւ ճամբարն էլ պարզ
կառուցուածք ունէր, ծրագիրը՝ միակողմա-
նի, երթուկները՝ թոյլ, եւ այլն: Դրա
գիծաց՝ երկրորդից շատ բան է գրոշմուկ յի-
շտոյթեանս մէջ, որն աչքի է ընկնում իր
բազմազանութեամբ:

Առաջին անգամ, մեր շրջանից ճամբար
զննացածների մէջ զգալի թիւ էին կազմում
համազօրեակցի պատանիները, մեծ մասամբ՝
ինձնից երեք-չորս տարով մեծ, ոչ թէ անմի-
ջապէս գիւղից, այլ՝ հարեւան գիւղի դպրո-
ցից, որտեղ սովորում էին: Ծամբարաւայր
հասնելու համար երկար ուղևորութիւն
պիտի կատարէին, այն էլ զննացող: Նախ
պիտի գնային թիֆլիս, այնտեղից էլ՝ Դա-
րաքիլիսա: Առաջին անգամ էի զննացք նրա-
սում եւ, բնականաբար, արտասովոր էր
ամէն ինչի՝ հեռագրասիւնների ու կամուրջ-
ների, տնակների ու իրար յաջորդող վայրերի
թողած տպաւորութիւնը: Անընդգրկելի էր

թւում թիֆլիսի կայարանի ընդարձակ
զահլիճը: Լոռու ձորով անցանք գիւղերը եւ
չտեսանք այն, ինչ որ պիտի տեսնէինք յե-
տոյ:

Երբ Դարաքիլիսա հասանք՝ առաւօտ
էր: Բաւական սպասեցինք կայարանում երբ
զբօնայգում, ծառերի տակ՝ նստարանների
վրայ: Օդը խոնաւ էր, մառախուղ կար,
երեւի նաեւ պաղ էր, որովհետեւ շատերը
քայլում էին չմրսելու համար: Յանկարծ
իրարանցում եղաւ: Մէկն ասաց, թէ իր իրե-
րը գողացել են: Յետոյ պարզուեց, որ ոմանք
կատակ են արել՝ աշխուժացնելու համար,
որպէսզի իրաւունք ու նենան յանդիմանելու
նաեւ, թէ ինչու աշխուրջ չի մնացել իսկ
եթէ իսկական գող լինէր:

Այդ բանին լաւ էինք պատրաստուած:
Մեր պատկերացման մէջ՝ քաղաք ու երկա-
թուղի հասկացողութիւնները հոմանիշ էին
զրպանահատութեան, գողութեան ու այ-
լեւայլ անցանկալի բարբերի: (Շատ տարի-
ներ անց, երբ որեւէ առիթով խօսք էր լինում
այն մասին, թէ ինչու մեզ մօտ էլ երկա-
թուղի չկայ, որպէսզի ազատութիւնը տասն-
հակ կիլոմետրերի անկարգ ու ցեխոտ ճա-
նապարհներով քայլելու շարժարանքից,
դպրոցի տնօրէն Հրայր Անանեանը կատա-
կով առարկում էր. «Ի՛նչ էք ասում: Որ մեր
այս ձորերը անմիջապէս ջիւղերներով

(գրպանահատներով) (ցուեն՝ն)։ Եւ մեր ուն-
չադրութեան նշանակալի մասը յատկաց-
ւում էր ինքնապատկանական բնազդների
զրահարմանը։ Այդուհանդերձ, աւագները
միշտ պատուիրում էին, որ զգոյշ լինենք,
միմեանց հետեւենք։

Համազգիման հասնելու համար պէտք է
քայլէինք քաղաքի փաստօրէն միակ բարե-
կարգ փողոցով, անցնէինք զինուորական
ամառային ճամբարի առջեւով եւ խնուղով
չարունակէինք մեր ճանապարհը, Վարդան-
ուն փոքրիկ եւ անաղձուկ գիւղի մօտով, մի
քիչ բարձրանայինք, ալ թեքուէինք ու, ձո-
րամիջի առուն կտրելով՝ սարալանջ մրտ-
նէինք։ Ժամբարավայրի հարաւ-արեւմտա-
կան կողմից, մի քիչ հեռու, խոր ձորով հո-
սում էր խկական զետեղ, որի մօտ յաճախ էին
հաւաքում ճամբարականները, շատերը լո-
ղանում, իսկ օգը թնդում էր լողացողների
ու զրօսողների կանչերի ու աղաղակների
արձագանգներին։

Տեսաւորում էինք մեծ ու փոքր վրան-
ներում։ Ծէնքեր չկային։ Միայն խոհանոցի
մօտ, փայտից թէ ինչից, յարմարեցուել էին
մի քանի ժամանակաւոր լինութիւններ։
Դիմացի խնուղով երթելակութիւնը շատ
ցանցաւոր էր։ Երբեմն տեսնում էինք ձիասայ-
լեր, հատուկներն ինքնաշարժներ, եւ այլն։
Աւելի յաճախ տեսնում էինք մի եռանկ. մե-
տոցիկլետ, որն արշաւում էր մախից ալ ու
ալից մախ։ Նրա մէջ էր լինում մի սապա-
տաւոր մարդ (Շախինով կամ նման մի ազ-
գանունով)։ Մոտոցիկլետը շատ անգամ
կանգ էր առնում խնուղու եզրին կամ մի քիչ
դուրս հրւում։ Ժամբարի զեկավարներից
ոմանք ուղեւորի մօտն էին գնում ու թա-
նակցում։ Ըստ երեւոյթին, աչքի ընկող գէժք
էր եւ կապ ուներ ճամբարի մատակարար-
ման գործին հետ։ Եւ ընդհանրապէս նրա
մասին յարգանքով ու ակնածանքով էին
խօսում՝ իբրեւ հոգատար մարդու։

Ժամբարի պետը Յովհաննէս Քարա-
փուլեանն էր, մի բարձրահասակ ու բարակ
երիտասարդ, տեղացի։ Կար զեկավար կազմ՝
ինձ համար օտարոտի ազգանուններով երի-
տասարդներից։ Մեր ուղեցոյցը, օրուայ
կենանք կարգաւորողը փողն էր՝ ըսիգնա-
լը։ Նրա նուազի համաձայն էր գործում
մեր ներքին ժամացոյցը։ Առաւօտեան լից-
քից ու առուակում լուացուելուց մինչեւ
երեկոյեան բուռն։ Օրն անցնում էր մեծ մա-
սամբ շարք կանգնելով ու ցրուելով, նաեւ
զանազան խաղերով։ Այսուհանդերձ, միշտ

էլ ժամանակ էր մնում քայլելու նաեւ կա-
նալով, ծաղիկներով ու թփերով ծածկուած
լանջերով։ Այդ տեսարանը օտար չէր, ծա-
նօթ էր արդէն մեր բնախարհից եւ հարա-
զատութիւն էր ներշնչում։

Ժամբարում հաւաքուել էին Հիւսի-
սային Հայաստանի գրեթէ բոլոր շրջաննե-
րից, ներկայացնում էին տարբերակուած
բարքեր ու բարբառներ։ Ուստի եւ՝ անպա-
կաս էին ճանապարհորդութիւնները, փո-
խազարձ «քննադատութիւններով» լի
զուարճախօսութիւնները, թէեւ բոլորս էլ
հիմնականում «քոլեցիներ» (անստուա-
րեակներ) էինք։ Օրինակ, ինձ հետ եկածնե-
րին տարօրինակ էր թուում, որ մէկնումէկը
կարող է աւելի՝ «Վարպէտ, ժուս ֆոտած ա»
(հոտածի փոխարէն), իսկ միւսների համար
էլ տարօրինակ էր հնչում, երբ մերոնք կար-
տոֆիլին «կարթով» կամ «կրտսպի» էին
ասում։ Եւ այսպիսի անհամար «միջադե-
պեր» գոյն էին ապիւս ճամբարի կենքին։

Իմ ուշադրութիւնն էր զրահում այն, որ
Ալաւերդուց եկածները իրենց ներկայացը-
նում էին միայն իբրեւ «Մանէից եկած-
ներ»։ Իրար այդպէս էին կանչում (մանէս-
ցի)։ Նրանց մէջ կային մի խումբ ողաներ ու
աղջիկներ, որոնք աչքի էին ընկնում իրենց
բարեկազմութեամբ եւ որոնք յաճախ միա-
սին էին լինում, ներառեալ ուշադրութեան
կենարան Տրդատը։ Պատահարաւ տեղեկա-
ցայ, որ նրանք հայեր չեն, այլ՝ լոյներ, թէեւ
միայն հայերէն էին խօսում միմեանց կամ
ուրիշների հետ։ Թերեւս կային եւ ուրիշ ազ-
գութիւնների պատկանող ճամբարական-
ներ։ Այդ տարուայ համար չեմ յիշում։

Կար նաեւ բարձրահասակ, բարակ,
փոքր զլխով ու խիստ սակաւախօս խղոն,
որի հայ կամ այլազգի լինելը պարզ չէր ինձ
համար։ Հաւաքոյթների ժամանակ նրան
յաճախ էին առաջարկում ելոյթ ունենալ՝
ամէն կողմից «Խղոն, Խղոն» կանչելով։ Եւ
Խղոն, առանց նազուտուի անելու, լարա-
խաղացի նման՝ նիզուկը կամ որեւէ այլ ձող
երկու ձեռքով հորիզոնական դիրքով
բռնած, անմիջապէս ասպարէզ էր մտնում,
չեշտակի քայլերով առաջ շարժւում, ծնկի
զալիս, ոտներով ելնում, շրջւում ու այդ-
պիսի մարզապարային շարժումներով իր
շնորհքը ցոյց տալիս։

Ժամբարի առանցքն ու կենարանը, ի
հարկէ, խոհանոցն էր՝ իր խոհարարով։ Խո-
հարարը, որին բոլորը Վարպետ էին կոչում,
ծայրայեղօրէն թուխ մաշկով մի մարդ էր։

ուղղակի սեւ: Բայց, ըստ երեւոյթին, իր միջնախորհուրդում յայտնի մարդ էր եւ կարծեմ ամէն տարի ճամբարը նրան էր ապաւինում: Թէեւ այդքան խայտառղէտ երկտեղ պատանիներէ հետ զօրք ունենալը շատ զժուար զօրք էր. Վարպետը ամենայն համբերատարութեամբ ուղղութիւն էր տալիս բոլորին: Ժաշը բաժանելուց յետոյ, մնացորդը տալիս էր նրանց, ովքեր կարիք ունէին:

Դիմացի լանջին տարածութիւնը պատկանում էր մի «սովխոզին» պետական տնտեսութեան: Այդ տնտեսութեան մասին յաճախ էր խօսուիմ: Սրբեց մի օր էլ մեծ թուով ճամբարականների տարան այնտեղ՝ օգնելու համար: Համատարած ցանքներ էին: Թէ յատկապէս ինչ էր ցանուած՝ լաւ չեմ յիշում: Աւելի հերտ՝ յիշում եմ շատ բան, բայց ոչինչ յստակ չէ: Թարմ է մնացել միայն ընդհանուր պատկերը եւ մթնոլորտը:

Մեր գնալը «օգնութիւնից» աւելի գրօսանք էր: Մոլորախտերը հեռացնելով պիտի զբաղուէինք, այն էլ զօրծիքներով: Բայց այդքանի համար զօրծիք որտեղից գտնել: Ուստի՝ որոշ զբաղմունքներ ուղղակի հնարում էին, երկանի սայլակներով ինչ-որ բաներ լինէ տեղափոխում, եւ այլն: Հնարաւոր էր, որ ճամբարից հերթով հաւաքուի խմբեր ուղարկէին՝ մեզ հման, քանի որ մեծաթիւ բազմութեան համար, միաժամանակ, այդ լանջերին ո՛չ տեղ կը լինէր, ոչ էլ անելիք:

Դիմար է պատկերացնել, որ Երեւանից համապատասխան ղեկավարներ շայցելին ճամբար, հանդիպումներ չունենալին, չլինէին իրենց ենթակաների հետ: Առանց այն էլ Հայաստանում այն ժամանակ ամառնային շատ ճամբարներ չկային: Մաղկածորեց բացի՝ ուրիշը չեմ յիշում: Բայց հրապարակային յիշարժան հանդիպումներ եւ չեմ նկատել:

Միայն մի անգամ, ձորի պոնկին, այն խմբի առջեւ, որի մէջ էի եւ, «Պիւններ կանչ» թերթի խմբագիր Արմօ Հարենցը ներկայացնում էր իր թերթի գործունէութիւնը եւ յարակից նիւթեր: Այնտեղ էր հաւաքական խաղերի մասնագէտ Վարդանեանը, որը կտրուկ եւ աշխուժ շարժումներէ տեղնուտեղը մէկ-երկու խաղ սովորեցրեց: Ինչպէս եւ՝ թերթի եռանդուն աշխատակիցներից Վարդան Պետրոսեանը, որը մէկ տարի անց գործուղման մէջ էր մեր շրջանում, եղաւ մեր զպրոցում եւ նրա հետ ուղղակի մօտիկից խօսելու առիթներ ունեցայ:

Այդ ընթացքում պատահեց մի գուարճալի միջադէպ: Յանկարծ մէկը նկատեց, որ մրջիւնների թմբերի վրայ ենք նստած: Գետինը կանաչով էր պատուած: Ուրիշներն էլ անդադարձան, որ «աւագանգը» հաւաքուի իրենց է վերաբերում: Եւ համարեա՝ բոլորը թեթեւակի խուճապահար տուքի կանգնեցին ու սկսեցին թափ տալ իրենց հաղուստը՝ մրջիւնների գրոհից աղատուելու համար: Կանգնածները միաժամանակ իրենք իրենց թափահարում էին, շուարած զարմանում, ծիծաղում ու մէկը միւսով զուարճանում:

Ճամբարային ժամանակն աւարտուելուց յետոյ վերադարձանք Նոյն ճանապարհով: Լուռու ձորն անցանք ցերեկով, այս կամ այն չափով վայելելով լրջապատի բնապատկերները:

Երբ հասանք մեր հրկաթուղային կայարանը, հանդիպեցինք սայլերով լուկայ եկած համադիւղացիների: Այնտեղ էր եւ Սողոմոն Հօրեղբայրս, որի հովանաւորութեան տակ մտայ:

Գիւղ վերադառնալիս անակնկալ «արկածի» հանդիպեցին: Տաւուշ գետի ափը՝ մօտ 25 կիլոմետր ճանապարհի երեք հիմնական կանգառներից մէկն էր: Գիւղից կայարան կամ կայարանից գիւղ դնացող սայլուորները այնտեղ կանգ էին առնում չծկարները ջրելու, մի քիչ կերակրելու, իրենք էլ իրենց անելիքը հշտելու կամ արածն ամփոփելու համար:

Ահա եւ դետն անցնելիս, որն առհասարակ կամուրջ չունէր, իսկ հուսն էլ տարածուի էր, իւրաքանչիւրը մի սայլ բարձրացաւ, ինչպէս պատահէր: Ես մի երկանիւ սայլում էի: Չգիտեմ ումն էր: Կողքիս նստած էր միայն ինձից տարեց Արամայիս Նազանեանը: Գետը մտնելուն պէս նկատեցի, որ սայլը խորն է խրում, ջուրը թէեւ պզտոր չէ, առատ է ու արագահոս: Տարուայ այդ եղանակին խիստ արտասովոր էր գետն այդքան ջրառատ տեսնել: Ու յանկարծ, արդեօք անխել մեծ քարի հանդիպեց ու զծից շեղուեց, թէ՛ այլ պատճառով, սայլն այնպէս ցնցուեց, որ ուղղակի ջուրն ընկայ: Դա դեռ ոչինչ: Կարող էի կանգնել, ջուրը չէր կարող քշել: Բայց ահա սայլի ճաղերից սկսեցին թափուել զանազան առարկաներ, դոլընը, եւ այլն: Հարկաւ որ էր դրանք փրկել, իսկ կարճ ժամանակում՝ մենակ անկարող էի դառնել: Բարեբախտաբար, ետեւի սայլերից նկատեցին, անմիջապէս դուրս թռաւ քաջա-

րի Անտոն Զատեանը, ջուրը նետուեց ու իրերը հաւաքեց ինձ հետ:

Գիւղ վերադառնալու ճանապարհին եւ յետոյ տեղեկացայ, որ գետի ակունքների մօտ այդ օրերին իսկապէս սաստիկ անձրեւ է տեղացել, գրանից էլ վարարել է գետը անսովոր կերպով:

• •

1933ին ճամբարը այլ մակարդակ ու տարողութիւն ունէր: Այլ կողմում նոյն գիւնդորական ճամբարն էր, իսկ ձախ ուղղութեամբ՝ գետի միւս կողմում, Պաշտպանութեանը Անկախութեանը (ՊԱԱԼ-ԱԽԱԶԻԺԻ) կիսադիւղորական ճամբարը: Բայց ճամբարի դիրքի մանրամասնութիւնները յետոյ իմացայ, երբ տեղ հասայ:

Այդ անգամ եւս քաղաքի կայարան հասնելուց յետոյ բաւական սպասեցինք կայարանում մեր գրասպայութիւնը: Քաղաքի հարկային ծախսերը, անսովոր յափով: Մեր գիւղից մենակ էին: Միւս գիւղերից եւս հատուկ կենտ ներկայացուցիչներ կային: Սպասումն ընթացում էր չլիւս մէկը չլիւս կայացում: Եւ ահա փողոցի միւս կողմում այդքան ընկալաւ գրախառնութիւն մի բան: Մտնեցայ մի քանիսի հետ: Արտադրատեղիս լրագրաւորականութիւն էր նման, իսկ ներսից միացւած էր երեւի փոքր սինեակի: Կային զանազան գրքեր, իսկ վաճառողը այդ էր անցկացնում մէկը՝ Պետրոս Գուրեանի «ՏԱՊԵՐՆԵՐ»: Այդ գիրքը տեսել էի զարնանը, մեր դպրոցի վարիչ Զաւէն Մարգարեանի ձեռքին, որը սանդուխտների սինին յենուած՝ դասամիջոցների կարգում էր մասնագումար, շատ դանդաղ օրէն չլիւսով էինք: Հարցուփորձից իմացանք՝ հեղինակի կենսագրականը անգամանքների եւ այլնի մասին:

Գիրքն այդպէս տեսնելով, ցանկութիւն յայտնեցի, որ ուղում եմ գնել: Անաց, թէ դա միակ օրինակն է: Թախանակեցի: Պատասխանեց, որ ուղում է իր համար պահել, եթէ ուրիշը գտնի՝ կը տայ: Մի այլ առիթով եղայ այդտեղ: Յիշեցի իր խոստումը: Մի անգամ այլ թերթից էլ էր ու երանութեամբ բացաղական, «Հանճար» է, հանճար: Եւ գնեցի: Գնեցի նաեւ Յակոբ Պարոնեանի «Երկեր» առաջին հատորը: Հետագայում դա լրացրի հերթական միւս հատորներով: Պարոնեանի հատորները կրկնակի նշանակութիւն ու-

նէին: Բուն երկերն իրեն գեղարուեստական երկեր: Իսկ ծանօթագրութիւններն էլ՝ ճիւղային հանրագիտարան, որի կարիքն այնքան չատ էր:

Բազմաթիւ կար եւ իսկական՝ իմ հալումը ներկայանալի գրախառնութիւն: Այնտեղից էլ ուրիշները գնեցի: Այդ տարին մարքսեան տարի էր, մահուան 50ամակի առթիւ: Թերթերն ու պարբերականները ողողուած էին Մարքսով, նրա մասին եղած յուշերով: Նրա երկերից՝ հրատարակում էին՝ ինչ որ կարող էին: Եւ նոյնիսկ բաժանորդագրուն էի «Կապիտալ»ին: Եւ ահա գրախառնութիւն մեծաւ ընկան Գիւնդորականի ու Պարոնեանի պատմութեանը վերաբերող նորատիպ մարքս-էնգելսեան գրքեր: Գնումներս թիւը հասաւ եօթ-ութ կտորի, որոնք խցկել էի պալուսակիս մէջ:

Ճամբար գնալուց առաջ հաւաքուեցինք կուսակցութեան շրջիմի շինքի առջեւ՝ բնագործակ հրապարակում, որտեղ կանգնած էր եւ անխուսափելի արձանը: Ղեկավարները հրահանգի էին սպասում՝ մեզ որտեղ եւ ինչպէս տեղադրելու վերաբերեալ:

Վրանները փռուած էին լանի վրայ: Նրանից վեր՝ մէկ կողմում ճամբարի դռնապանն էր, յարակից խարոյկահրապարակով, իսկ միւս կողմում՝ ճամբարի պետ Համօ Աւագեանի փոքրիկ վրանը, մի քիչ մեկուսի: Նրանցից ոչ հեռու խոհանոց-ճաշարանն էր, ընդարձակ տարածութեամբ: Պետի քոյրը եւս մեր շարքերում էր եւ նկատել էի, որ նա եւ ուրիշ չափահաս աղջիկներ կային Ստեփանաւանի կողմերից, վարելով մեր պատանեկան խմբերը:

Յիշում եմ, որ հայերից բացի ճամբարում կային սակաւաթիւ ադրբեյջանցիներ, Հիւսիսային՝ Լամբալուի կողմերից ու մա-նաւանդ՝ «ուսնեք»՝ Դիլիջանի կողմերից: Վերջիններս ինչ-որ բանից դժգոհ էին եւ կարծեմ ուզում էին այցի եկած հարազատների հետ վերադառնալ տուն: Եւ ահա լրջապատողները իրար ձայնակցելով՝ հեղ-նում էին նրանց անհասկնալի դժուարահա-ճութիւնը:

Այդտեղ եւս, ինչպէս բոլոր նման վայրերում, առանցքային կէտ էր խոհանոց-ճաշարանային հանգույցը: Պետք է խոստովանեմ, որ սնունդը իր չափով բաւարար եւ բազմազան էր: Համոզուած եմ, որ մեզից ոչ ոք իր տանը այդքանի կէսը չէր տեսել: Բայց եւ այնպէս, սնունդի շնորհած պակաս էին զգում շատերը: Պահեստի մօտ միասայիներից

Թարմ հացը քեռնաթափելու ժամանակ, կողքով անցնողները անհուն կարօտով էին նայում այդ բուրումնալիտ հացերին: Եւ շատ էին լրացուցիչ կերակրի սիրահարները: Երբ յետոյ հօրս պատմեցի այդ մասին, նա ատանց երկար մտածելու առաջ՝ օգից էջ: Առողջաբար օղը աննկատելիօրէն բորբոքում է աճող պատանիների փոքրակեր, իսկ նրանք կարծում էին, թէ կերածը քիչ է: Ի հարկէ, անկարելի է մոռանալ, որ 1931-33 թուականները զրեթէ համատարած սովի տարիներ էին, հետեւապէս տեւական անդադրելութիւնը իր գործն էր կատարել, այս կամ այն չափով խարխիւկով նաեւ աճող սերնդի մարմնակազմը, ստեղծելով իր տեւողի զտովի բարդութիւնը, երբ աչքը չի լցւում ոչինչով, մի կողմ դրած հարցի բուն կենսական կողմը:

Ճամբարականների կեանքն ընթանում էր նման վայրերի համար սահմանուած կարգով: Կային զանազան խմբեր՝ բնասէրներ, եւայլն: Այդ հարուով զաշտային պարպումներն էին լինում: Երջագայութիւններ էին կատարում ճամբարի շուրջ, զինուորական ճամբար, աղիւտի գործարան, քաղաք: Մի անգամ ներկայ եղանք Պաշր-Աւիաքիմի հարեւան ճամբարի հանդիսաւոր հաւաքին, լսեցինք ճառեր, եւայլն: Առաւօտները դրօշը հանդիսաւորապէս բարձրացում, իսկ երեկոները իջեցում էր. խաւրովի շուրջ գեղարուեստական ելույթներ էին կազմակերպւում, մեծ մասամբ արտասանութիւններ: Այդ տեսակէտից աչքի էր ընկնում մանաւանդ տեղացի պատանի Յովակ Ասատրեանը, ամենակրտսերներից մէկը: Մայրն էլ ճամբարում էր, սպասարկմանը աջակցող «մայրիկներէց»: Արտասանելու համար, սովորաբար, ամէն կողմից Յովակին էին հրաւիրում: Իբրեւ կանտոն, նա արտասանում էր երկարալուսնի կտորներ: Եւ լըսւում էր այդ փոքրիկ տղայի առոյզ ձայնը՝ իր արձագանգներով:

Մի անգամ ճաշարանամերձ բացատում տեսանք եւ ունկնդրեցինք իսկական՝ հասուն արուեստագէտների: Թիֆլիսից Երեւան գնացող թէ Երեւանից վերադարձող մի խումբ մեզ համար ելոյթ ունեցաւ երգերով ու արտասանութիւններով: Առանձնապէս ինձ տպաւորեց Պաշարէն: Նրա բանաստեղծ լինելը գիտէի, իսկ դերասան լինելը՝ ոչ: Նրա ներկայացրած «ձին գիւղն» էր, միաժամանակ արտասանութիւն, երգ, զիմախաղ ու ձեռքերի ճարպիկ շարժումներ: Համոզ-

ւեցի, որ հմուտ արուեստագէտի երգն ու արտասանութիւնը մէկ բան է, իսկ շարժանքի գպրոցականների տարերային ոգեւորութիւնը՝ ուրիշ բան:

Մի անգամ էլ եղանք գետամերձ հանգստեան տան մօտ: Երկար մնացինք այնտեղ ու զրադուեցինք հազար ու մի բաներով, որովհետեւ զահիճում կրնանկար էր ցուցադրուած եւ մենք հերթով մտնում-ելնում էինք: Երբ մէկը միւսին հարցնում էր, թէ ի՞նչ են ցոյց տալիս, զիմացինը շտապով պատասխանում էր՝ «Սատամի նտերը» ու խառնում հեռացող քաղմութեանը:

Հանգստեան տեղից հեռու չէր զբոսայգին: Կար մի ծածկած բեմ, որտեղից նուազում էին առջեւում հաւաքուածների համար: Այդ անգամ բեմ բարձրացաւ նաեւ նորայայտ երգչուհի Արաքսի Գիւլզադեանը, որն արգէն որոշակի ժողովրդականութիւն էր փայլում եւ արժանացաւ շատերի խանդավառ ծափերին: Երգած երգերի թւումն էր, կարծեմ, նաեւ «Գիւրջի աղբիւր»: Համերգից յետոյ փոքր խմբերով շրջւում էինք զբոսայգում, հասնելով մինչեւ ծայրը: Դա աւելի ընդարձակ էր, քան կարծում էի: Առաջին անգամ տեսայ նաեւ կարգուեք, որի շուրջ այդ պահին դատարկ էր:

Յափորդ անգամ, ճաշից յետոյ, մեծ քաղմութեամբ ուղղուեցինք գէպի նորակառոյց քիմիական գործարանախումբ: Դայլում էինք քաղաքի ոչ կենտրոնական մասով: Դնում էինք եփսկուրսիայի: Փողոցը յատուկ փայլ չուէր: Տները նոյնպէս: Թէեւ շարքով էինք գնում, չարքն անկանոն էր եւ քայլողները կողք կողքի շարժուելով՝ նաեւ զրուցում էին: Մէկը հետաքրքրուեց փողոցի անունով: Յովակը, իբրեւ տեղացի, բացատրեց. «Շահումեանի փողոցն է: Առաջ կոչւում էր՝ Արծրունու»:

— Դէ՛ի հարկէ, — քիչ սպասելուց յետոյ շարունակեց նա, — Գրիգոր Արծրունին... բուրժուական... նացիոնալիստական... Հօշի՛ կարելի այդ անունով փողոց պահել:

Քիմիոմրինաւ հասնելուց յետոյ պարզւեց, որ չենք կարող ներս մտնել: Ինչոր բան խափանուել եւ նորոգւում էր: Բայց կարողացանք շուրջը պտտել եւ տեսնել այն, ինչ որ կարելի է տեսնել զբոսից: «Ժամանակացոյցը» չխախտելու համար օրուայ մնացած մասը անցկացրինք մերձակայ գետափին: Երբ վրայ կհասնէ փայտերի եւ գերանների մօտ: Այնտեղ խմացանք, որ Թիֆլիսում՝ Նար-Դոսը մեռել է: Ուրեմն՝

Յուլիոսի 13ն էր կամ 14ը, նայած թէ ինչ արագութեամբ էր հասնել լուրը: Իսկ մի քանի ծանօթ ղեկավարներ իրար ականջէ քշփչալուց յետոյ, բարձրաձայն խօսք եղաւ, թէ շէյխի թուականները ամուսնանում է Ստալինի հետ: Ականջիս մէջ միայն դա մնաց:

Օրերից մի օր յայտարարուեց, թէ Ազա-սի իմանջեանը Թիֆլիսից Երեւան վերադառնալու ճանապարհին՝ պիտի այցելի ճամբար: Ետեղեղն սկսուեց ճամբարը վերստին զկորդի բերելու: Նամար: Յարմար տեղում կառուցուեց բնակարանը: Բարձր ամբիոնով: Ըստ երեւոյթի, մենակ չէր գալու, այլ ընկերակիցներով: Իջեւանից եկած մի աղջիկ ասում էր, օրինակ, թէ Արամայիս Երզնկեանը իր մօրաքրոջ ամուսինն է եւ թէ երեւի նրան էլ տեսնի:

Բայց իմանջեանը չկարողացաւ գալ: Երբ որոշուեաւ պահել հաւաքուելի եւ սպասում էինք նրան, ամբիոնից յայտնուեց, թէ անյետաձգելի գործով Երեւան մեկնելու պատճառով նա չի կարող այցել գալ մեզ, սակայն իր ցնորդ ուղղորդներն էլ յղում եւ պատգամներ: Նոյն այդ պահին, ընդհանուր իրարանցման ազդեցութեան առկա, ետեւ նայելով տեսանք, որ խնուղով բաց մեքենայ է սուրում (մէկ թէ մի քանի), թիթիւ փոշի բարձրացնելով: Այդ բոլորին այն պատրանքն ունեցայ, թէ հեռու մեքենայի վրայից ձեռքով էին անում մեր ուղղութեամբ...

Իմանջեանի փոխարէն ուրիշները խօսեցին: Հիմնական խօսողը կոմերիտութեան կենտկոմի երկրորդ քարտուղար Վարդգէս Աւագովն էր, կաշուէ քանկոնով եւ առատ ու լիկաւուն մազերով, որոնք ծածանում էին հովից: Դրանից առաջ արդէն տեսել էի երրորդ քարտուղար Արշակ Սէյրանեանին, որը զինուորական զրաւմն ուսերին գցած՝ մի քանի հոգու հետ խօսելով ճեմում էր ճամբարականի կանաչի վրայով:

Այդ ընթացքում, ամբիոնի կողքին, կանգնած էին արտաքուսա նոյն տարիքի եւ զլուխները կարճ խուղած երկու երիտասարդներ, մէկը տեղական թերթի խմբագիրն էր, միւսն էլ, երեւի, երիտասարդական կազմակերպութեան ղեկավարութիւնից: Երբ խօսելու հերթը հասաւ խմբագրին, նա հանդամանօրէն պատմեց քիմիական գործարանի կացութեան եւ հեռանկարների մասին: Այդ տարուայ վերջին գործարանը շահագործման յանձնուեց: Բնակ վրայ գտնուողները շարքումն էր եւ, կարծումս, կուսակ-

ցութեան շրջկոմի քարտուղար Փայանթարեանը:

Այդ կապակցութեամբ՝ մի յարակից գէպը:

Ճամբարականներս, ի հարկէ, ըստ ընդունուած կարգի եւ հերթով, հերթապահութիւն եւ պահակութիւն էինք անում՝ սահմանուած կէտերում (գրօշատիւն, ճամբարի պետի վրան, շորս կողմի մատոյցներ, եւ այլն): Մի անգամ ես պահակ էի գետի կողմից եկող ճանապարհին վրայ՝ ծառերի տակ: Ինձ հետ էր եւ շրջկենտրոնից եկած տարեկից Սուրբիկը: Քաղաքի կողմից քայլելով դէպի մեզ էին բարձրանում՝ շրջկոմի քարտուղարի հետ՝ մի քանի հոգի: Երկուսով սկսեցինք քննել վիճակը՝ Թողնէ՛, թէ՛ չթողնէ՛, որ ներս մտնեն: Ըստ հրահանգի՝ չողք չպէտք է թողնէ՛: Ուրեմն՝ արգելէ՛: Ես կարծում էի, որ դրախտ պատահական մարդկանց՝ այն: Բայց Փայանթարեանի նման մարդուն ինչպէ՞ս արգելէ: Սուրբիկը հակառակն էր պնդում՝ նրան էլ պէտք է արգելէ: Այդ ընթացքում եկուորները հասան մեզ: Ընկերս կանգնեցրեց, բացատրելով, թէ ինչու: Նրանք կամեցան մեզ համոզել, որ ներս թողնենք: Շրջկոմի քարտուղարը յարեց. «Ինձ չէ՛ք ճանաչում, չէ՛ որ ես Փայանթարեանն եմ»: Վեղ ճամբարի մի նշանակութիւն չուրիս, — անզորուելի մնաց Սուրբիկը:

Փայանթարեանը յամառեց: Այլ, ընդհակառակն, ժպտաց ու առաջարկեց, որ պահակապետին տեղեկացնենք: Վաղելով գնացի հերթապահ պահակապետին գտալ, բացատրեցի ինչի ինչ լինելը: Միասին վերադարձանք եւ եկուորները շարունակեցին ճանապարհը: Յաջորդ օրը շատ զարմացայ, երբ ղեկավարներից յսեցի, որ Փայանթարեանը գովել է մեր վարմունքը, մեր պարտաճանաչութիւնը: Կարծես հերոսութիւն էինք արել: Սուրբիկը չսկզբունքային արարքիս հետեւանքները տարածուեցին նաեւ իմ վրայ, անկախ իմ կամքից ու արժանիքներից: Դրանից յետոյ ինչպէ՞ս հաւատալ եղած կամ չեղած ճշմարտութիւններին՝ պատմութիւններին, որոնք յաճախ պատահաբար են վերադրում մէկնումէկին:

Մեր ճամբարի ամենազգայացուեց գէպը հետեւեալը եղաւ:

Մի անգամ, կէս գիշերից յետոյ, ընդհանուր ահազանգ հնչեց եւ յայտարարուեց, թէ ճշտապի պետին գողացել են: Յանձնարարութիւն ստացանք զանազան ուղղութիւն-

ներով սարն ի վեր բարձրանալ՝ առեւանգը-
ւածին ազատակու համար: Կիսաքուն վիճա-
կում եւ կիսամութ շաւիղներով ահագին
ճանապարհ կտրեցինք, մինչեւ որ կանգնեց-
րին եւ յայտնեցին, թէ պետք գտնուել է:
Ի՞նչանք ներքեւ: Եկաւ նաեւ պետք եւ յողնած
ձայնով պատմեց իր «առեւանգման» պատ-
մութիւնը: Ծառ շխորացանք: Զամբար է՝
ամէն ինչ կը պատահի:

Եւ ահա մի քանի օր անց Պիոնիր
կառչում երեւաց մի ֆելետտեմանման ըն-
դարձակ յօդուած, «Արկածասէր շտապի
պետը» վերնագրով, որով սուր քննադա-
տութեան էր ենթարկուում շտապի պետի
զործունէութիւնը ո՛չ միայն շինծու առե-
ւանգման, այլեւ՝ ուրիշ հարցերի առթիւ:
Մենք ճամբարում էինք, բայց չգիտէինք, որ
այդքան թերութիւններ կան ու այդքան
անծանօթ դէպքեր են պատահել:

Բերնից-բերան ասում էր, թէ յօդուա-
ծագիրը Լեւոն Արզարեանն է: Արզարեանը
մի քանի ուրիշ չափահաս երիտասարդների
հետ վրանում էր ապրում, բայց մեզ հետ
կապ չուէր: Մուտքի մօտ էր նրա՝ գետնից
մի քիչ բարձր անկողինը, որը մտնելիս կամ
որից ելնելիս կարծես թռչում էր, մարմնա-
մարզական ձեւով: Ակնյայտօրէն հաճոյք էր
զգում այդ կարգի շարժումներին: Մենք
գետնին էինք պառկած՝ շարքով, կողք կող-
քի: Արզարեանն արդէն ճանաչուած լրագ-
րող էր մանկա-պատանեկան մամուլում:
Անկարելի չէ, որ յօդուածը նա գրած լինի,
այնքան կծու լեզուով:

(Շար. 2)

ԼԵՒՈՆ ՄԿՐՏՁԵԱՆ

Ս. ԿԻՐԱԿՈՍԵԱՆ

ՍԵՐՈՒՆԴԻ ՄԸ ՏԱԳՆԱՊՆԵՐՈՒՆ ՅԱՆՁՆԱՌՈՒ ԱՐՁԱԿԱԳԻՐՆԵՐԸ

Հայաստանի մէջ հասակ առած նորոյայտ աւանդի մը մասին խոսք բաց-
ւած տակն յաւանքի ուղիով ինք այն մասնաւորութիւնը, որ բնութեցողներու շահա-
խիշ: առկային վրայ կրնայ վերացական մէկու մը տպաւորութիւնը մզել ան է: ոչ
իւրեքանցողի մը: Այս մասնաւորութիւնը տեղ գրաւեց մեր մարին մէջ մա-
նասնեղ վերջին տասնամեակին, երբ մամուլը իւր առանձին հրատարակութիւն-
ները հազար ազգայնականներու շարքէն ներս ժողովրդականութիւնները:

Արդեօք հասանական այդ անարդարութիւնը գոյրազան է: գիտագիտական
առաջնութեան մը առեւթի պայծառութեան մարտունակութիւնը մէջ: Հայրենի գրականութեան վեր-
ջին մէկու կէս տասնամեակի քանակագիտական արժանաւորները ուսումնասիր-
ութեան նիւթը պարզապէս չէ: Պարզեական է: Այնպիսիանի գրութիւններն
եւթ, բնագիտական, յայտնի տարածած առաջին համարէն ակնհայտ, բնութեցողին պիտի
նկարագրեն իրենց երկու տեսութիւններուն մէջ: արտաքինութեան երկրաւարդ-
ներէն բնութիւնը:

VII

Եօթնասունական թուականներու սերունդի տիրական ղեկներէն Վահէ
Պօղոսեան արդէն հրատարակած է երկու գիրքեր՝ «Կանգառում եւ օլագի մէջ»
(1972) եւ «Ասպետի կացարանը» (1977), իսկ վերջին գործի լոյս ընծայումէն ետք՝
գրական մամուլի էջերու նստորագրեց շարք մը ուղագրաւ պատմութեան անգիտութեան
գերանական բարդ հանգոյցներով զարգացող վիպակ մը՝ «Փրկեցէք մեր հոգիներ»
ընթացքով:

Կեանքի անհեթեթ օղակներու նման ընտանիքի անհոգեկան շերտներու —
պարզ ազնիւ մը, երիտասարդ մը, գիտնական մը, հայր մը, ուսուցիչ մը կամ ուսուցչի
— անսովոր ողորդութիւնը բացայայտելու, հանդարտ եւ հաստատ վերլուծութեան
ներով առաջին հերթին պարզ թուացող տաղանակներու անսովոր տարրադիմութիւնն
ու ընկերա-հոգեբանական տարածութիւնը շեշտադրելու Վահէ Պօղոսեանի գրա-
կան հակումը զարգացաւ պատմութեան առաջին անգամ իր հասունութիւնը
գտնելու համար վիպային լայն տարածութեան մէջ:

«Տախ Ժիւն», «Մարդը, որ շատ էր խմել», «Ճիշ», «Խաղ», «Տղամարդը և կիներ» կամ «Օղանաւաւայան» անունները պատմութեան քերական չիմուելին շատ բնութեան անարկայական պահեր: Կեանքէն վերջում ամբողջական գրուած գրքերու քարտուղարը դառնալու վտանգաւոր նիւթեր են ասոնք, զրական լուրջ մարտահրաւերք մը՝ նոյնիսկ փորձառու և որոշ վաստակ մը նուաճած արձակագիրներու համար: Ուրախալին ա՛յն է սակայն, որ այս սպառնալիքին խոր դիտակցութիւնը ունեցող Վահէ Պօղոսեան, իր վերոնշեալ պատմութեան քերական մէջ, կը յաջողի չընկնել վտանգի գոտիները՝ անարկայական պահերու պատկերումը վերածելով անոնց անթակայական ազդակները, նկարագրային և նթանողը, բայց մասնաւորապէս հոգեբանական կացութիւնները տող առ տող զարգացնող ստեղծագործ խաղի մը:

Սրինակ, «Օղանաւաւայան» պատմութեան մէջ, տարբեր ուղղութիւններով թռիչք առնելու պատրաստուող երիտասարդ աղջիկ մը և տղայ մը պատահականօրէն իրարու կը հանդիպին օդակայանի սրահին մէջ, տո՛ւս սպառնալիկ սովորական խոսակցութիւն մը նիւթ կը հայթայթէ ծանօթացման, փոխանակուած սովորական նախադասութիւններուն կը յաջորդէ աղջկան օդակար ըլլալու տղուն տրամադրութիւնը, հանդիպումը կը քննարկայ և, երբ կը հնչէ աղջկան մեկնումի միջոցով, արագ համոզումով մը իր վախճանակէտին հասած համակրանքը կը սկսի թափառիլ օդակայանի բաց տարածութեան մէջ՝ փնտրելու համար իր վերջական տեղը:

Այսքան: Սովորական նիւթ մը: Նոյնքան սովորական նախադասութիւններ, և վերջ: Փափեալի մը անվերջ ոսպնակէն ճշգրտութեամբ արձանագրուած պահ մը: Անշուշտ, այս բոլորը ոչինչ պիտի ըսէին ընթերցողին, եթէ այս նիւթը իրեն չներկայացուէր վայրկեան առ վայրկեան զարգացող և տիպարներուն էութիւնն ու յուզմանքը յայտնի բերող այնպիսի՝ կուր զիպալարով մը, որուն փաստը Վահէ Պօղոսեան տուած է իր առաջին իսկ գրութիւններով:

Հեղափոխական պատմեցողութեամբ, արագ վերելու շնորհով, երբեմն հպանցիկ նախադասութեամբ մը Վահէ Պօղոսեան կը յաջողի քանդակել ո՛չ միայն իր սովորական տիպարներուն արտասովոր էութիւնն ու նկարագիրը, այլևս պահէ կ'անշարժացնէ իր գործիքին տիրացած հմուտ գեղանկարչի ընդգծող վրձնահարուածներով:

Կը մեկնի: աղջիկը: Աղջկան հետ՝ կը սկսի նաև երիտասարդին ապրումներուն ներքին եռուզեռը, յիշատակները կը սրեն անոր հոգեկան թափառումները և թելադրական վախճանէն թափ կ'առնէ կեանքի անհեթեթի ճամբորդութիւնը:

Այս առումով՝ ուշադրաւ և աւարտուն գործ մըն է Պօղոսեանի «Անպետի կայարանը» վիպակը: Դիպաշարային բարդ կառույց մը ունեցող այս վիպակը կը սկսի դատական տեսարանով մը: Ատենին զիմաց նստած է յոակեաց երիտասարդ մը՝ Սիմոն Պետրոսեանը, որ մեղադրուած է Արևելայի մահուան յանցանքով: Բնութիւն համոզումով՝ Սիմոնն է երիտասարդ գեղեցկուհին մահուան պատճառը: Աւելին, զինք կը գիտնէ իրեն սովորական ոճրագործ մը, մինչդեռ իրականութեամբ իր բոլորովին ուրիշ բան է, խորհրդաւոր և մութ՝ ինչպէս բոլոր գաղտնի սերերը:

Որոհողաւոր է նաև Արևելայի պարագան: Դիպերը ոչինչ կ'ըսեն անոր անցեալին մասին: Ամուսնացած է, թէ ամուսին: Անորեայի ո՛ր հոգերէն թեթեւեալաւ համար եկած է հանգստարան: Մէկ բան յստակ է, որ ան կը պատասխանէ Սիմոնի սիրային զեղումներուն, կը համոզուի անոր ներկայութեան և, ռոմանթիք սիրոյ երանութեամբ իրացած՝ կ'ապրի վայելքի տաք պահեր:

Բայց գաղտնիքը կը մնայ պաշտնիք, առաջին օրերուն՝ նոյնիսկ Սիմոնի համար, հակառակ օրըստօրէ աւելի արմատացող անոր համուսնացած է և ներթափառութեան: Եւ օր մը, «Անպետի կայարանը» կոչուած մեղսատանին մէջ իրարու ժամագրուած գոյգերը, սիրոյ ամբողջական հրդեհէն բռնկուած պահին՝ մը մէջ, իրարու սկզբնականական պահուն, կ'ուռնան անզգոյշ շարժում մը, որուն հետեւանքով՝ Արևելայի ճոր կը գլորի և տեղն ու տեղը կը մահանայ:

Սակայն զիպերու արտաքին կեղեւը կուր զայն հիմնովին ընդգծելու, որ Սիմոն սովորական ոճրագործ մըն է, յամոզուելն զարգասած է գեղանի երիտասար-

դուհին, փորձած է կաշառել գինք՝ իր բնագրային ցանկութիւնները յազեցնելու համար, իսկ իր բարոյական դիմագիծին վրայ գուրգուրացող հերոսուհին ինքնզգինք ձոր նետած է՝ փրկելու համար իր պատիւը, կամ անուշադրարար գահավիժած, փախուստի բնթացքին կատարուած մէկ անուշադիր շարժումի հետեւանքով:

Հակադիր գոյգ բեւեռներ, նոյնքան ճշմարտացի թուացող երկու վարկածներ եւ բազմաշանցոյց առեղծուած մը — Սիմոն սիրահար մըն է, թէ հասարակ ոճրագործ մը: Այս առեղծուածը կը լարէ դիպաշարը, որ կը սկսի զարգանալ երկու զուգահեռականներով: Մինչ ատենանք փաստացի ապացոյցներով աւելի եւ աւելի կը հիմնաւորել իր վարկածը, լուսկեաց Սիմոնի ներքին ձայնը կը պատմէ կեանքի բիրտ իրականութեան բախած Ազնեսայի եւ իր սիրոյ ողբերգութիւնը, երեւան կ'ելլէ անոր ամուսնացած ըլլալու իրականութիւնը, Ազնեսայի ամուսինին թախանձանքը՝ շայտարարել իրականութիւնը եւ անաղարտ պահել իր կնոջ եւ Սիմոնի սիրուի Ազնեսայի պատիւն ու բարոյական դիմագիծը, որովհետեւ, ինչպէս ան կը խնդրէ Սիմոնէն, Լիլ իրապէս անհակակշիւթի սիրոյ պատմութիւն մը ապրած են՝ անոր բացայայտումը ոչինչով պիտի փոխ իրողութիւնը, քանի որ երկուքն ալ կորսնցուցած են իրենց զերազոյն զանձը — կրնն ու սիրուի: Հետեւաբար, Սիմոն կ'ընդառնէ իր սիրուի հին պատիւն անարատ պահելու հրահրին եւ կը դիմէ լուսկեան:

Հոգեբանական լուրջ հանգոյցներով եւ ցնցիլ տնականկաներով զարգացող դիպաշարը, շնորհիւ Վալէ Պոզոսեանի գրողական արժանիքներու եւ կը նուաճէ պարզագոյն նախադասութիւններով իր բարդ կառույցը հաստատող ոճը, զուգահեռներով եւ խաչմէկու մենքով իր լրու մին ձգտող եւ վիճակները առաւել խտացնող ջղուտ լեզու: Այսպէսով, դիպաշարն ուժ կը կազմեն մէկ ամբողջութիւն, կը զոտանան զիրար լրացնող եւ հասունութեան պապաթնակէտին առաջնորդող կենդանի ու ներուժ հոսք, որ Եւսպիտի կացարանը՝ զիպակին կառույցը կ'օժտէ շերտաւորութեամբ, հոգեբանական բովանդակութեամբ, բարոյական լիցքով, այլ մասնաւորապէս թելադրականութեամբ:

Փաստօրէն, Ազնեսայի մահով աւարտող-սկսող այս վիպակը հակասութիւններ ցուցադրելու, հետաքրքրական կացութիւններ նկարագրելու եւ ընթերցողը լարուած վիճակի մէջ պահելու սրբափնտի գրականութեան մակերեսային նպատակը չի հնարաւորուիր: Այս բոլոր տարրերը ինքնանպատակ չեն, այլ օգտագործելի առաջն են Վալէ Պոզոսեան մարդուն եւ արուեստագէտին համար: Պայմանական նշանակութիւն ունի նաեւ դատարանի ընտրութիւնը, որովհետեւ Ազնեսայի մահով աւարտած — աւարտած — այս պատմութիւնը, ինչպէս հայրենի քննադատ Սերգէյ Սարիւնեան կը բնութագրէ արդարօրէն՝ «... իր մէջ բնական դիմագիծի ու մի տարր չի պարունակում եւ դատական պրոցեսը պարզապէս զեղարուեստական ֆոն է. բացայայտելու Ազնեսայի ճակատագրի մէջ թեկուած սիրոյ. երջանկութեան թափում տարբեր, որ կաշկանդուած էր մրա ճակատագրի խաբարուած ընթացքով»¹⁶:

Եւ այս չիկացած մթնոլորտին մէջ, Ազնեսայի յիշողութեան ախրներով վերաբնութեան զոգեբանական սկիզբը, այսինքն՝ պատմականութեան երազն ու գինք հմայած հերթաթիւ կը ստանան ճակատագրական եւ բնորոշ ուժեղ տարողութիւն: Եւսոնի ափին ապրող կազակի հեփաթըն աւելի կը հիմնաւորէ այն տեսակետը, որ Եւրա կեանքը սխալ է գաւառորուելը, իսկ այդ սխալը կը գտնուի գինք հետապնդող ողբերգական ճակատագիր: Եւ կապակի աղջկան հերթաթիւ կը հնչէ տրամը լարող երաժշտութեան մը յուսկանութեամբ ու վիպակը փոխտփայլական բովանդակութեամբ հարստացնող շուրջով: Այսպէսով, յիշողութեան հետ, գոյն առ գոյն, հերթաթիւ կ'օժտուի կրկնակ տարողութեամբ եւ ժականութեամբ, կազակի աղջիկը կը վերականգնանանայ Ազնեսայի, աւելի հիւզ՝ նոյն ճակատագրով դատապարտուած սիրահարներու նորագոյն ներկայացուցիչը հանդիսացող Ազնեսայի ողբերգութեան մէջ, որուն շնորհիւ հոգեբանական սուր բախումները կը լիանան շերտ մարդկայնութեամբ, երբ Ազնեսան կը սկսի վերելի:

«Գնեալքի ափին ապրում էր մի կազակ, վաղուց-վաղուց էր... Յետոյ մի օր այդ կազակը գործով գնաց կիև եւ այնտեղ տեսաւ մի աղջկայ, որին շարու-նակ սպասել էր... Այդ աղջիկը կենու պէս սլացիկ էր եւ մատղաշ՝ ինչպէս Քրիստոսի երկնցները: Փախցրեց կազակը այդ աղջկան ու բերեց իր խաբխուլ խրնիթը: Մէկ ամիս յետոյ այդ խրնիթ մտան աղջկայ վեց եղբայրներն ու հայրը: Նրանք երկար էին փնտռել իրենց աղջկան փախցնողին եւ կազակին շատ ծնծեցին, ուշագնաց արին: Յետոյ ուզում էին իրենց ինտ տանել աղջկան, բայց աղջիկը չզնաց: Նա արդէն սիրում էր կազակին, նա արդէն երեխայի էր սպասում: Նա մնաց, խնամեց կազակի վերքերը...»

«Ու մի օր էլ նա բռնուեց երկու ճիւղացու երեւոյթով... Եւ քանի որ հայրն ամիծել էր մրան՝ նա մեռաւ՝ ծնելով մի աղջիկ, որին կազակը կոչեց մրա անունով՝ Ազնեսա: Յետոյ աշխարհում պատերազմ եղաւ եւ գնաց կազակն ու սպանեցւեց, իր չորս ամսական աղջկան թողնելով մանկատանը...»:

Սիմոնի մէջ իր կանաչիական արժանիքները, ամուսնոյն հետ շարժած սէրը, իր զգացական տարերքն ու անհատականութիւնը փնտրող Ազնեսան եւ ոչ իսկ միեւնոյն անգամ: Որովհետեւ կայ մերկ իրականութիւնը՝ ընտանիքը, աղջնակը, ամուսինը եւ Սիմոնի ու իր տարիքի տարրերութիւնը: Այս գիտակցութիւնն է, որ ինտուիթիւն ալիքներով կու գայ եւ կը հաստատուի հերոսուհին թանակահոս-թեան մէջ՝ կազակի աղջկան հեքիաթին ժայռերով: Կարծես ան կը նախապատրաստուի իր վախճանին, արեւան հրաժայտականին, որ մազնիսի մը պէս գինք եւ ոչ թաշտէն մէջ անկում, մինչեւ վերջնական զահալի մը:

Ու մինչ փրկակը կը հասնի իր անուարտ աւարտին, այս անգամ ողբերգութիւնը կը շարունակուի զոհ Սիմոնի հոգեկան մէջ: Ատեանը կ'առանձնանայ՝ իր վիճակը ճշգրտելու համար: Վերջ կը պատճառ փրկակը, կամ, աւելի ճիշդ՝ կը սկսի Ազնեսան իր մահով սկսած եւ իր սկզբնական տեղի մէջ իսկ աւարտուն անուարտ վախճանը, որ հեքիաթին ներգծուած ժամանակակիցութեամբ կը հասնի իր գաղափարական գագաթնակէտին, երբ գաղափարաբանութեան սլաքները լուրջապէս կ'ուղղուին տեսանելի եւ անտեսանելի բոլոր պատերազմներու դէմ:

VIII

Վահագն Գրիգորեանէն մինչեւ Ալիարդ Պետրոսեան, Վահ Պողոսեանէն մինչեւ Մերութեան Տէր-Գուրանեան եւ Ռոյանդ Շառոյեանէն մինչեւ Լիգա Զաղարեան կ'երկարի թանաժեղ կենսագրութեամբ, որ հայրենի արձակին հաշուոյն պնդեցիկ անակնկալներ արձանագրող հանգրուան մը եղաւ՝ իր աւելի քան երեսուն ամուսններով:

Հայաստանի գրողներու միութեան նախափերջին եւ գայն նախորդած համազոր մարտերու մէջ հազար հազար ինքնատկուած այդ անուսները զգալի ներկայութիւն են այսօր, գրական մամուլի շնորհ իրենց թարմութեամբ հարստացուցած նորեր, եւ շարժման արդէն կանգնած են մեր առջեւ անփական որոշակի դիմագրութեամբ եւ նրանց բերածը անբաժան մասն է կազմում այսօրուայ սովորական գրական մութեան ընդհանուր իշխումը կը շարունակուի¹⁷:

Վահ Պողոսեանի, Մերութեան Տէր-Գուրանեանի, Վահ Սիրադեղեանի եւ Վարդան Գրիգորեանի (նաեւ սերունդին արժանաւոր միւս ներկայացուցիչներու) առիթով հայրենի աւագ արձակագրութիւն կատարած այս հաստատումը, հինգ տարի ետք, կը հնչէ աւելի ինքնավստահ եւ համոզմունք լեզուով, երբ պահ մը ի մտի կը բերենք անոնց աշխուժ նպաստը հայրենի արձակի գարգացման եւ հարստացման հովիտներին: Աւելին, այս լաւատես հաստատումը կը ստանայ կրկնակ

նշանակութիւն, երբ կանգ կ'առնենք այն երկուքին դիմաց, որ յանձինս այդ երկուստեցիքի ներքին մեղքի կը ներկայանայ զեղադրական լուրջ պատրաստութեան տէր սերունդ մը, որուն տիրական դէմքերը արդէն իսկ տուած են փաստը զրոգական իրենց հմտութեանց եւ մշակութային հասուն ենթահողին:

Իրարմէլ զատորոշուող եւ ընդգծուած դիմագծերով ներկայացող արձակագիրներն են նոյնիսկ սերունդին կարգ մը նորագոյն անունները՝ Մերուսան Տէր-Գույանեան, Ռոյանդ Շատոյեան, Վանո Սիրազեղեան, Վարդան Գրիգորեան, Արաաշէն Ղաչիրեան, Վարուժան Նալբանդեան, Ստեփան Զաքարեան եւ Վահան Սաղաթէլեան, որոնք միանալով Վահագն Գրիգորեան, Ալեքսան Մխարկեան, Ալվարդ Պետրոսեան, Վահէ Պողոսեան եւ Վրէժ Իսրայելեան սերունդին՝ հայրենի արձակի փառուան հաշուոյն կատարեցին յոսատու ներգրուածներ:

Ճիշդ է, որ համալսարանական լուրջ պատրաստութեամբ եւ իմացական-զեղադրական հարուստ ճանաչողութեամբ զբաղեցնող աշխարհին ներս մուտք գործած այս գրողներուն գործերուն մէջ կարելի է գտնել խոցելի կողմեր: Ճիշդ է, որ անոնք երբեմն կը չօգտին հասարակաց կամ իրերանման նիւթեր. սակայն նոյնքան ճիշդ է այն միւս իրականութիւնը, որ հարցերու քննարկման իրենց ժառանգութեամբ կը պարզեն իւրաքանչիւր մտածողութիւն եւ թեման մշակելու սեփական աշխարհայեացք: Օրինակ, եթէ Ալեքսան Մխարկեանի ժողովրդապաշտութիւնը նկարագրելու բնութագրեցող եւ կացութիւնը լարող սղոցակ է, Ալվարդ Պետրոսեանի գրչին տակ կը ստանայ այսարանական եւ հեքիաթային տարրոթիւն: Եթէ Վահէ Պողոսեան իր երիտասարդ ու պատանի ներսներուն զգացական աշխարհը կը խուզարկէ զուսպ, ներաշայեաց եւ խորագնդին ժառանգութեամբ, Մերուսան Տէր-Գույանեանի ժողովրդապաշտութեամբ հոգեվերլուծման փոխարէն մենք կը նկատենք կրօնական, հետաքրքրական եւ վաւերագրական տուեալներով հարստացած գրչուած մը: Եթէ վիպագիր Վարդան Գրիգորեան մեր հնագոյն պատմութեան փորձառութիւններուն կը մօտենայ ներկայի կենսափորձով հաստատուած ճշմարտութիւններուն լոյսով՝ հասնելու համար մարդկային եւ ընկերային տրամին հոգեբանական-փիլիսոփայական վերլուծութեան, անդին՝ Ռոյանդ Շատոյեան իր լուսարձակները կը կեդրոնացնէ հայրենի գիւղին վրայ, կը թափանցէ հողին հետ նոյնացած մշակներու նկարագրին եւ հոգւոյն խորը, եւ արեւիկա՝ ո՛չ միայն անոնց տաղանդներն ու ապրումները քաջայայտելու, այլեւ՝ հայ ժողովուրդի հողին յաւերժացուցած գաղափարական եւ փիլիսոփայական հողապաշտ ասանդութիւնն ու ճշմարտութիւնը ընդգծելու յստակ նպատակով:

Անշուշտ, կարելի է երկարել արագ թւումներու այս շարքը, վերոյիշեալ մտածումները զարգացնել չօգտին փաստերով, օրինակի համար՝ ծանրանալ ա՛յն իրողութեան վրայ, որ Վ. Սիրազեղեանի «Թերեզի երջանկութիւնը» պատմուածքը ո՛չ միայն կը կատարէ գիւղին քաղաք ինկած թերեզին կենցաղային վերլուծութիւն, այլեւ աս կ'ընէ՝ կենցաղային մանրամասնութիւնները կը յաջողի ազատագործել այնպիսի՝ հասուն ժառանգութեամբ, որուն շնորհիւ՝ «կենցաղային» գրութեամբ չի դառնում գրութեամբ, քանի որ կենցաղն այստեղ արտափայլում է սօցիալական մեծ երեւոյթի, պատկերովն այստեղ մեկնաբանուած է, եզրայամգումարած, աւելին՝ ընդհանրացուած»¹⁸:

Տակաւին՝ հիմնուելով հայրենի մամուլի էջերուն լոյս տեսած Ռոյանդ Շատոյեանի պատմուածքներուն կամ «Հարիւր կռուակ» գիրքին վրայ (որուն մասին «Գարուն»-ի 1980-ի հաւաքածոյին 10րդ թիւին մէջ Ալ. Թովչեան ստորագրած էր «Կեանք, յետոյ՝ ո՞նց» խորագրեալ շահեկան գրախոսական մը), կարելի է կանգ առնել «սեփական կենսական տարածութիւն» ու նեցող այս երիտասարդ արձակագիրին ոճային առանձնայատկութիւններուն դիմաց, զգնահատել ինքնուր բնութայական այն անդրները, որոնք գալիս են անցեալից, պատմական ու ներկայի հայաստանի տարբեր անկիւններից: Այդպէս են հաւաքում ցրիւ եկած կոսմոնները, որպէսզի դառնան հարիւր եւ, ծեր երամագլխի զեկվարուծութեամբ, գտնեն «երկրի ճանապարհը»¹⁹:

Հայրենի գիւղին վրայ իրենց լուսարձակները կեդրոնացուցած այս գրող

արձակագիրներուն զործերը խոր վերլուծման ենթարկելէ ետք, տակաւին կարելի է կատարել բազմաթիւ քննարկումներ անոնց գիրքերու ն' թէ՛ Շատոյեանի եւ թէ՛ Սիրազեղեանի գրականութեան գիմազծային յատկանիշներն ու տարբերութիւնները ճշդելու համար:

Այլ քան յատակ է: Հայրենի արձակի բնական բնթագքին եւ զարգացման խօսուել վկայութիւնն են անոնք, կենսունակ ու թարմ այն շունչը, որ հրապարակագրական ուղղակի բարոյութեամբ թիւններու և փոխարէն՝ քնկերային եւ ազգային յանձնառու կեցումներով, աւելի ճիշդ՝ աշխարհայեացքով ու նկարագրով հաստատեց ինքզինք, իր բարեբար ազդեցութիւնը գործելով նաեւ զգրական մթնոլորտի վրայ:

Վերջապէս, Անահիտ Սահեանի բնութագրումով՝

«Այսօրուայ նորերը ասպարէզ են իշնում աւելի հասուն, քան նախորդները, ինչպէս եւ նախորդները եկան աւելի հասուն, քան իրենց նախորդները, որ նոյնպէս գրականութեան բնականն ընթացքի վկայութիւնն է»:

Եւ հինգ տարի առաջ կատարուած այս գատումը չօգտփելի իրականութիւն է այսօր: Հայրենի գրական մամուլի վերջին հինգ տարուան հաւաքածոները, անոնց էջերու և լոյս տեսած պատմութիւններէն եւ վիպակներէն կազմուած առաջին գիրքերը, կամ թէկուզ «Հարազատ տուն» հաւաքածոն եւ անոնց աւելի մոտ առողջագրուած խանդավառ գրախօսականները պերճախօս փաստեր են այս ուղղութեամբ:

Փաստեր՝ որոնք աւելի եւս կ'ամրապնդեն հայրենի գրական շրջանակներուն, աւագ ու երէց արձակագիրներուն եւ քննադատներուն այն արդար ազդեցութիւնները, որոնք կապուած են այս երիտասարդ անուններուն: Հայրենի նորագոյն արձակագիրներէն միմիայն առաւել հասուն, աւելի խոր, լայնաշունչ եւ ամբողջական նուաճման մակարդակին բարձրացած գործեր կարելի է սպասել: Եւ ցարկ մեզի հրաժեշտածը՝ պարզապէս փաստն ու նախանշանն է լուսաւոր վաղուան:

(Շաբ. 4 եւ վերջ)

ՍԱՐԳԻՍ ԿԻՐԱԿՈՍԵԱՆ

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

- 15) «Գարուհ» ամսագիր. 1984, քիւ 9 եւ 10՝ Անպտեմքնի և Հոկտեմբեր:
- 16) Սիրզէ Սարգսեան. «Գրական նոր սերնդի գիմազծութիւն», Բ. մաս. «Գարուհ» ամսագիր. 1982, քիւ 4՝ Ապրիլ, էջ 62:
- 17) Անահիտ Սահեան. «Ա. ազներ»՝ երիտասարդների մասին», «Գարուհ» ամսագիր. 1981, քիւ 4՝ Ապրիլ, էջ 17:
- 18) Լեւոն Հախվերդեան. «Ա. ազներ»՝ երիտասարդների մասին», «Գարուհ» ամսագիր. 1981, քիւ 4՝ Ապրիլ, էջ 20:
- 19) Տեոֆիլ Ալեքսանդր Թոփիանի մեր ճշած գրախօսակներ:

ԴԱՆՏԷ ԱԼԻԳԻԵՐԻ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ

ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

Դ Ժ Ո Խ Ք

(ԵՐԳ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ)

Բնագրից թարգմանեց՝

ԱՐԲՈՒՆ ՏԱՅԵԱՆ

Այսպէս երկրորդ պարունակը իջայ ես.
նա նուազ է առաջինից ծաւալով, -
Բայց աւելի լի ողբերով աղեկէզ:

- 4 Մուտքի մօտ է Մինոսն ահեղ կեցուածքով.
Մեղաւորներ է նա քննում ու դատում
Եւ ուղարկում ներքեւ պաշի պատուածքով:
- 7 Այսինքն երբ ներկայանում է նրան
Մի պիղծ հոգի իր մեղքերը յայտնելու,
Մեղքերի այդ համաչոզը անվարան
- 10 Որոշում է նրա տեղը Դժոխքում,
Պատելով պոչն իր մարմնի շուրջ այնքան հեղ,
Որքան որ նա պէտք է իջնի անդնդում:

digitised by A.R.A.R.@

Քարգմանչական գրականության համարեւոյ՜ տեւ ժողովուրդի գրականութեան կենսատու երակներէն մէկը, Վեպիկն մեծ շահագրգիռութեամբ կը հետեւի այդ մարդին մէջ մեր քարգմանչներուն կատարած նուաճումներուն եւ կրթման, իր Ժառանգի ներսը յափոյ, հին ու նոր նմոշներ կը ներկայացնէ քով քովի, ի հարկէ այն մտածումով, որ քաղցատութիւններ բնկուի եւ կուսնուած ուսուկոյութիւններուն հասնայքը վաշխեկու առիթ մը կ'ընծայուի բնթերցողին:

Քարգմանչներու համար յիշողութիւնները, յիշեր էակար Այլն Փոյի ճշտեալ որ գԱզնաւորին հին քարգմանչական հետ Արքանամ Ալիքեանի նոր վերածումը, ինչպէս, աւելի աւել, Ելքափրիի հնչեակներուն ն թէքեանի քարգմանչութիւններուն հետ տրուած Գէորդ Էմինի կատարած նոր հայացումները, որոնց քաղցատութիւնը պարզ բնթերցողին համար տնկած վերջիններսուն ազատէ իր՝ թափանցումի, յանգցնու թեան թէ չեզու ահա՛ն քարգմանչական ետեակ տուածներով:

Անցեալ տարի, պարմայ հայրենիքի մէջ, վերաքարգմանչման հերթը հասաւ Տանթիի Եկտուածային կատակերգութիւնը պործին:

Ինչպէս ծանօթ է, տանթիպէտ Արքուն Տայեան ուղիղ քառորդ դար նուիրեց հանձարեկ խաղացքին այդ հանձարեկ պործին քարգմանչութեան, բայց երեւի պէտքը զգացուած է նոր հայացումի մը, որուն ձեւ նարկած է հայրենի երթուստարդ քարգմանչներէն Ռուբէն Դուրեան:

Արքուն Տայեանի քարգմանչութեան գուրահետ հորէն քաղցատութեան կարգով, կու տանք Դուրեանի քարգմանչութեան նմոշ մը, որ յոյս տեսաւ Վարուժ ամապրի անցեալ տարուան ազգիւնան համարին մէջ, արեւոտարուն Լուիկոյ Մամուէրանի ու գեներ Նաթով:

Աւելցնել պէտք է, որ էակար Այլն Փոյի եւ Ելքափրիի հին ու նոր քարգմանչութիւններէն մեր առաջ տնկած ուղիղ ուղիքները նայնութեամբ չի կրկնուիր հոս: Վայնուպէս, Տայեանի եւ Դուրեանի աշխատանքները կը մրցեն իրարու հետ, ահա մը մէկը եւ ուրիշ տեղ մը միւսը պատկոյ բնթերցողին ու շագրութիւնը...

Բնագրից քարգմանչի՝

ՌՈՒԻԲԷՆ ԴՈՒԼԵԱՆ

Այսպէս իբայ պարունակից առաջին
Երկրորդի մէջ, որ մախարդից նեղ էր շատ,
Բայց վերջ չկար սիրտ կեղեքող հառաչիմ:

- 4 Մուտքի առաջ ահեղ Միմոսն անընդհատ
Մարդկանց մեղքն է ճննում, դատում եւ արագ
Ներքեւ մամբում պոչի փաթի համեմատ:
- 7 Երբ, այսինքն, չարածնունդ մի էակ
Մտնում է, խոստովանում ամէն բան,
Յատկացնում է մեղքեր դատողն այդ գիտակ
- 10 Դժոխքի մէջ նրան պատշան մի շրջան.
Նա քանի փաթ պոչը շուրջը փաթաթի,
Հոգին պէտք է իջնի այգեան աստիճան:

digitised by A.R.A.R.®

- 13 Նրա Թողի միշտ հոգիներ կան բազում-
Նրանք հերքով մօտենում են դատունիու
Եւ վնիւր լսելուն պէս խոր սուգում:
- 16 «Դու, որ եկար այս կայանը տանջալի,—
Բացականչեց Մինասը, ինձ տեսնելով
Եւ բողբոջով մի պահ պաշտօնն ահալի,—
- 19 Ո՛ւր ես մտնում, տես, եւ ո՛ւմ ես վստահում.
Թող քեզ մուտքի լայնութիւնը չխաբի»:
Առաջնորդս նրան. «Ինչո՞ւ ես գոռում.
- 22 Մի՛ խափանիր նրա ճամբան պարտադիր.
Այդ եւ կամում աւել՝ ուր կարող են անել
Ինչ որ կամին. է՛լ ուրիշ բան մի հարցնիր»:
- 25 Ահա ողբի ձայներ էին ինձ հասնում.
Ահա արդէն եկել հասել եմ այնտեղ,
Ուր ինձ խոցում էին ջայլերը բազում:
- 28 Եկայ այնտեղ. ուր չի շողում ոչ մի լոյս,
Ուր փչում են քամիները հակամարտ
Եւ շառաչում ինչպէս մի ծով հողմայոյզ:
- 31 Եւ մըրիկը, որ երբեք չի դադարում,
Հոգիներին իր յարձանքի մէջ առած՝
Պտուտում է, գշում, իրար ընդհարում:
- 34 Երբ հասնում են նրանք ժայռին եզրային,
Հեծեծում են, ողբում, գոռում ու գոչում
Եւ անիծում արդարութիւնն երկնային:
- 37 Եւ իմացայ, որ այս դաժան տանջանքին
Մատնուած են մեղաւորներն հեշտասէր,
Որոնք միտքը ենթարկել են կոյր կրֆին:
- 40 Եւ ինչպէս որ սարեակները խուռներամ
Թեւածում են արագ, մզուած ցուրտ հովից,
Այսպէս եւ այն հոգիները թուլակամ
- 43 Հոգմից գշուած սլանում են ամէն դի.
Նրանք չունեն ամենեւին ոչ մի յոյս
Տանջանքների մեղմացման կամ հանգստի:
- 46 Եւ ինչպէս որ կռունկները կառաչող

- 13 Այնտեղ այդպէս ամէն մի պիղծ իր հերթին
 իր դատին է ներկայանում գլխիկոր,
 Ասում, լսում՝ սուգում շրջանն իր մթին:
- 16 «Դո՛ւ, որ եկար այս կայանը խորախոր,—
 Գոռաց Մինոսն ինձ տեսնելով խաւարում
 Ու թողնելով մի պահ իր գործն ահաւոր,—
- 19 Ո՞ւր ես մտնում, ո՞ւմ յոյսին ես դու փարում,
 Թող չխաբի քեզ այս մութիւր լայնածիր»:
 Տէրս՝ նրան. «Ի գուր ինչո՞ւ ես գոռում,
- 22 Վերուստ նշուած ուղին դու մի խափանիր.
 Այդ եմ ուզում այնտեղ, որտե՛ղ մարդ կ'անի,
 Ինչ կամենայ, էլ ուրիշ բան մի հարցնիր»:
- 25 Լսում էին արդէն ճիշեր վայրենի,
 Եւ ես տեսայ՝ գտնւում եմ այն վայրում,
 Որտեղ ցաւը ահաւոր է ու դժնի:
- 28 Մտանք վիհն այն, որտեղ լռան է միշտ լռում,
 Որ ռոնում է ծովի նման մրրկահար,
 Երբ որ ներհակ քամիներն են պայքարում:
- 31 Դժոխային մրրիկն այնտեղ անդադար
 Հալածում է հոգիներին այն չնչին,
 Քշում, պտտում, շրջում, բախում միշտ իրար:
- 34 Երբ հասնում են ճեղքուած ծայռի խռոչին,
 Նրանք ողբում, հեծեծում են դառնագին
 Եւ նզովում արդարութիւնն արարչի:
- 37 Ես հասկացայ, որ այդ անլուր տանջանքին
 Մատնուած են այն հոգիներն անզգամ,
 Որ միտքն առողջ ենթարկում են հեշտամփին:
- 40 Ինչպէս ցրտին սարեակներն են խուռներամ
 Թելածելով մի շաբի մէջ երկարում,
 Այդպէս հոգմն է հոգիներին թուլակամ
- 43 Այս կողմ, այն կողմ, վերեւ, ներքեւ միշտ վարում.
 Եւ ոչ մի յոյս, որ պատիժը, նրանց չուն
 Գէթ մեղմ լինի, հանգիստ՝ ինչ-որ կանգառում:
- 46 Ինչպէս թռչող կռունկներն են կառաչում,

Սլանում եմ օդում երկար շարժերով,
Այսպէս տեսայ ես հոգիներ հառաչող,

49 Որոնք տարւում էին հոգիի յորձանքից:
Ես ասացի. «Վարպետ, ովքե՞ր եմ դրանք,
որոնք այդպէս շարժարւում եմ սեւ օդից»:

52 Եւ նա ասաց. «Առաջինն այն պիղծերի,
որոնց մասին դու ուզում ես իմանալ,
եղաւ դժխոյ բազմալեզու ազգերի:

55 Նա այնքան մեղկ ու անառակ կեանք վարեց,
Որ խոյս տալու համար մարդկանց պարսաւից,
Ամէն հաճոյք օրինական համարեց:

58 Շամիրամն է, որ ինչպէս գիրքն է գրում,
Եզաւ կիներ եւ յաջորդը Նինոսի.
Նա իշխեց անդ, ուր արդ Սուլթանն է տիրում:

61 Իսկ այն միւսը եզաւ սիրուց ինքնառպան,
Զպահելով յիշատակը Սիֆէի.
Ետեւում է կենդանութեան սիրաբան:

64 Ահա այնքան շարեաց պատճառ Հեղինէն.
Ահա եւ մեծն, անպարտելին Աֆիլէս,
Որ, ի վերջոյ, պարտուեց սիրուց հրեղէն:

67 Ահա Պարիսն ու Տրիստանը: Եւ այսպէս
Անուններով նշեց բազում հոգիներ,
Որոնք մեռել էին սիրուց բոցակէզ:

70 Եւ երբ այսպէս իմ վարպետից իմացայ
Անունները հերոս արանց ու կանանց,
Ես յուզուեցի եւ գրեթէ թալկացայ:

73 Ես ասացի. «Պոետ, սիրով կ'ուզէի
Ես տեսակցել այն գոյգի հետ համընթաց,
Որ արագ եմ ֆշում հոգիից ամենի»:

76 Եւ նա ասաց. «Կը տեսնես երբ մօտ հասնեն.
Այնժամ նրանց վարող սիրոյ անունով
հեղրիր նրանց, նրանք կը գան կը խօսեն»:

79 Հենց որ հոգմը նրանց ուղղեց դէպի մեզ,
Ես գոչեցի. «Ո՛վ տառապեալ հոգիներ,

- Օդում կազմում մի շարք ուղիղ ու երկար,
Պիղծ հոգիներն էին այդպէ՛ս հառաչում
- 49 Եւ սրընթաց առաջ շարժում հոգմավար:
Ուստի հարցրի. «Ի՞նչ մարդիկ են, օ, տէր իմ,
Որոնց այդ սեւ օդն է տանջում չարաչար»:
- 52 Պատասխանեց. «Առաջինը պիղծերի,
Որ քո սրտում իմանալու տենչ վառեց,
Կայսրուհի էր այլալեզու ցեղերի»:
- 55 Նա հեշտամոլ ու անառակ կեանք վարեց,
Բայց որ իրեն չպարսաւեն, մարդկային
Ամէն հանոյ՜ք օրինական համարեց:
- 58 Շամիրամն է՝ հէ՛ք Նինոսի թագուհին
Եւ յաջորդը այն երկրի մէջ արեւոտ,
Որը հիմա պատկանում է Սուլթանին:
- 61 Իսկ սա, սիրուց ինքնասպանը անամօք,
Սիֆեոսի յիշատակը աղարտեց.
Ահա մահւ կլեռնապատրան վաւաշոտ
- 64 Եւ Հեղինէն, սրա սէրն էր, որ միւթեց
Այնքան չարիք. տես մեծագոր Աֆիլին,
Որին վերջում սէրն զգեսնեց ու յաղթեց:
- 67 Տես Պարիսին ու Տրիստանին: Եւ էլի
Շատ-շատերի անունները մա ասաց,
Որոնց կեանքից տարաւ սէրը հեշտալի:
- 70 Երբ իմացայ իմ ուսուցչից խորիմաց
Անունները հին այրերի ու տիկնանց,
Սիրտս լցուեց, ու կանգ առա թալկացած.
- 73 Ասի. «Քերթոզ, կը խօսէի ես սրտանց
Այն գոյցի հետ, որ սուրում են անբաժան,
Եւ թւում է, թէ թեթեւ են չափազանց»:
- 76 Նա ինձ ասաց. «Երբ մրանք մեզ մօտենան,
Խնդրիր իրենց վարոզ սիրով բոցակէզ,
Եւ քեզ մրանք սիրով կը տան պատասխան»:
- 79 Հենց որ քամին նրանց ուղղեց դէպի մեզ,
Ես ձայնեցի. «Ո՛վ հոգիներ տառապած,

Եկե՛ք խօսենք, եթէ չունէ՛ք արգելք ձեզ»:

82 Ինչպէս կանչուած աղանձները հեզիկ
Բնագդաբար, բաց եւ անշարժ թեւերով,
Ցած են թռչում դէպ իրենց բոյնը քաղցրիկ,

85 Այսպէս նրանք ելան խմբից Դիդոնի
Եւ ժամտ օդի միջով եկան դէպի մեզ,
Այնքան ազդու եղաւ ձայնս կենդանի:

88 «Ո՛վ արարած բարեգութ եւ մարդասէր,
Որ այցի հս մեզ եկել այս գէշ օդով,
Մեզ, որ աշխարհն արիւնով եմք ներկել մեր-

91 Տիեզերքի արքան եթէ մեզ լսէր,
Կ'ազօթէինք խաղաղութեան համար բռ,
Զի գրացիր դժխեմ բախտի վրայ մեր:

94 Այն, ինչ որ դու կ'ուզես լսել եւ խօսել,
Մենք պատրաստ ենք խօսելու եւ լսելու,
Քանի քամին արդ լռել է ու կասել:

97 Ես ծնուել եմ այն քաղաքում ծովային,
Որտեղ Պոն է իջնում հանգիստ առնելու
Իր յարակից վտակներով միասին:

100 Սէրը, որ միշտ այրում է սիրտը քննուշ,
Վառեց սրան գեղեցկութեամբ իմ մարմնի,
Որ սպանուեց կերպով այնքան խուժադուժ:

103 Սէրը, սիրելի պարտադրելով սիրուածին,
Ինձ սրա հետ կասեց այնքան ուժգնօրէն,
Որ այստեղ իսկ մենք գողուած ենք միասին:

106 Սէրը հասցրեց մեզ երկուսիս նոյն մահուան.
Մեզ սպաննողն սպասում է Կայէնում»:
Այս խօսքերը նրանց բերնից դուրս եկան:

109 Լսելով այդ հոգիներին վշտակէ՛զ,
Ես գլուխս տխուր կրծքիս հակեցի:
Վարպետս հարցրեց. «Ի՞նչ ես խորհում դու այդպէս»:

112 Ես ասացի. «Օ, ինչպիսի՛ հեշտալի
Երազանքներ եւ ինչպիսի՛ վառ կրքեր
Հասցրին նրանց այս վախճանին ցաւալի»:

Նկէ՛ք խօսեմք, չի արգելում եթէ ձեզ»:

- 82 Ինչպէս յանկարծ օդի միջով թեւաբաց
Սիրատենչիկ մի մղումով ազանին
Դէպի քաղցրիկ բոյնն է թռչում սրընթաց,
- 85 Նրանք այդպէս ելան խմբից Դիդոնի
Եւ մօտ եկան օդի միջով այն զազիր՝
Ենթարկուելով մե'զմ, փաղաֆա՛ւշ իմ ձայնին:
- 88 «Ո՛վ արարած՝ շնորհաշա՛տ, սիրալի՛ր,
Որ մեզ այցի եկար օգում դիւային,
Երբ աշխարհն ենք մերկել արեամբ մեր կարմիր,
- 91 Թէ համակիր չինէր արքան երկնային,
Կ'ազալէինք՝ անդորրը տար քեզ հանապազ,
Որ գթացիր մեր այս դժխեմ վիճակին:
- 94 Ինչ-որ խօսել, ինչ-որ լսել կամենաս,
Սիրով կ'ասեմք ու կը խօսեմք մենք քեզ հետ,
Քանի հոգմն էլ հանդարտուել է հազիւհազ:
- 97 Ես ծնուել եմ այն ծովափին ծաղկաւտ,
Դէպ ուր գետակ-վտակներով բազմաթիւ
Պոն է իջնում հանգիստ առնի առյաւէտ:
- 100 Սէրը, որ միշտ երդեհում է սիրտն ազնիւ,
Սրան գերեց իմ մարմնով գեղանի,
Որը խլուեց կերպով այնքան անպատիւ:
- 103 Սէրն է մղում լինել սիրուն արժանի.
Ես էլ սրա սիրով եզայ խելահաս
Այնպէս, որ, տե՛ս, երբեք մեզ չեն բաժանի:
- 106 Մեզ երկուսիս սէրը հասցրեց մոյն մահուան.
Մեզ սպաննողն սպասում է կայէնում»:
Իր բերանից այս խօսքերը դուրս եկան:
- 109 Նրանց ցաւն ինձ այնպէս խոցեց, որ տրտում
Գլուխս կախ, լուռ մնացի, մինչեւ որ
Բանաստեղծը հարցրեց. «Ի՞նչ ես մտմտում»:
- 112 Ի պատասխան սկսեցի. «Քաղցրածոր
Ի՞նչ մտքեր են ու բազմամեք լուսածին
Նրանց հասցրել այս վիճակին ահաւոր»:

- 115 Ապա նրանց ես դառնալով ասացի.
«Ո՛վ Ֆրանչեսկա, քո պատմութիւնը տխուր
ես վշտով ու կարեկցութեամբ լսեցի:
- 118 Բայց ինձ ասա՝ ձեր յոյգերի ժամանակ
Սէրն ինչ ձեռով եւ ինչ դէպքում թոյլ տուեց,
Որ դուք ձեր լուռ զգացումներն իմանաք»:
- 121 Եւ նա ասաց. «Աւելի մեծ վիշտ չկայ,
Քան երջանիկ ժամանակները յիշել
Դժբախտ ժամին. քո ուսուցիչն է վկայ:
- 124 Բայց եթէ դու տեղեկանալ ես ուզում
Պատճառը մեր անբախտ սիրոյ, ես կ'ասեմ
Ինչպէս նա ով արտասուում է եւ խօսում:
- 127 Իբրեւ ժամանց կարդում էինք մի օր մենք
Լանչիոտի պատմութիւնը սիրային.
Մենակ էինք եւ չունէինք մտեր նենգ:
- 130 Ընթերցումն այդ մեր հայեացքները շատ հեղ
Հանդիպեցրեց եւ մեր դէմքերն այլայլեց.
Բայց մեր խելքը կորցնել տուեց լոկ մի տեղ:
- 133 Երբ կարդացինք, որ տարփածուն անձկաւէտ
Իր սիրուհու ժպտուն բերանն համբուրեց,
Սա, որ ինձնից չի բաժանուի առյաւէտ,
- 136 Համբուրեց իմ բերանն համակ յուզադող:
Գիրքը դարձաւ Գալեոտտօ մեզ համար:
Է՛լ այն օրը չկարդացինք ոչ մի տող»:
- 139 Մինչ այսպէս էր բարբառում այն մի հոգին,
Միւսը այնպէս դառնօրէն էր հեկեկում,
Որ յուզմունքից նուազեցի մահազին.
- 142 Եւ ես ընկայ ինչպէս դիակն է ընկնում:

- 115 Ապա դարձայ ստուերներին, ասացի-
«Օ՛ Ֆրանչեսկա, տանջանքներդ դժնդակ
ինձ մզում են կարեկցութեան ու լացի:
- 118 Բայց ինձ ասա՝ քաղցր յոյզի ժամանակ
Սէրը ինչպէ՞ս ձեզ հասցրեց այն կէտին,
Որ վարանոտ ձեր տենջանքը հասկացա՞ք:
- 121 Եւ նա, «Ոչինչ հաւասար չէ այն վշտին,
Որ բախտաւոր իր օրերն է մարդ յիշում
Վատքարի մէջ, եւ վարպետդ դա գիտի:
- 124 Սակայն եթէ իմանալ ես դու ուզում
Սկզբնական արմատը մեր տարփանքի,
Պատմեմ, զերթ նա, որ լալիս է ու խօսում:
- 127 Կարդում էինք մի օր ի սէր հանոյքի
Լանջիլոտի սիրավէպը քաղցրաբառ-
Մենակ էինք, անհոգ, առանց վատ մտքի:
- 130 Նիւթը գրդեց՝ յաճախ նայեմք մենք իրար,
Մեզ այլայլեց ու սարսուռով պարուրեց,
Բայց մի կէտ էր, որ նուանեց մեզ իսպառ:
- 133 Երբ կարդացինք, որ նա կրճատ համբուրեց
Իր սիրուհու ծիծաղն անուշ ու հնչում,
Այ սա, ում հետ ինձ բախտն ընդմիշտ միացրեց,
- 136 Զերմ համբուրեց իմ բերանը դողդոջուն:
Նիւթը այդպէս միջնորդ դարձաւ մեզ համար...
Գիրքը թողինք, հագիւ էինք մենք շնչում»:
- 139 Մինչ իր սէրն էր պատմում հոգին այն թշուառ,
Միւսն այնպէս դառն էր լալիս գլխահակ,
Որ յուզմունքից բոլորովին ուժասպառ
- 142 Ես վայր ընկայ, ինչպէս անշունչ մի դիակ:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐՈՂՆԵՐԻ
ԶՐԴ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԸ

[illegible]

Թիպէս որ ճարտար միւս բոլոր համայն մարեան
ճարտարներն, այս առաջինն ու ծանախներն ճարտա-
հայտ արարեալ ըստ լոյսոյն՝ Թեոփիլ յայտը յայտը
մտաւոր զննութ ամբողջութեան համար Թ խաբէլ, առք-
րի մարդիկ տարբեր կերպ կարող են ընդմիջել իր
ճարտահայտ ամբողջան զննութիւնն, եղանակը դժ-
կամ պէ՛տք լինէ։ Խափան, իմէ փորձելու սրտիկ, իմ
իմէ՛ի՛ փրպ շէտք պրտե՛կ, կարող են առկ, որ չիմանա
կտանա ու լայնորոշ կը պարտե՛կ խորթոր աւարտ կար-
գրաւան։ Ի՛նչան ի՛նչան ի՛նչան ի՛նչան ի՛նչան ի՛նչան, ապա
ճառե՛կ սրջ պարտաւոր ի՛նչան համայն իմ, ինչանու առ-
պարգ ճակեալ միջոցաւ մեծեր լայնք փրպ։

Վերջին կէտը այնքան տիրական էր, որ համապետ-
մարի ընթացքում ե՛ւն քանիցս յիշատակուեց աւարտ-
վին պիտ քառու ել:

Իսկ բուն համայնությանը ընթացքն իր հերթին աչքի առնիլը քերական, անմիջապես տեսնում է հնգը, որ որոշ հնգ-
ապսոսն առկայմանկերպական նորման նույնիսկ ներ-
կայուն այն առկայում՝ նախորդելու չհամեմատում լինում:

[illegible]

Բայց այնպէս էլ փոփոխութիւն չի եկաւուս մ'մի

շատ կարևոր որ ընթացիկ տեղեկություններն առաջարկեցին: Ընդգծել օր ծախքից համապատասխանորեն ծախսվել, այդ տեղեկել էլ ընթերցողը հասարակության միջոցով հետևող որոնք կենն շտապում: Երբ օրին ծածկահանությունը համապատասխան է արտադրությանը ևս բոլոր տեսակի տնտեսական: ԵԳրականը ընթերցել էլ յուր տեսակն, սովորականն անհրաժեշտ են այդպի. հետևե տարվա անհարկյո լինելով ամբողջական բոլոր ներքերը, թվից էլ եւ ու շաքատեց: Եւջիկան լիարժեքի պայքար լին: Ի՞նչ արդեաւ հաշուե տանն զինչորեք օր իսկ կապակց լին, յուր տեսակն: Եւթերից զինչորեք օր մեքեր, յույսիւր էլ, ժպիւն համառ առաքար ր ամբողջուն եղին: Եւթեր, ի՞նչ էւր լեւել ինչորեք շաբաթով, պատահեց ծածկերի հաշուարկում թիւսներ ծածկահանությունը ստանձնելու: հետո համապատասխան եղեւ ինչորեք, տպել մեքերի կուտակուցում թիւսն: Զինորեքով շաքատե ցարէ կայրի: Դա յույց է տարվել, ԶԻ բրաւտան ծածկուն օրին օրին անհարկական էլ գործողներ միջո թիւս կրաւ տալ: ԶԻ թիւսներն ու հաշուարկներն թիւսները: Եւթերիցը հաշուարկում թիւսն հետ տեսարկում արտադրական կուտակուցում:

[illegible]

Հարց պէս Գեորգեաների պաշտօնական գեղու-
յտի մը, որք, քառ լիցոյս ունա մը սովորաբար ինչան, քառ անգա
ինձոցոյս իր ձեռն տարօր կրտապարտ ինչան մտկոյան
վերջին հաւանքոյ մարդ իր ինչ քիւտ արժանիքն պարտ-
աւանդներ ինչապարտումով, կրտ ինչ հաւան կա վերտո-
գիրք՝ Եսման ու պարտանոյ մին ինչարարտեմով, մի
գրապարտութեան վաղաջոյ օրով քառնազար-
տեմով։ Ենթ Եսման կարտ ինչ ինչարարտեման հարց

ՀՈՅՍ ՏՆՍԱՆ

ՀՈՅՍ ՏՆՍԱՆ

ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՅԻ

ՄԱՏԵԱՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԵԱՆ

— Բանաստեղծություն —

- 1986, Անթիլիաս, տպ. Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան, 341 էջ: Հրատարակութիւն՝ Գրիգոր Մելիտինեցի գրական հիմնադրամի, թիւ 19:

ԴԱՆԻԷԼ ՎԱՐՈՒԺԱՆ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ ԵՐԿԵՐ

— Բանաստեղծություններ —

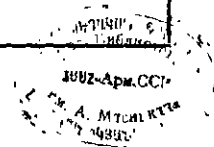
- 1986, Անթիլիաս, տպ. Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան, 615 էջ: Հրատարակութիւն՝ Դանիէլ Վարուժան գրական հիմնադրամի, թիւ 1:

ՌՈՒԲԵՆ ՍԵՐԱԿ

Ե Ր Կ Ե Ր

— Բանաստեղծություններ, պատմուածքներ եւ արձակ էջեր —

- 1986, Անթիլիաս, 651 էջ: Հրատարակութիւն՝ ՀԵՀՈՄԻ Խ. Փաթիկեան հիմնադրամի, թիւ 2:

ԼԻԲԱՆԱՆ

Հատալագրատ 20 Լ. Ո.

Տարեկան քաժենգին 200 Լ. Ո.

ՍՈՒՐԻԱ

Հատալագրատ 20 Ս. Ո.

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆ

Տարեկան քաժենգին 40 Ամերիկեան տոլար

بَاكِينَ
مجلة شهرية ، أدبية فنية وعلمية
المدير المسؤول
السيد آرثين كارنيك قزائجيان
PAKINE
REVUE MENSUELLE
LITTÉRAIRE & ARTISTIQUE
Propriétaire
Dr. A. KAZANDJIAN
բ ա գ ի ն
ԱՄՍԱԳԻՐ
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ
ԵՒ ԱՐՈՒԵՍԻ
Խմբագիր
ԳՕԴՈՍ ՍՆԱԳԵԱՆ
Խմբագրության անդամներ
ԶԱՐՈՒԹԻՒՆ ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ
ՍԱՐԳԻՍ ԿԻՐԱԿՈՍԵԱՆ
Վարչական պատասխանատու
Ս. ՏԷՐ ԽԱՀԱՏՈՒՐԵԱՆ
B.P. 11-8404 - Beyrouth - Liban
Tel. 296898

أيلول ١٩٨٦

digitised by A.R.A.R.®